

**Załącznik do uchwały
nr XLVI/459/2023
Rady Gminy Czarna
z dnia 18 września 2023r.**

**STRATEGIA ROZWOJU
GMINY CZARNA**

2023 - 2030

Spis treści

1.	Strategia w skrócie.....	5
2.	Jak pracowaliśmy nad Strategią Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030	6
3.	Trendy globalne	7
4.	Kontekst zewnętrzny	9
5.	Diagnoza Gminy Czarna	12
5.1	Położenie geograficzne i administracyjne.....	13
5.2	Strefa społeczna	16
5.2.1	Sytuacja demograficzna.....	16
5.2.2	Edukacja i wychowanie.....	22
5.2.3	Ochrona zdrowia	25
5.2.4	Pomoc społeczna	25
5.2.5	Kultura i sport	29
5.2.6	Aktywność obywatelska	32
5.2.7	Bezpieczeństwo publiczne.....	34
5.3	Strefa gospodarcza.....	35
5.3.1	Rynek pracy i bezrobocie.....	35
5.3.2	Przedsiębiorczość i rolnictwo	39
5.3.3	Turystyka	48
5.3.4	Gospodarka finansowa	52
5.4	Strefa Przestrzenna	57
5.4.1	Środowisko naturalne i formy ochrony przyrody.....	57
5.4.2	Dziedzictwo kulturowe	71
5.4.3	Planowanie przestrzenne	73
5.4.4	Mieszkalnictwo	77
5.4.5	Infrastruktura techniczna i gospodarka odpadami komunalnymi	79
6.	Gmina w oczach mieszkańców	87
7.	Wnioski z diagnozy	91
7.1.	Obszar społeczny.....	92
7.2.	Obszar gospodarczy	94
7.3.	Obszar przestrzenno-środowiskowy.....	95
7.4.	Analiza SWOT	96
7.5.	Główne problemy w obszarach Strategii	97
7.6.	Wyzwania.....	98

8. Plan operacyjny strategii rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 oraz kierunki interwencji rozwoju Gminy	99
8.1 Misja i wizja.....	99
8.2 Cele strategiczne rozwoju w wymiarze przestrzennym, gospodarczym i społecznym. Kierunki działań podejmowanych dla osiągnięcia celów strategicznych. Oczekiwane rezultaty planowanych działań oraz wskaźniki ich osiągnięcia	100
9. Wieloletni Plan inwestycyjny.....	117
10. Kształtowanie przestrzeni Gminy oraz obszary strategicznej interwencji.....	126
10.1. Ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w gminie	126
10.2. Model struktury funkcjonalno – przestrzennej gminy.....	129
10.3. Obszary strategicznej interwencji wraz z zakresem planowanych działań.....	137
11. System realizacji strategii, w tym wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych	151
11.1. System realizacji strategii.....	151
11.2 Wdrażanie Strategii.....	153
11.3 System monitorowania i ewaluacji Strategii.....	155
11.4 Ewaluacja – ocena skutków wdrażania zapisów Strategii	157
11.5 Wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych.....	157
12 . Ramy finansowe oraz źródła finansowania	159
Spis tabel	162
Spis map	165
Spis wykresów	167

Mieszkańcy Gminy Czarna,

Rozwój Gminy dla mnie i dla całego zespołu, jest jednym z najważniejszych zadań, które sobie stawiamy. W ostatnich latach udało się wiele osiągnąć, ale wiemy że przed nami wciąż wiele pracy. Zarządzanie Gminą to ciągłe wyznaczanie nowych wyzwań, we wszystkich obszarach funkcjonowania samorządu lokalnego. Mniejsze cele udaje nam się zrealizować w ciągu bieżącego roku budżetowego. Większe zaś wymagają czasu, konsekwencji i determinacji aby cel został osiągnięty. Zbiór tych celów stanowi Strategię Rozwoju Gminy, która jednocześnie jest diagnozą i próbą odpowiedzi na pytania: czego oczekują i potrzebują nasi mieszkańcy oraz jakie powinny być główne kierunki działań?

Nasza gmina ma wiele atutów, które warto wykorzystać. Mieszkamy w miejscu o niepowtarzalnym charakterze, z pięknymi krajobrazami, lasami dostępem do jeziora solińskiego oraz unikalnym dziedzictwem kulturowym. W strategii stawiamy na rozwój turystyki, agroturystyki oraz dziedzictwa kulturowego. Chcemy, aby nasza gmina stała się atrakcyjnym miejscem dla turystów, którzy będą chcieli uciec od zgiełku miasta i spędzić czas na łonie natury. Jednocześnie chcemy, aby nasi mieszkańcy mieli dostęp do nowych miejsc pracy i możliwości rozwoju.

Strategia Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 ma na celu wskazać obszary strategiczne, które poprawią sytuację naszych mieszkańców. Prace nad nią poprzedzone były rozległymi konsultacjami społecznymi z mieszkańcami, organizacjami pozarządowymi, pracownikami Urzędu Gminy Czarna, przedstawicielami samorządu i ekspertami. Oddolne podejście pozwoliło stworzyć główne obszary oczekiwanych zmian i diagnozę potrzeb społeczności gminy. Sam zaś dokument został stworzony przez zespół ekspertów, składających się zarówno z pracowników Urzędu Gminy, jak i specjalistów zewnętrznych.

Strategia Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 jest w moim przekonaniu odpowiedzią na zmieniającą nas rzeczywistość i nowe wyzwania. Odpowiada również na pytania, jak wykorzystać naszą przeszłość i naturalne walory gminy. Jest to dokument autentyczny, z którym się w pełni utożsamiam. Jestem przekonany, że nie zabraknie nam determinacji do jego systematycznego wdrażania, aby za 10 lat z satysfakcją powiedzieć – osiągnęliśmy nasz cel!

**Wójt Gminy Czarna
Bogusław Kochanowicz**

STRATEGIA W SKRÓCIE

Strategia rozwoju gminy wskazuje kierunki rozwoju społecznego, gospodarczego i przestrzennego. Pełni także rolę włączającą społeczność lokalną w sprawy gminy, np. poprzez proces konsultacji czy oceny działań samorządowców.

Podstawą prawną do sporządzenia Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 jest ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40). Zgodnie z art. 10 e ust. 1 przywołanej ustawy, gmina może opracować strategię rozwoju gminy, natomiast art. 10f ust. 2 określa, że projekt strategii rozwoju gminy opracowuje wójt oraz przedkłada go zarządowi województwa w celu wydania opinii dotyczącej sposobu uwzględnienia ustaleń i rekomendacji w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w województwie określonych w strategii rozwoju województwa.

JAK PRACOWALIŚMY NAD STRATEGIĄ ROZWOJU GMINY CZARNA NA LATA 2023-2030

Strategia rozwoju gminy opiera się na danych statystycznych (część diagnostyczna), jednak kluczową rolę w wytyczeniu przyszłości gminy Czarna odegrali jej mieszkańcy, radni i urzędnicy gminy. Przedstawione przez nich opinie i wizje rozwoju, które zostały pozyskane podczas badań ankietowych były podstawą do prac nad Strategią.

TRENDY GLOBALNE

Na dynamikę rozwoju oraz zachodzące zmiany w Gminie Czarna, oprócz lokalnych uwarunkowań, problemów i potencjałów wpływają również globalne i krajowe trendy. Poniżej kilka najważniejszych, determinujących obrany kierunek rozwoju gminy.

ZMIANY KLIMATU I CZYSTSZA ENERGIA

Postępujące zmiany klimatyczne wymagają - zarówno od administracji, biznesu oraz mieszkańców, radykalnych zmian, zarówno na poziomie działań systemowych jak i jednostkowych. Rosnąca świadomość energetyczna i ekologiczna sprawiają, że rynek i zainteresowanie zielonymi źródłami energii stale wzrasta, również wśród mieszkańców gminy Czarna. Unia Europejska,

poszczególne kraje i firmy za swój długofalowy cel stawiają sobie zero-emisyjność i neutralność klimatyczną. Nie jest tajemnicą, że bardzo duży wpływ na rozwój wszystkich regionów będzie miała jedna z kluczowych dla Komisji Europejskiej strategii rozwoju - Europejski Zielony Ład. Ta nowa polityka UE dotyczy wszystkich sektorów gospodarki, w szczególności transportu, energii, rolnictwa, obiektów budowlanych i przemysłu. Stawienie czoła zmianom klimatycznym i odpowiednie wykorzystanie narzędzi, które oferowane są na szczeblu krajowym i europejskim dają szansę na to, by zwiększyć odporność Gminy Czarna na zmiany klimatu i zmniejszyć wpływ gminy na pogarszanie się stanu środowiska.

SIECIOWANIE USŁUG

Idea konwergencji i łączenia produktów i usług oraz współpracy wielu, czasami zaskakujących podmiotów, nie jest nowa, ale zaczyna nabierać rozpędu. Rośnie multifunkcyjność zarówno miejsc (przestrzeni publicznych, budynków użyteczności publicznej), jak i produktów czy usług tak, aby odpowiedzieć na jak najwięcej potrzeb konsumentów. Przejawiać się może w tworzeniu produktów sieciowych w gminie Czarna, integracji środków transportu, pakietowaniu usług, np. turystycznych, hotelarskich, gastronomicznych oraz bardzo szerokiej współpracy pomiędzy podmiotami różnych branż. Takie podejście stwarza warunki do kompleksowej obsługi odwiedzających gminę turystów.

STARZENIE SIĘ SPOŁECZEŃSTWA

Do 2050 roku co trzeci Europejczyk będzie miał ponad 60 lat. Średnia długość naszego życia rośnie, jednocześnie spada wskaźnik urodzeń. Rosnąca liczba osób starszych w społeczeństwie wpływa na funkcjonowanie i projektowanie miast, miejsc pracy i produktów. Powoduje to również szereg konsekwencji gospodarczych – coraz mniej osób będzie płaciło podatki jako osoby aktywne zawodowo, rośnie obciążenie systemu ochrony zdrowia, a jednocześnie coraz więcej osób będzie potrzebowało wsparcia państwa w postaci emerytury czy renty. W tym kontekście bardzo istotne jest takie strategiczne zarządzanie miastem, które będzie dążyć do zwiększania liczby i odsetek osób aktywnych zawodowo. Wygrywać będą te miasta, które skutecznie utrzymają obecnych i przyciągną nowych mieszkańców.

LOKALNOŚĆ

Jako przeciwieństwo postępującej globalizacji, lokalność jest synonimem tego co bardziej autentyczne, wartościowe i o lepszej jakości. Swoje odzwierciedlenie znajduje zarówno w coraz powszechniejszym wsparciu lokalnych przedsiębiorców i wytwórców żywności, kultywowaniu tradycji i kultury oraz mocniejszym skupieniu uwagi na najbliższym otoczeniu. Trend ten w Czarnej przejawia się przede wszystkim w powrocie do kultury, zachowanie tożsamości lokalnej i zwróceniu się ku naturze. Jest również szansą na zacieśnienie więzi sąsiedzkich i budowę odpowiedzialnego, aktywnego społeczeństwa w gminie.

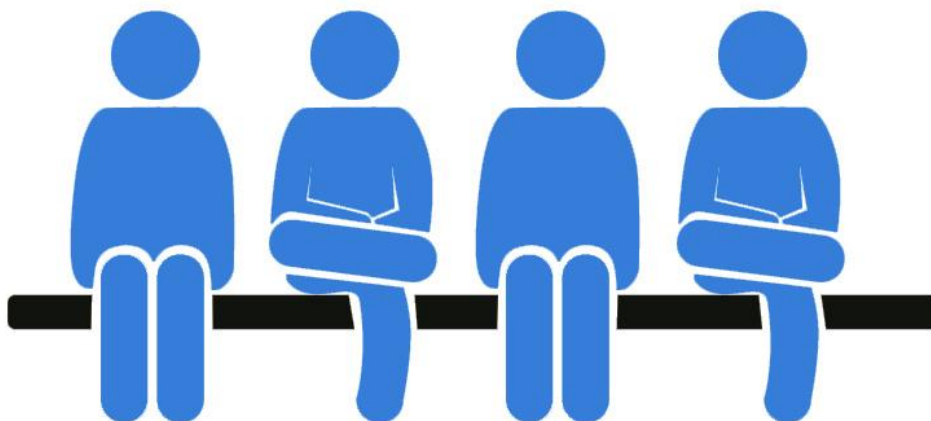
KONTEKST ZEWNĘTRZNY

Na prowadzenie polityki rozwoju w gminie Czarna, wpływają wewnętrzne obowiązująca polityka i akty prawa miejscowego oraz ustalenia i polityki na poziomie regionalnym i krajowym. Najważniejszymi dokumentami strategicznymi, które mają wpływ na działania podejmowane w gminie Czarna są:

- Strategia rozwoju województwa – Podkarpackiego 2030 (SRWP 2030),
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030),
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR).

Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030 organizuje działania samorządu województwa i wskazuje najważniejsze wyzwania rozwojowe dla regionu. Zawiera katalog priorytetów oraz kierunków działań, które określają jak doprowadzić do spójnego

i zrównoważonego rozwoju województwa. W celu realizacji kierunków założonych w Strategii, zastosowano wymiar terytorialny poprzez skoncentrowanie działań na wykorzystaniu potencjałów rozwojowych na określonym obszarze, tzw. obszarze strategicznej interwencji. Spośród wymienionych w SRWP 2030 priorytetów w poszczególnych obszarach tematycznych, kluczowe dla rozwoju gminy Czarna są priorytety występujące w ramach Obszaru tematycznego 3. Infrastruktura dla zrównoważonego rozwoju i środowiska, które zakładają rozbudowę infrastruktury służącej rozwojowi oraz optymalizację wykorzystania zasobów naturalnych i energii, przy zachowaniu dbałości o stan środowiska przyrodniczego. Dla prawidłowego przebiegu rozwój gminy w sposób zrównoważony, istotna jest również realizacja działań w ramach pozostałych obszarów tematycznych.

Polityka regionalna na szczeblu centralnym jest koordynowana przez Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030. Zakłada ona zrównoważony i bardziej spójny rozwój całego kraju i zmniejszanie dysproporcji rozwojowych między obszarami miejskimi i wiejskimi. W szczególności wspiera miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze oraz obszary zagrożone trwałą marginalizacją. Strategia Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 będzie wpisująca się w realizację wyzwań wskazanych dla polityki regionalnej w KSRR 2030, tj.:

- adaptacja do zmian klimatu oraz ograniczanie zagrożeń dla środowiska;
- przeciwdziałanie negatywnym skutkom procesów demograficznych;
- rozwój i wsparcie kapitału ludzkiego i społecznego;
- wzrost produktywności i innowacyjności regionalnych gospodarek;
- rozwój infrastruktury podnoszącej konkurencyjność, atrakcyjność inwestycyjną i warunki życia w regionach;
- zwiększenie efektywności zarządzania rozwojem (w tym finansowania działań rozwojowych) oraz współpracy między samorządami terytorialnymi i między sektorami;
- przeciwdziałanie nierównościom terytorialnym i przestrzennej koncentracji problemów rozwojowych oraz niwelowanie sytuacji kryzysowych na obszarach zdegradowanych.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju wskazuje, że zrównoważony rozwój społeczny i regionalny to rozwój skierowany na terytorialną różnorodność oraz jej atuty, a jednocześnie dbający o zapewnienie całemu społeczeństwu wysokiej jakości życia. Główny cel SOR to tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Obszary wiejskie w Polsce charakteryzuje zróżnicowanie przestrzenne pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i funkcji gospodarczych (są to obszary z dominacją rolnictwa tradycyjnego, obszary rolnictwa wielkoobszarowego, obszary z dominacją funkcji turystycznej, jak i silnie zurbanizowane obszary położone w pobliżu dużych aglomeracji i mniejszych miast). Ich rozwój wymaga zintegrowanego i zindywidualizowanego podejścia uwzględniającego ich potencjały i potrzeby rozwojowe. Kierując się celami strategicznymi SOR polityka wobec obszarów wiejskich ma wspierać ich rozwój w oparciu o posiadane przez nie endogeniczne potencjały. Efektem będzie m.in. wyrównywanie szans rozwojowych wszystkim mieszkańcom wsi. Determinuje to działania dotyczące pobudzania przedsiębiorczości, przekształceń strukturalnych, zwiększania mobilności i zapewnienia odpowiedniej jakości usług decydujących o perspektywach rozwojowych (zdrowie, edukacja, transport publiczny), zapewniając zachowanie walorów kulturowych, krajobrazu i środowiska przyrodniczego.

Realizacja Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 będzie wpisywać się w zakładane działania określone w SOR dla obszarów wiejskich, co potwierdza zarówno sformułowana Wizja rozwoju gminy, jak i przyjęte cele strategiczne, które służyć będą urzeczywistnieniu się tej wizji.

DIAGNOZA GMINY CZARNA

5.1 Położenie geograficzne i administracyjne

Gmina Czarna położona jest w Prowincji Karpat Południowo – Wschodnich, Podprovincji Beskidów Wschodnich, w Makroregionie Beskidów Lesistych, Mezoregionie Gór Sanocko – Turczańskich i Bieszczadów Zachodnich. Położona jest w południowo-wschodniej części województwa podkarpackiego w powiecie bieszczadzkim, u podnóży pasm Żukowa, Ostrego, i Otrytu. Powierzchnia gminy wynosi około 185 km², co stanowi 1,03% powierzchni Województwa oraz 16,23% powierzchni powiatu bieszczadzkiego. Od wschodu graniczy z Ukrainą od południa z gminą Lutowiska, od zachodu z gminą Cisna oraz Solina, a od północy z gminą Ustrzyki Dolne.

Mapa 1 Gmina Czarna na tle województwa podkarpackiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.wikipedia.org

Granice gmin powiatu bieszczadzkiego przedstawiono na mapie poniżej.

Mapa 2 Gminy powiatu bieszczadzkiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.wikipedia.org

Tabela 1 Powierzchnia gmin powiatu bieszczadzkiego (w km²)

Gmina	Powierzchnia w km ²	Udział %
Czarna	184,6	16,23
Lutowiska	477,7	42,00
Ustrzyki Dolne	475,0	41,77
Powiat bieszczadzki	1 137,3	100,00

Źródło: opracowanie własne

Siedzibą władz gminy jest miejscowość Czarna Górna. W skład gminy wchodzi 17 miejscowości: Miejscowości należące do gminy to: Czarna Górna (siedziba gminy), Czarna Dolna, Rabe, Żłobek, Lipie, Michniowiec, Bystre, Polana, Wydrne, Chrewt, Olchowiec, Serednie Małe, Paniszczów oraz miejscowości niezamieszkałe: Rosochate, Rosolin, Sokołowa Wola i Tworylne., które tworzy 7 sołectw: Czarna Dolna, Czarna Górna, Lipie, Michniowiec, Polana, Rabe, Żłobek.

Mapa 3 Wykaz sołectw wchodzących w skład sołectw Gminy Czarna

Źródło: bip.czarna.pl

Tereny Gminy zostały zasiedlone w XV i XVI wieku na tzw. prawie wołoskim. Do roku 1772 większość wsi była własnością prywatną, oprócz Lipia, Bystrego i Michniowca, które należały do dóbr królewskich położonych w Krainie Lipeckiej, w Ekonomii Samborskiej.

Po II wojnie światowej, aż do 1951 r. większość obszaru gminy znalazła się w granicach Związku Sowieckiego. Jesienią 1951 r. nastąpiła tzw. korekta granic między Polską, a ZSRR. Miejscową ludność bojkowską wysiedlono przymusowo na wschód obecnej Ukrainy. Na ich miejsce przyjechali przesiedleńcy ze wschodniej części powiatów Hrubieszów i Tomaszów Lubelski m.in. z Krystynopola, Bełza, Sokala i Uhnowa. Dlatego później nazwano to przesiedlenie „Akcją H”.

Obszar gminy jest bardzo atrakcyjny pod względem krajobrazowym, turystycznym i przyrodniczym. To magiczny rejon wśród lasów i gór, które oferuje czyste powietrze, niepowtarzalny klimat, a także źródło wód mineralnych. Spokojny wypoczynek dają tujejsze lasy, w których można obcować z naturą oraz spotkać charakterystyczne dla Bieszczad zwierzęta i roślinność. Lasy głównie bukowo-jodłowe stanowią 62% ogólnej powierzchni. Nieskażone środowisko sprzyja rozwojowi rolnictwa ekologicznego oraz produkcji zdrowej żywności. Cechą charakterystyczną gminy jest rzeźba terenu, co przy dużej lesistości i dostępie do Zalewu Solińskiego stanowi bazę dla rozwoju turystyki i rekreacji. Pasma górskie i ścieżki spacerowe prowadzące przez malownicze zakątki gminy stwarzają znakomite warunki do uprawiania turystyki pieszej, konnej, rowerowej, zimą narciarskiej. Przez teren gminy przebiega dział wodny, który rozgranicza zlewiska Morza Bałtyckiego i Czarnego. Do zlewiska Morza Czarnego swoje wody odprowadza potok Mszaniec przepływający przez Michniowiec oraz Pastewnik płynący przez Rabe.

5.2 Strefa społeczna

5.2.1 Sytuacja demograficzna

Jednym z głównych czynników mających wpływ na sytuację społeczno-gospodarczą są uwarunkowania demograficzne, które kształtują procesy rozwojowe na danym obszarze. Analizę procesów demograficznych można przeprowadzić na podstawie danych dotyczących liczby ludności, migracji i przyrostu naturalnego, struktury ludności, procesami starzenia się społeczeństwa oraz prognozą demograficzną.

Według danych GUS w gminie Czarna, na dzień 31 grudnia 2021 r. było 2 375 mieszkańców, a gęstość zaludnienia wynosiła 13 osób/km².

Tabela 2 Ludność, średnia gęstość zaludnienia oraz powierzchnia gmin powiatu bieszczadzkiego

Gminy powiatu bieszczadzkiego	Ludność				Wzrost/spadek %
	2017		2021		
	osób/km2	mieszkańcy	osób/km2	mieszkańcy	
Gmina Czarna	13	2 418	13	2 375	-1,78
Gmina Lutowiska	4	2 077	4	2 021	-2,70
Gmina Ustrzyki Dolne	36	17 396	35	16 525	-5,01
Powiat bieszczadzki	53	21 891	52	20 921	-9,49

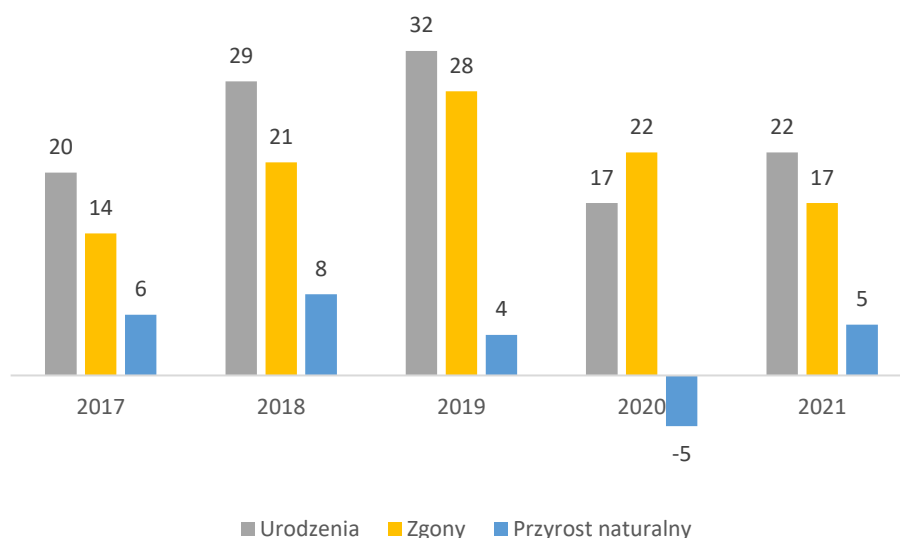
Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Na przestrzeni lat, we wszystkich gminach powiatu bieszczadzkiego można zauważyć, że liczba mieszkańców spada. Najwięcej mieszkańców w latach 2017 – 2021 było w Gminie Ustrzyki Dolne. W stosunku do roku 2021 liczba mieszkańców w powiecie spadła o 970 osób (spadek liczby mieszkańców o -5,01%). Na obszarze gminy Czarna w tych samych latach liczba mieszkańców spadła o 43 osób, to jest -1,78%. Jest to najmniejszy spadek na obszarze Powiatu Bieszczadzkiego.

Przyrost naturalny wynika z ruchu naturalnego ludności i jest jednym z najważniejszych czynników wpływających na zmianę liczby ludności. Liczbę urodzeń i zgonów gminy Czarna na przestrzeni lat 2017-2021 oraz przyrost naturalny w tych latach przedstawia wykres poniżej.

Wykres 1 Liczba urodzeń i zgonów oraz przyrost naturalny w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021

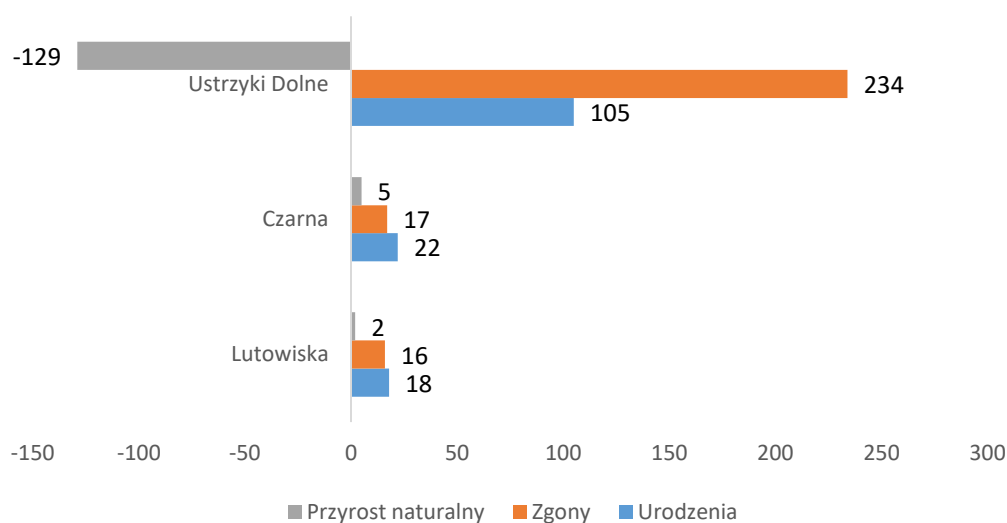

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL

Na przestrzeni lat w gminie Czarna stabilny trend w zakresie przyrostu naturalnego. Występują niewielkie wahania, jednak mają one wpływ na malejący przyrost naturalny w gminie, który w roku 2017 wynosił -4, natomiast w roku 2021 - 5. Gmina Czarna na tle powiatu bieszczadzkiego prezentuje stabilizację w przedmiotowym zakresie.

Na przestrzeni lat, w powiecie bieszczadzkim można zauważyć ubytek naturalny ludności, co oznacza większą liczbę zgonów niż urodzeń na obszarze powiatu. W roku 2021 widać znaczący wzrost zgonów, łącznie w powiecie bieszczadzkim 267 osób. Wśród gmin największą liczbę zgonów odnotowano w gminie Ustrzyki Dolne, tj. 234 osoby. Natomiast w gminie Lutowiska i Czarna liczba zgonów była porównywalna, kolejno 17 i 16 osób, co widać na wykresie poniżej.

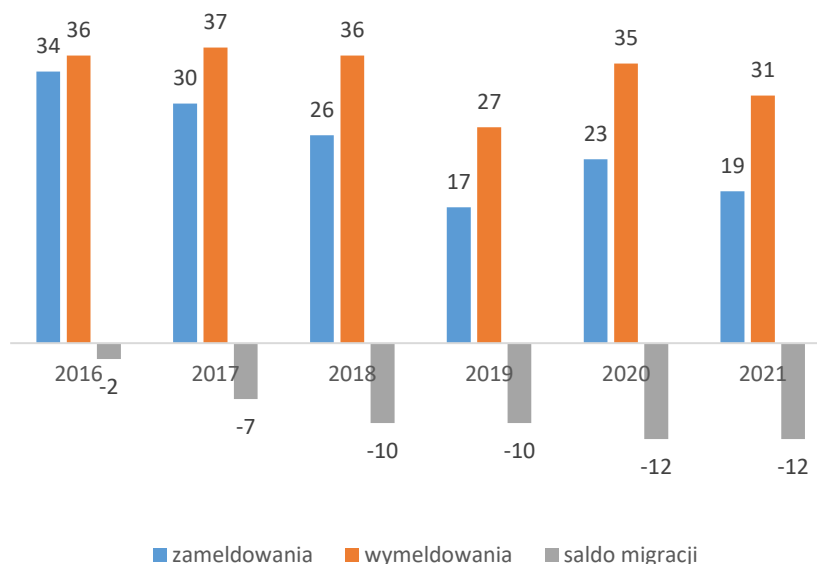
Wykres 2 Liczba urodzeń, zgonów oraz przyrost naturalny w gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL

Kolejnym ważnym czynnikiem mającym wpływ na liczbę ludności jest saldo migracji. W latach 2016-2021 było więcej wymeldowań niż zameldowań. Trend migracji jest bardzo niepokojący. W okresie badanym nie ma dodatniego salda migracji. W przyszłości będzie to miało znaczący wpływ na rozwój Gminy, w tym utrzymanie placówek oświatowo – kulturalnych.

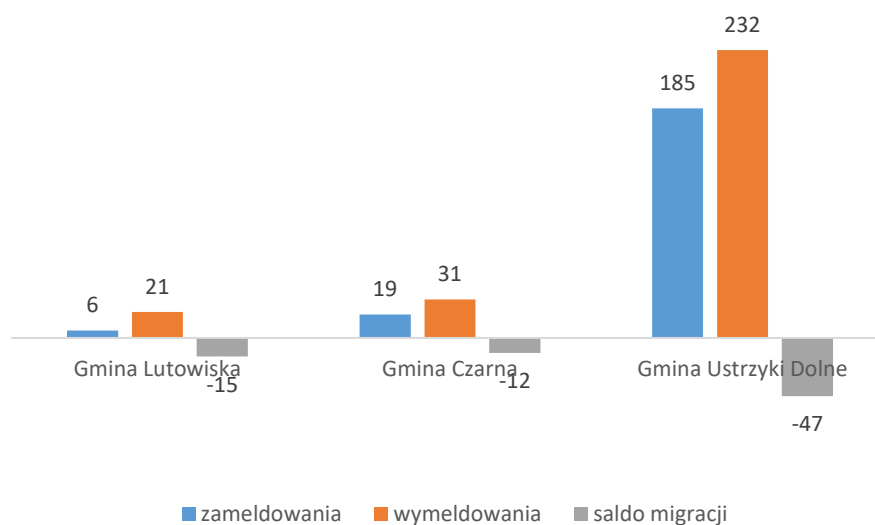
Wykres 3 Zameldowania i wymeldowania ogółem w gminie Czarna na przestrzeni lat 2016-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL

Ujemne saldo migracji, które utrzymuje się na przestrzeni ostatnich lat znacząco wpływa na sytuację społeczno – gospodarczą oraz potencjał demograficzny gminy. Wśród osób migrujących są ludzie młodzi i wykształceni, którzy mają potencjał i innowacyjne pomysły, które mogliby wykorzystać dla gminy. W 2021 roku we wszystkich gminach powiatu bieszczadzkiego wystąpiło ujemne saldo migracji, co zostało pokazane na wykresie poniżej.

Wykres 4 Zameldowania i wymeldowania ogółem oraz saldo migracji na terenie gmin powiatu bieszczadzkiego w roku 2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL

Po przeprowadzonej analizie danych GUS z 2017 i 2021 roku, struktury wieku mieszkańców gminy Czarna można zauważyć, że wzrosła liczba osób w wieku poprodukcyjnym o 74 osoby, natomiast zmalała liczba osób w wieku produkcyjnym o 114 osób, a także zmalała liczba w wieku przedprodukcyjnym o 16 osób. W wieku przedprodukcyjnym znajdują się osoby do 17 roku życia, czyli nie osiągnęły jeszcze zdolności do pracy, w wieku produkcyjnym są mężczyźni w wieku od 18 do 64 roku życia i kobiety w wieku od 18 do 59 roku życia.

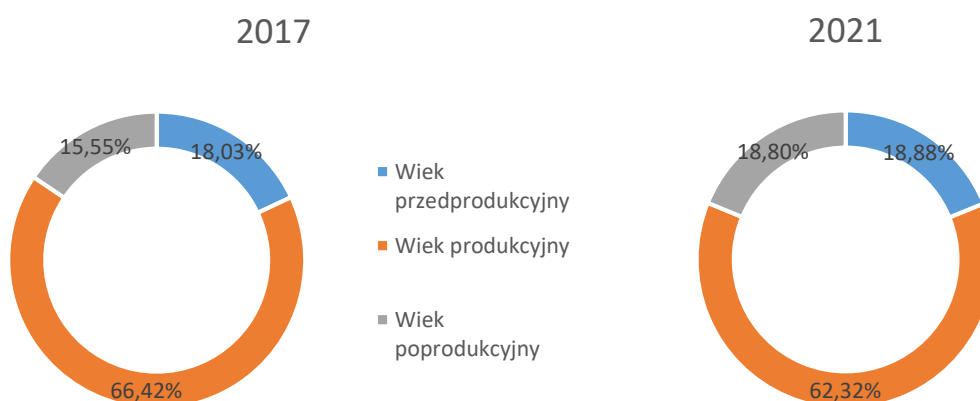
Strukturę mieszkańców gminy Czarna według trzech grup wiekowych w 2017 i 2021 roku przedstawiają tabela i wykres poniżej.

Tabela 3 Struktura mieszkańców gminy Czarna według trzech grup wiekowych w roku 2017 i 2021

Grupa wiekowa	2017		2021	
	ilość mieszkańców	% ogółu mieszkańców	ilość mieszkańców	% ogółu mieszkańców
Wiek przedprodukcyjny	436	18,03	452	18,88
Wiek produkcyjny	1 606	66,42	1 492	62,32
Wiek poprodukcyjny	376	15,55	450	18,80
Razem	2 418	100	2 394	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Wykres 5 Struktura mieszkańców gminy Czarna według trzech grup wiekowych w roku 2017 i 2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Na powyższym wykresie widać, że w gminie Czarna na przestrzeni lat wzrosła liczba osób w wieku poprodukcyjnym z 15,55% mieszkańców w roku 2017 do 18,80% mieszkańców w 2021 roku. Zauważa się również spadek osób w wieku produkcyjnym z 66,42% mieszkańców w 2017 roku do 62,32% mieszkańców w 2021 roku. Grupa osób w wieku przedprodukcyjnym nieznacznie zwiększyła się z 18,03% mieszkańców w 2017 roku do 18,88% mieszkańców w roku 2021 roku.

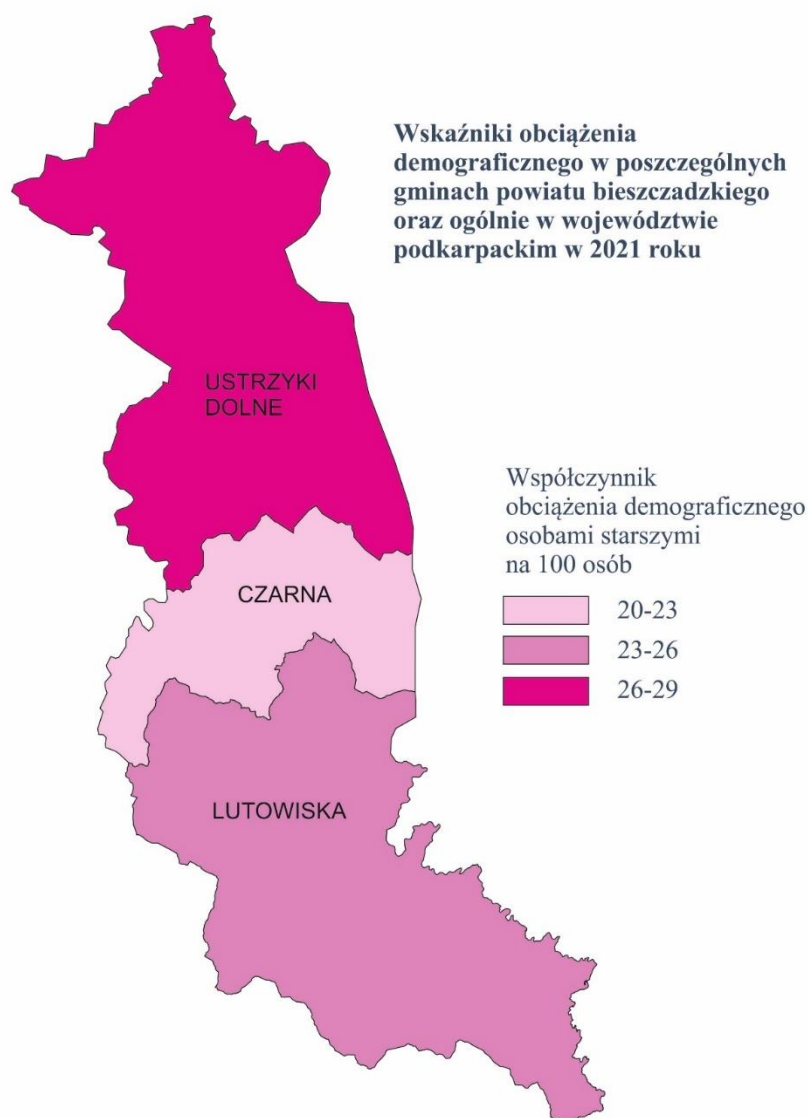
Stosunek liczby dzieci (0-14 lat) i osób w wieku starszym (65 i więcej), grupa osób w wieku nieprodukcyjnym, do liczby osób w wieku produkcyjnym, czyli w wieku 15-64, wpływa na wartość wskaźnika obciążenia demograficznego. Wskaźnik liczby ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2021 roku, wg danych Głównego Urzędu Statystycznego dla

gminy Czarna wyniósł 60,5 i jest to drugi wskaźnik w powiecie bieszczadzkim, dla którego wskaźnik wyniósł 64,9, a dla województwa podkarpackiego 67,0.

Uwzględniając współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi (w wieku 65 i więcej) w 2021 roku w gminie Czarna jego wartość wyniosła 20,9 osób i jest to drugi wynik w powiecie bieszczadzkim, dla którego średnia wyniosła 26,3. Kolejnym wskaźnikiem jest odsetek osób w wieku 65 i więcej w populacji ogółem, który na obszarze gminy Czarna kształtował się na poziomie 14,5, co jest najniższy wskaźnikiem w porównaniu do gmin powiatu bieszczadzkiego (17,8).

Liczbę ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym, wartość współczynnika obciążenia demograficznego osobami starszymi oraz odsetek osób w wieku 65 i więcej w populacji ogółem dla poszczególnych gmin powiatu bieszczadzkiego i województwa podkarpackiego w 2021 roku przedstawia mapa poniżej.

Mapa 4 Współczynnik obciążenia demograficznego w poszczególnych gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Z przedstawionych powyżej danych wynika, że ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2021 roku wyniosła 60,5, współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi wyniósł 20,9 oraz odsetek osób w wieku 65 i więcej w populacji ogółem 14,5. Są to wskaźniki, które są poniżej średniej zarówno dla powiatu bieszczadzkiego jak i dla województwa podkarpackiego.

Główny Urząd Statystyczny w 2017 roku przygotował „Prognozę ludności gmin na lata 2017-2030”. Prognoza ta została opracowana w oparciu o długoterminowe założenia, których punktem wyjścia był stan ludności w dniu 31 grudnia 2016 roku. Rozbieżności między rzeczywistymi a prognozowanymi wielkościami obserwowane w ciągu kolejnych lat wymagały dokonania korekty danych wejściowych i aktualizacji założeń na poziomie kraju. W związku z powyższym, wyniki prognozy dla gmin po zagregowaniu nie są w pełni spójne z opublikowanymi wynikami prognoz ludności dla jednostek wyższego poziomu. Celem prognozy jest wskazanie kierunku zmian w przyszłości dla rozwoju demograficznego i mogących wystąpić negatywnych zjawisk, które będą wymagały reakcji przez organy pomocy społecznej.

Przeprowadzona analiza danych dla gminy Czarna wskazuje, że do roku 2030 liczba ludności na obszarze gminy maleje z roku na rok. Zauważyć można tendencję wzrostową osób w wieku poprodukcyjnym, a w pozostałych grupach tendencję malejącą. Spadek liczby ludności spowoduje ujemny przyrost naturalny oraz ujemne saldo migracji. Dane lat 2017-2021 pokazują, że prognoza spadku liczby mieszkańców oraz starzenia się społeczeństwa staje się trendem na kolejne lata, co wymaga od samorządu podjęcia odpowiednich działań w celu jego odwrócenia.

Dane dotyczące prognozowanej liczby ludności według ekonomicznych grup wiekowych na przestrzeni lat 2017-2030 oraz ruchu naturalnego i wędrownego w tym okresie w gminie Czarna, przedstawiają tabele poniżej.

Tabela 4 Prognoza ludności gminy Czarna na lata 2017-2030

Rok	Liczba ludności ogółem	Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym	Liczba ludności w wieku produkcyjnym	Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym
2017	2 406	453	1 587	366
2018	2 402	457	1 561	384
2019	2 398	455	1 542	402
2020	2 394	446	1 527	421
2021	2 390	440	1 503	447
2022	2 385	443	1 479	463
2023	2 380	441	1 464	475
2024	2 374	443	1 442	489
2025	2 367	444	1 420	503
2026	2 359	442	1 393	524
2027	2 351	432	1 377	542
2028	2 344	419	1 362	563
2029	2 335	412	1 349	574
2030	2 325	400	1 335	590

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego – Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030 (opracowanie eksperymentalne)

Tabela 5 Ruch naturalny i wędrownokowy w gminie Czarna w latach 2017-2030

Rok	Ruch naturalny			Migracje wewnętrzne na pobyt stały		
	Urodzenia	Zgony	Przyrost naturalny	Napływ	Odpływ	Saldo
2017	25	17	8	19	30	-11
2018	25	17	8	19	30	-11
2019	25	18	7	19	30	-11
2020	25	18	7	19	29	-10
2021	25	18	7	19	29	-10
2022	24	18	6	18	28	-10
2023	24	18	6	18	28	-10
2024	22	18	6	18	27	-9
2025	22	18	6	17	27	-10
2026	21	19	2	18	27	-9
2027	20	19	1	18	26	-8
2028	21	19	2	18	26	-8
2029	19	19	0	18	26	-8
2030	19	20	-1	17	25	-8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego – Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030 (opracowanie eksperymentalne)

5.2.2 Edukacja i wychowanie

Edukacja wraz z wychowaniem pełnią bardzo ważną rolę w sferze społecznej oraz w kształtowaniu kapitału ludzkiego, mając kluczowe znaczenie dla szans rozwojowych społeczeństwa. Jakość kapitału ludzkiego, na którą wpływ ma system edukacji, zasadniczo wpływa m. in. na rynek pracy. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb mieszkańców w zakresie edukacji publicznej należy do zadań własnych gminy, a wydatki przeznaczane na kwestie z nią związane stanowią znaczną część budżetu każdej gminy.

Ważną rolę w wychowaniu dzieci pełnią instytucjonalne formy opieki nad najmłodszymi dziećmi. Do form opieki nad dziećmi do lat trzech możemy zaliczyć żłobki oraz kluby dziecięce, w ramach których realizowane są funkcje: opiekuńcza, wychowawcza oraz edukacyjna. Korzystanie z tego typu placówek ma również pozytywny wpływ na rynek pracy, dzięki możliwości uczestnictwa w nim rodziców dzieci.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, na obszarze gminy Czarna w roku 2021 na obszarze gminy było 145 dzieci w wieku do 4 lat, a na terenie gminy nie funkcjonuje żłobek ani klub dziecięcy. Dane te pokazują, że mieszkańcy nie mają możliwości skorzystania z placówek oferujących opiekę, co przekłada się na rynek pracy, powodując mniejszą aktywność zawodową mieszkańców gminy. W wielu gminach w naszym kraju brakuje placówek opieki. W związku

z powyższym samorządy powinny podjąć działania w celu zapewnienia infrastruktury i stworzenie miejsc opieki, po uprzednim zapotrzebowaniu na te miejsca.

Wychowanie przedszkolne realizowane jest w placówkach wychowania przedszkolnego, do których zalicza się przedszkola, oddziały przedszkolne w szkołach podstawowych, zespoły wychowania przedszkolnego oraz punkty przedszkolne. Ma ono na celu zapewnienie dzieciom opieki, wspomaganie indywidualnego rozwoju i wypełnienie podstawy programowej. Obejmuje dzieci w wieku od 3 do 6 roku życia. W zakresie wychowania przedszkolnego, na terenie gminy Czarna funkcjonuje Punkt Przedszkolny, wchodzący w skład Zespołu Szkół w Czarnej. Według danych GUS, w 2021 roku na obszarze gminy Czarna zameldowanych było 114 dzieci w wieku od 3 do 6 lat, z czego 27 objętych było wychowaniem przedszkolnym.

Reforma systemu edukacji w 2017 roku wydłużyła obowiązkowe kształcenie w szkole podstawowej z 6 do 8 lat, który jest pierwszym etapem w edukacji, kolejny to wybór między 4-letnim liceum ogólnokształcącym, 5-letnim technikum, 3-letnią szkołą branżową I stopnia i 2-letnią szkołą branżową II stopnia.

Na terenie gminy Czarna funkcjonują dwie szkoły podstawowe – w miejscowości Czarna Górna i Polana. Organem Prowadzącym Szkołę Podstawową w Czarnej Górnej im. Ignacego Łukasiewicza jest Gmina Czarna, natomiast w miejscowości Polana Szkoła prowadzona jest przez Społeczno-Oświatowe Stowarzyszenie Pomocy Pokrzywdzonym i Niepełnosprawnym „Eduikator” w Łomży. Według danych GUS w 2021 roku do szkół uczęszczało 128 uczniów i w stosunku do 2017 roku liczba uczniów zmalała o 3.

Szkoła Podstawowa im. Ignacego Łukasiewicza w Czarnej Górnej prowadzi oddziały szkolne dla klas I-VIII. Publiczna Szkoła Podstawowa w Polanie im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego przyjmuje dzieci szkolne w wieku od 7 do 15 lat. Edukacja podstawowa w Polsce jest nakazana przepisami i składa się z nauki wczesnoszkolnej obejmującej klasy I do III oraz z kolejnego etapu, czyli klas IV do VIII. Wychowankowie klas ósmych muszą przystąpić do egzaminu organizowanego przez Centralną Komisję Egzaminacyjną.

Tabela 6 Liczba uczniów w szkole podstawowej i w gimnazjum na terenie gminy Czarna na przestrzeni lat 2017-2021

Rodzaj placówki	Liczba uczniów				
	2017	2018	2019	2020	2021
Szkoła podstawowa	131	138	138	124	128
Gimnazjum	45	21	-	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Szkoła Podstawowa w Czarnej Górnej to budynek murowany. W chwili opracowywania strategii organ prowadzący Gmina Czarna ogłosiła przetarg pn. "Termomodernizacja i przebudowa budynku Szkoły Podstawowej w Czarnej Górnej z przeznaczeniem na Szkolne Schronisko Młodzieżowe" 1. Przedmiot zamówienia: 1) Przedmiotem zamówienia jest: „Termomodernizacja i przebudowa budynku Szkoły Podstawowej w Czarnej Górnej z przeznaczeniem na Szkolne Schronisko Młodzieżowe” w ramach Rządowego Funduszu Polski Ład: Programu Inwestycji Strategicznych. Zatem w najbliższym czasie zostaną wykonane prace, które znacznie poprawią stan techniczny budynku.

Szkoła Podstawowa w Polanie to budynek drewniany z lat pięćdziesiątych. Budynek nie zapewnia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Budynek o dużej energochłonności, bez specjalistycznego zaplecza naukowego.

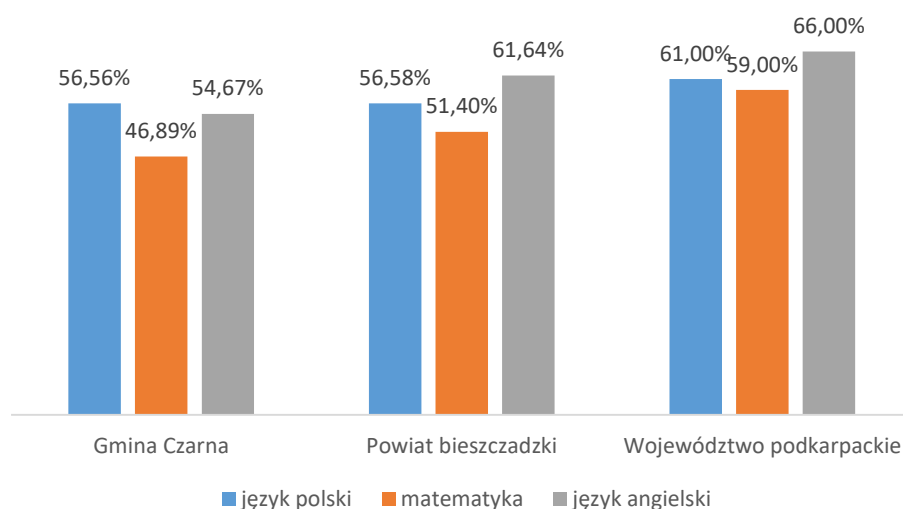
Jakość edukacji na poziomie podstawowym można ocenić na podstawie wyników egzaminów ósmoklasisty, który jest obowiązkowy i każdy uczeń musi do niego przystąpić, aby ukończyć szkołę. Egzamin obejmuje wiadomości i umiejętności, które zostały zawarte w wymaganiach określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego i każdy uczeń musi przystąpić do trzech przedmiotów obowiązkowych: języka polskiego, matematyki oraz języka obcego nowożytnego.

Na terenie gminy Czarna w 2022 roku do egzamin ósmoklasisty przystąpiło 18 uczniów Szkoły Podstawowej w Czarnej Górnej i Polanie. Średnia wyników ósmoklasisty w roku 2022 kształtuje się na poziomie: język polski – 56,56%, matematyka – 46,89% i język angielski 54,67%. Średnia wyników dla gminy jest niższa od średniej wyników dla powiatu bieszczadzkiego, które kształtowały się na poziomie: język polski – 56,58%, matematyka 51,40% i język angielski 61,64%.

Porównując średnią wyników ósmoklasisty w gminie Czarna a średnią dla powiatu bieszczadzkiego i województwa podkarpackiego, kształtują się poniżej średniej.

Dane dotyczące wyników procentowych z egzaminów ósmoklasisty, przeprowadzonych w roku 2022 w gminie Czarna, w powiecie bieszczadzkim i w województwie podkarpackim przedstawia wykres poniżej.

Wykres 6 Wyniki procentowe z egzaminów ósmoklasisty, przeprowadzonych w 2022 roku w gminie Czarna, w powiecie bieszczadzkim i w województwie podkarpackim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Krakowie

W zakresie kształcenia ponadpodstawowego młodzież uczęszcza do placówek mieszczących się w ościennych gminach, dojeżdżając do szkół środkami komunikacji publicznej.

Na obszarze gminy funkcjonuje również sezonowe, Szkolne Schronisko Młodzieżowe w Czarnej Górnej zrzeszone w bazie schronisk PTSM. Czynne jest w okresie wakacyjnym, od 26 czerwca do 26 sierpnia. Schronisko znajduje się w budynku Szkoły Podstawowej, nazywane jest „Pod bocianim gniazdem”, gdyż na terenie szkoły od ponad 30 lat rezyduje bociana rodzina.

5.2.3 Ochrona zdrowia

Dostęp do opieki zdrowotnej jest istotnym czynnikiem wpływającym na sytuację zdrowotną i jakość życia mieszkańców gminy. Zgodnie z ustawą z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz. U. z 2022 r. poz. 2561), świadczeniobiorcy mają prawo do świadczeń opieki zdrowotnej, których celem jest zachowanie zdrowia, zapobieganie chorobom i urazom, wczesne wykrywanie chorób, leczenie, pielęgnacja oraz zapobieganie niepełnosprawności i jej ograniczanie. Między innymi, mieszkańcom gminy przysługują gwarantowane świadczenia z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej i ambulatoryjnej opieki specjalistycznej.

Na terenie gminy Czarna podstawową opiekę zdrowotną mieszkańcom zapewnia Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej "POMAGAM" w Czarnej. W Ośrodku mieszkańcy mają dostęp do poradni lekarza rodzinnego oraz poradni pielęgniarki środowiskowej.

Powyższe placówki świadczą opiekę zdrowotną na podstawie kontraktu z Narodowym Funduszem Zdrowia w zakresie świadczeń zdrowotnych, profilaktyki, diagnozy, leczenia oraz pielęgnacyjnych w zakresie medycyny ogólnej. Na obszarze gminy znajduje się również punkt apteczny w Czarnej Górnjej.

Dane dotyczące liczby porad lekarskich na terenie gminy Czarna w 2017 i 2021 roku przedstawia tabela poniżej.

Tabela 7 Dane dotyczące liczby porad lekarskich na terenie gminy Czarna w 2017 i 2021 roku

Wyszczególnienie	2017	2021
Przychodnie ogółem	1	1
Praktyki lekarskie	bd	bd
Ambulatoryjna opieka zdrowotna – porady lekarskie	5 554	5 034
Podstawowa opieka zdrowotna – porady lekarskie	5 554	5 034

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

5.2.4 Pomoc społeczna

Zgodnie z ustawą z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2023 r. poz. 901 z późn. zm.), pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu wspieranie osób i rodzin w przezwyciężaniu trudnych sytuacji życiowych, z którymi nie są w stanie sobie poradzić, wykorzystując własne możliwości i uprawnienia. Wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w godnych warunkach. Pozwala także zapobiegać trudnym sytuacjom życiowym, wspierając ich przy usamodzielnieniu się oraz integracji ze środowiskiem. Pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w formie finansowej, rzeczowej oraz w formie usług. System świadczeń pomocy społecznej wspiera finansowo osoby i rodziny o niskich dochodach oraz pozbawione dochodu.

Na obszarze gminy Czarna działa Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, który realizuje zadania z zakresu pomocy społecznej własne i zlecone gminie. Podstawowymi aktami prawnymi

regulującymi zakres wykonywanych przez Ośrodek zadań jest Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2023 r. poz. 901 z późn. zm.), Ustawa z dnia 28 listopada 2003 roku o świadczeniach rodzinnych (Dz. U. z 2023 roku, poz. 390 z późn. zm) oraz Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. z 2023 roku, poz. 581 z późn. zm.), Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2022 r., poz. 2561 z późn.zm.), Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2021 r., poz. 1249 z późn.zm.), Uchwała nr 140 Rady Ministrów z dnia 15 października 2018 r. w sprawie ustanowienia wieloletniego rządowego programu „Posiłek w szkole i w domu” na lata 2019 – 2023 (M.P. z 2018 r., poz. 1007), Ustawa z dnia 09 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2022 r., poz. 447 z późn.zm.), Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne (Dz.U. z 2022 r., poz. 1385 z późn.zm.), Ustawa z dnia 05 grudnia 2014 r. o Karcie Dużej Rodziny (Dz.U. z 2021 r., poz. 1744 z późn.zm.), Ustawa z dnia 04 listopada 2016 r. o wspieraniu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem” (Dz.U. z 2020 r., poz. 1329 z późn.zm.), Ustawa z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekuna (Dz.U. z 2020 r., poz. 1297 z późn.zm.), Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2022 r., poz. 1009 ze zm.), Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2022 r., poz. 2123 ze zm.), ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556, z późn.zm.).

W ramach działań na terenie gminy Czarna, realizuje:

- świadczenia rodzinne,
- fundusz alimentacyjny,
- karta Dużej Rodziny,
- dodatek mieszkaniowy,
- dodatek osłonowy,
- dodatek energetyczny,
- wydawanie zaświadczeń o wysokości przeciętnego miesięcznego dochodu przypadającego na jednego członka gospodarstwa domowego dla potrzeb uczestnictwa w programie Czyste Powietrze.

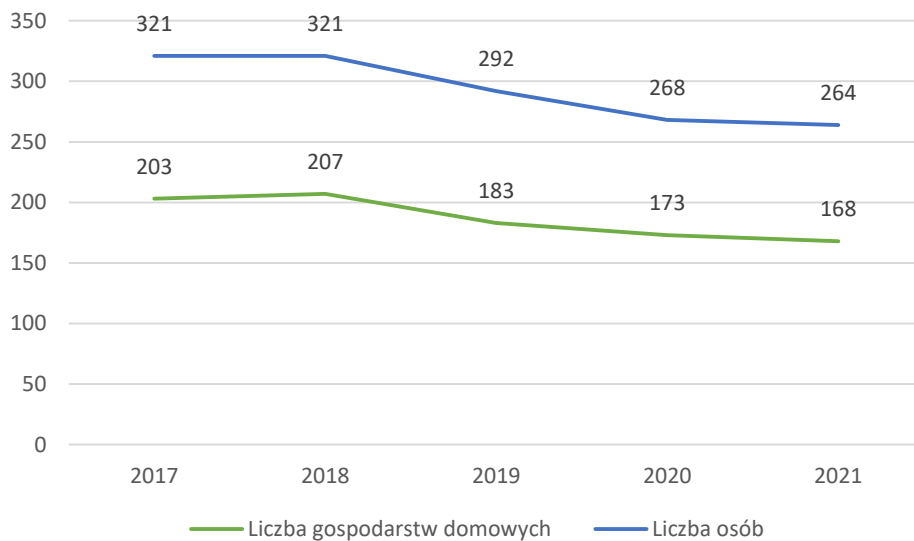
Pomoc społeczna ma na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości.

Prawo do świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej od 1 stycznia 2022 r. przysługuje: osobie samotnie gospodarującej, której dochód nie przekracza kwoty 776 zł osobie w rodzinie, w której dochód na osobę nie przekracza kwoty 660 zł. Wcześniejsze kryterium ustalone od dnia 1 października 2018 r. wynosiło dla osoby w rodzinie wynosi 528 zł, natomiast dla osoby samotnie gospodarującej 701 zł.

Na przełomie lat 2017-2021 liczba gospodarstw domowych korzystających się ze środowiskowej pomocy społecznej na terenie gminy Czarna spadła z 203 gospodarstw w 2017 do 166 gospodarstw w 2021 roku, a co za tym idzie także liczba osób.

Liczba gospodarstw domowych i osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na terenie gminy Czarna w latach 2017-2021 przedstawia poniższy wykres.

Wykres 7 Liczba gospodarstw domowych i osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na terenie gminy Czarna w latach 2017-2021*

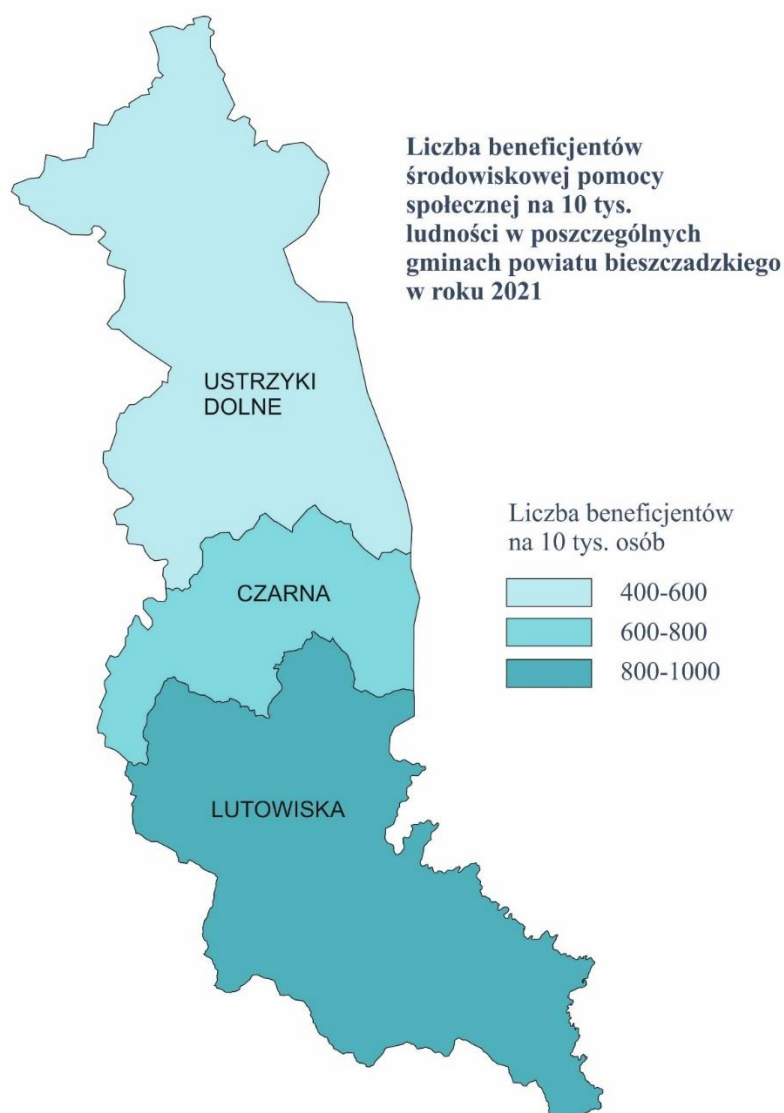
*w Banku Danych Lokalnych brak danych dotyczących liczby gospodarstw domowych i osób korzystających ze pomocy społecznej w analizowanych latach, dlatego dane zostały pozyskane z Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Czarnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Czarnej

Analizując dane dotyczące beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności poszczególnych gmin powiatu bieszczadzkiego można zauważyć, że we wszystkich gminach wskaźnik znacznie spadł na przestrzeni lat 2017-2021. W gminie Czarna w 2021 roku wartość wskaźnika wyniosła 775, co było drugim wynikiem w powiecie, tak samo było w roku 2017, gdy wartość wskaźnika wynosiła 1572.

Dane dotyczące wartości wskaźnika liczby beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności w poszczególnych gminach powiatu bieszczadzkiego w roku 2017 i 2021, przedstawia poniższa mapa.

Mapa 5 Liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności w poszczególnych gminach powiatu bieszczadzkiego w roku 2017 i 2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

W ramach działalności Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Czarnej realizowane są świadczenia rodzinne:

- zasiłek rodzinny oraz dodatki do zasiłku rodzinnego,
- świadczenia opiekuńcze: zasiłek pielęgnacyjny, specjalny zasiłek opiekuńczy oraz świadczenie pielęgnacyjne,
- jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka,
- świadczenie rodzicielskie.

Liczbę korzystających ze świadczeń rodzinnych oraz kwoty wypłacanych świadczeń w gminie Czarna w latach 2017-2021, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 8 Liczba korzystających ze świadczeń rodzinnych na terenie gminy Czarna oraz kwoty wypłacanych świadczeń w latach 2017-2021

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
Rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci	138	131	112	98	93
Dzieci, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny – ogółem*	271	256	227	200	194
Kwota świadczeń rodzinnych ogółem w tys. zł*	791	715	830	913	1 010
Kwota zasiłków rodzinnych (wraz z dodatkami) w tys. zł	449	382	364	341	336
Kwota zasiłków pielęgnacyjnych w tys. zł	94	110	134	140	140

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GOPS Czarna

Na podstawie danych przedstawionych w tabeli powyżej można zauważyć spadek liczby dzieci, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny o 28,41%. Jednak wzrosła kwota świadczeń rodzinnych ogółem, to kwota przyznanych świadczeń wzrosła z 790 tys. zł w 2017 roku do 1 010 tys. zł w 2021 r. Również kwota zasiłków pielęgnacyjnych z dodatkami wzrosła do 140 tys. zł w 2021 roku z poziomu 94 tys. zł z 2017 roku.

5.2.5 Kultura i sport

Kultura

Ważnym elementem budowania jakości życia mieszkańców jest kultura. Uczestnictwo w kulturze może pozytywnie wpływać na postrzegany stan zdrowia. Ważnym elementem życia jest aktywność kulturalna, dziedzictwo (w tym zabytki) i jakość przestrzeni publicznej. Dbanie o jakość życia mieszkańców, powinno przełożyć się to na działania w zakresie wspierania działalności kulturalnej, ochrony zabytków, czy też kształtowania przestrzeni gminy.

Na terenie gminy Czarna funkcjonują placówki kulturalne tj. Gminny Dom Kultury w Czarnej Górnej, Świetlica Wiejska w Czarnej Dolnej, Świetlica Wiejska w Rabem, Świetlica Wiejska w Żłobku, Świetlica Wiejska Michniowcu, Świetlica Wiejska w Lipiu i Świetlica Wiejska w Polanie. Wymienione placówki jednak potrzebują inwestycji zarówno w zakresie stanu technicznego budynków, termomodernizacji oraz dostosowania do osób ze szczególnymi potrzebami.

Gminny Ośrodek Kultury powstał w 1981 roku. Obecnie jest samorządowym ośrodkiem kultury i obejmuje swoją działalnością teren Gminy Czarna. W styczniu 2010 zmienił nazwę na Gminny Dom Kultury. Prowadzi różnego rodzaju zajęcia przeznaczone dla dzieci, młodzieży i dorosłych, zamieszkujących teren gminy Czarna, realizowane w zakresie sztuk plastycznych, sportu, teatru, rękodzielnictwa, muzyki oraz czytelnictwa. Większość zajęć jest prowadzona bezpłatnie. Oprócz zajęć, GDK organizuje wiele wydarzeń w formie wykładów, prelekcji, spektakli, wernisaży, wystaw, spotkań, oraz warsztatów.

Ze względu na swoją bogatą i różnorodną ofertę, ukierunkowaną zarówno dla mieszkańców gminy, jak i przybywających w te strony turystów, GDK cieszy się dobrą opinią również w sąsiednich gminach, na co wpływa również jego ciągła aktywność. Instytucja zaangażowana jest w przedsięwzięcia kulturalne tworzone we współpracy z Urzędem Gminy Czarna, Szkołą Podstawową im. Ignacego Łukasiewicza, Starostwem Powiatowym w Ustrzykach Dolnych, Lokalną Grupą Działania „Zielone Bieszczady”, a także lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz instytucjami kultury sąsiednich gmin. Przy GDK działają również: Koło Gospodyń Wiejskich Babiniec-Czarna i Przyjaciele w Czarnej Górnej, Koło Gospodyń Wiejskich w Michniowcu Michniowianki, Koło Gospodyń Wiejskich w Lipiu, Koło Gospodyń Wiejskich w Polanie, Koło Gospodyń Wiejskich w Żłobku Jaworniki.

Działa również Klub Seniora w Czarnej, który powstał w czerwcu 2014 roku, skupia 30 członków. Członkowie Klubu Seniora spotykają się regularnie, mając na celu integrację osób starszych w naszej Gminie. Klub Seniora organizował Andrzejki, tłusty czwartek, Dzień Seniora. Przygotowuje posiłki na lokalne imprezy, propaguje i organizuje aktywne spędzanie czasu i występy okolicznościowe.

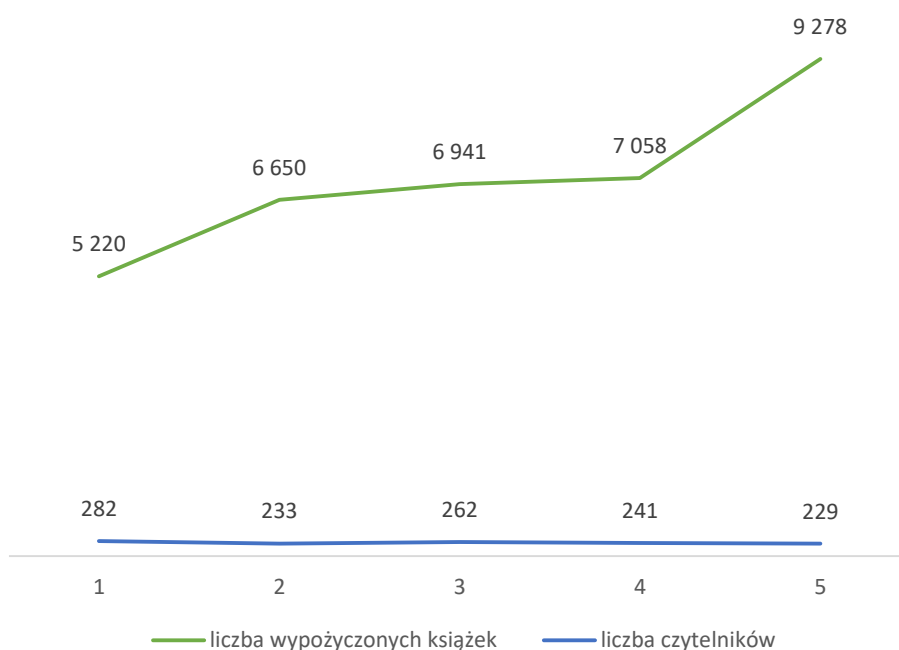
Działająca przy Gminnym Domu Kultury Gminna Biblioteka Publiczna, służy zaspokajaniu potrzeb oświatowych, kulturalnych i informacyjnych gminnej społeczności oraz uczestniczy w upowszechnianiu wiedzy, kultury i promocji czytelnictwa. Gminna Biblioteka Publiczna w Czarnej jest samorządową jednostką organizacyjną i działa na terenie Gminy Czarna. Siedzibą biblioteki jest Gminny Dom Kultury. Księgozbiór biblioteki jest systematycznie uzupełniany i obejmuje literaturę piękną dla dzieci, młodzieży i dorosłych, literaturę popularnonaukową oraz publikacje poświęcone historii naszego regionu. Biblioteka Publiczna posiada filię, która mieści się w budynku świetlicy wiejskiej w Polanie. Przy GBP oraz filii działa czytelnia internetowa czynna w godzinach pracy biblioteki.

Gminna Biblioteka Publiczna w Czarnej gromadzi i udostępnia zbiory z różnych dziedzin wiedzy, dobierane pod kątem potrzeb czytelników. Biblioteka gromadzi publikacje regionalne poświęcone historii regionu i postaciom z nim związanym. W bibliotece działa czytelnia internetowa.

W 2021 roku księgozbiór biblioteki liczył 15 472 woluminów, a liczba czytelników wyniosła 229 osób, z kolei liczba wypożyczeń księgozbioru na zewnątrz – 9 278. W stosunku do roku 2017 liczba osób korzystających z biblioteki zmalała. Na wpływ malejącego zainteresowania czytelnictwem wpływa liczba księgozbiorów i nowe publikacje, infrastruktura bibliotek, a także zmieniające się podejście do czytelnictwa. W dobie internetu wiele publikacji jest łatwiej dostępnych i coraz więcej osób korzysta z tej formy. Dlatego została założona czytelnia internetowa.

Liczbę czytelników oraz wypożyczeń księgozbioru na zewnątrz w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021, przedstawia poniższy wykres.

Wykres 8 Liczba czytelników oraz wypożyczeń księgozbioru na zewnątrz w gminie Czarna w latach 2017-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Sport

Sfera sportu i rekreacji na terenie gminy Czarna jest obszarem działań Szkoły Podstawowej im. Ignacego Łukasiewicza oraz klubów sportowych funkcjonujących na terenie gminy.

Zadaniem klubów sportowych jest rozpowszechnianie kultury fizycznej, poprawienie lub wypracowanie kondycji fizycznej i psychicznej członków, rozwój stosunków międzyludzkich, jak również osiągnięcie wyników sportowych na wszelkich poziomach poprzez uczestnictwo doraźne. Gmina Czarna wspiera i rozpowszechnia kulturę fizyczną między inny poprzez dotowanie funkcjonujących na terenie klubów, które dzięki corocznym dotacjom mogą realizować swoje cele. Na terenie gminy działają 2 kluby sportowe, rozpowszechniające piłkę nożną jako grę zespołową:

- Ludowy Klub Sportowy „Jawornik Czarna”,
- Uczniowski Klub Sportowy w Czarnej.

Dane na temat liczby sekcji, członków oraz trenerów i instruktorów w klubach sportowych, a także liczby osób ćwiczących w roku 2018 i 2020 na terenie gminy Czarna, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 9 Liczba sekcji, członków oraz trenerów i instruktorów w klubach sportowych, a także liczba osób ćwiczących w roku 2018 i 2020 na terenie gminy Czarna

Wyszczególnienie	Jednostka miary	2018	2020*
Kluby sportowe			
Kluby	sztuka	2	2
Sekcje sportowe	sztuka	3	3
Członkowie	osoba	77	45

Trenerzy	osoba	1	1
Instruktorzy sportowi	osoba	2	1
Inne osoby prowadzące zajęcia sportowe	osoba	1	1
Ćwiczący			
ogółem	osoba	122	35
mężczyźni	osoba	102	17
kobiety	osoba	20	18
Ćwiczący do lat 18			
ogółem	osoba	75	35
chłopcy	osoba	55	17
dziewczęta	osoba	20	18

*dane dotyczące klubów sportowych oraz liczby osób ćwiczących zbierane są w statystyce publicznej co dwa lata, stąd brak jest danych dla roku 2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Na terenie Gminy Czarna występuje deficyt infrastruktury sportowej. W miejscowości Czarna znajduje się stadion sportowy oraz hala sportowa, natomiast na terenach wiejskich miejsca wyznaczone do gry w piłkę nożną.

5.2.6 Aktywność obywatelska

Aktywność obywatelska mieszkańców przejawia się między innymi w uczestniczeniu w partycypacji społecznej, czyli braniu udziału w stowarzyszeniach czy organizacjach społecznych oraz w aktywnym udziale w wyborach i kontroli władzy.

Na terenie gminy Czarna funkcjonuje 8 organizacji pozarządowych:

- Bieszczadzkie Stowarzyszenie Miłośników Broni,
- Bieszczadzkie Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych „Besida”,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Czarnej,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Polanie,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Rabem,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Żłobku,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Lipiu,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Michniowiec- Bystre.

Organizacje pozarządowe działające na obszarze gminy Czarna w większości skupiają się na wspieraniu rozwoju gminy, ochronie środowiska oraz organizowaniu działalności edukacyjnej, kultywowaniu tradycji i obyczajów. Wśród organizacji pozarządowych znajdują się również ochotnicze straże pożarne, które prowadzą działalność przeciwpożarową i ratowniczą, a także działalność kulturalną i oświatową.

Na obszarze gminy Czarna działają również koła gospodyń wiejskich, które działają w oparciu o ustawę z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich oraz wpisane są do Krajowego Rejestru Kół Gospodyń Wiejskich, prowadzonego przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Dla lokalnej społeczności koło gospodyń wiejskich to pewność, że

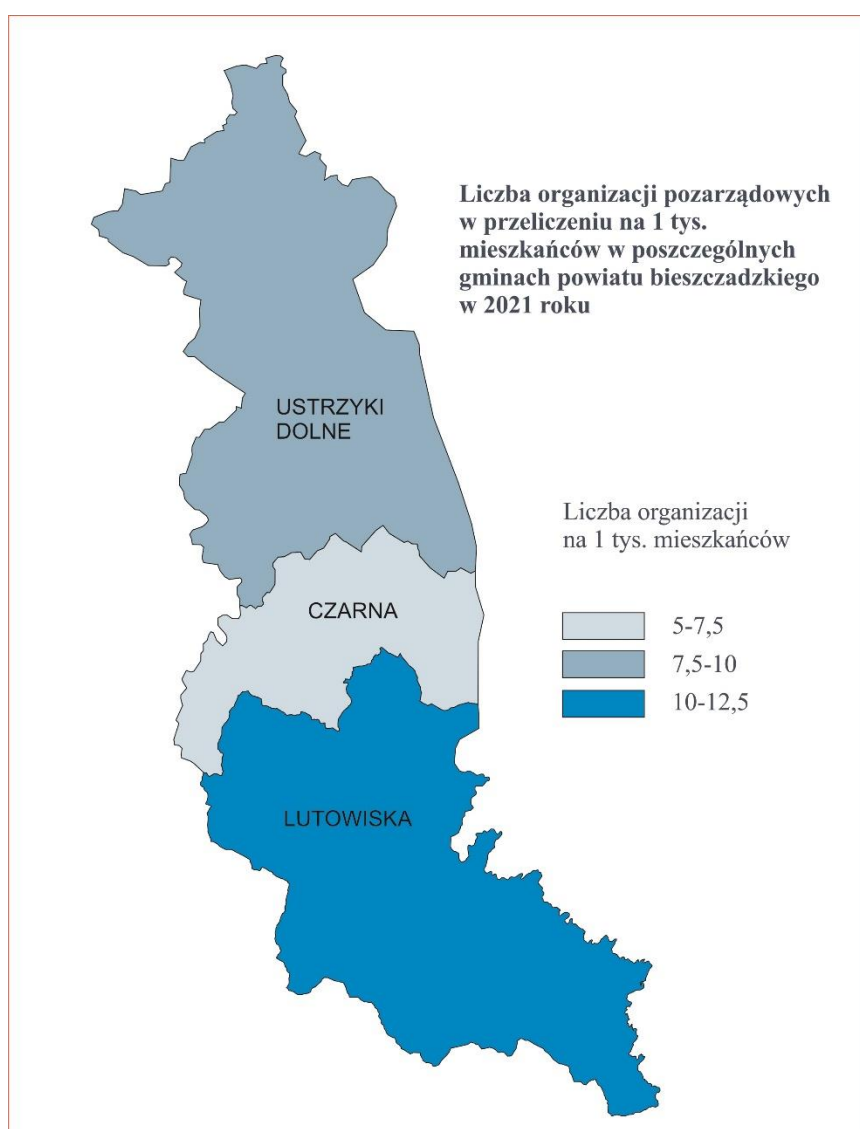

w okolicy nie brakuje kobiet z inicjatywą. W gminie Czarna funkcjonuje: Koło Gospodyń Wiejskich Babinec-Czarna i Przyjaciele w Czarnej Górnej, Koło Gospodyń Wiejskich w Michniowcu Michniowianki, Koło Gospodyń Wiejskich w Lipiu, Koło Gospodyń Wiejskich w Polanie, Koło Gospodyń Wiejskich w Żłobku Jaworniki.

W przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców, w gminie Czarna w roku 2021 funkcjonowało 71 organizacji pozarządowych, w porównaniu do pozostałych gmin powiatu bieszczadzkiego, jest to najmniejsza liczba organizacji.

Dane dotyczące liczby organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców w gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021 roku, przedstawia poniższa mapa.

Mapa 6 Liczba organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców w gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

W celu sprawdzenia zaangażowania mieszkańców w sprawy obywatelskie należy sprawdzić frekwencję w wyborach. Analiza wyborów na przestrzeni lat 2019-2020, które miały miejsce w kraju: w 2019 roku wybory do Parlamentu Europejskiego i wybory do Sejmu RP i Senatu

RP oraz w 2020 roku wybory Prezydenta RP. Gmina Czarna na tle innych gmin powiatu bieszczadzkiego, a także średniej w powiecie osiągnęła najniższą frekwencję w każdym przypadku, co świadczy o niewielkim zaangażowaniu mieszkańców gminy w spraw państwa.

Frekwencję w gminach powiatu bieszczadzkiego w wyborach w latach 2019-2020, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 10 Dane dotyczące frekwencji w wyborach na terenie gmin powiatu bieszczadzkiego w latach 2019-2020

Gmina	Wybory PE w 2019 r. - frekwencja	Wybory do Sejmu i Senatu RP w 2019 r. – frekwencja	Wybory Prezydenta RP w 2020 r. – frekwencja I tura/II tura
Czarna	35,12%	48,26%/49,26%	56,27%/64,16%
Lutowiska	39,46%	58,46%/58,46%	63,55%/77,50%
Ustrzyki Dolne	37,06%	51,44%/51,43%	55,68%/59,57%
Powiat bieszczadzki	37,11%	52,05%/52,05%	56,65%/62,40%

Źródło: Państwowa Komisja Wyborcza www.pkw.gov.pl

5.2.7 Bezpieczeństwo publiczne

O rozwoju gminy i jej atrakcyjności gminy decyduje także poczucie bezpieczeństwa mieszkańców gminy i niski poziom przestępczości. Ważnym czynnikiem jest też bezpieczeństwo turystów, którzy ze względu na położenie gminy i atrakcyjność turystyczną odwiedzają jej obszar. Dlatego ważne jest by zapewnić poczucie bezpieczeństwa nie tylko jego mieszkańcom, ale również innym osobom przebywającym na jej obszarze. Na terenie gminy znajduje się Komenda Powiatowa w Ustrzykach Dolnych – Zespół Prewencji w Czarnej, która czuwa nad bezpieczeństwem w gminie.

Wpływ na życie mieszkańców i jego komfort ma Ochotnicza Straż Pożarna, która ma na celu zapobieganie pożarom i interwencji w wyniku ich powstania. Dodatkowo bierze udział w akcjach ratowniczych i zagrożeniach związanych z ochroną środowiska. W gminie Czarna funkcjonuje 6 jednostek ochotniczej straży pożarnej:

- Ochotnicza Straż Pożarna w Czarnej,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Polanie,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Rabem,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Żłobku,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Lipiu,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Michniowiec- Bystre.

Wyszczególnienie występujących miejscowych zagrożeń według ich rodzajów oraz rodzajów zdarzeń, które były objęte działalnością jednostek ochrony przeciwpożarowej na przestrzeni lat 2019-2021 na terenie gminy Czarna, przedstawiają poniższe tabele.

Tabela 11 Miejskowe zagrożenia według rodzaju zagrożenia występujące na terenie gminy Czarna na przestrzeni lat 2019-2021

Rodzaj zagrożenia	Liczba występujących zagrożeń		
	2019	2020	2021

Silne wiatry	22	9	12
Opady śniegu	3	6	6
Opady deszczu	0	15	1
Komunikacyjne	8	7	3
Medyczne	5	3	15
Inne	0	18	2
Ogółem	38	58	39

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Tabela 12 Działania ratownicze podejmowane przez OSP na terenie gminy Czarna na przestrzeni lat 2019-2021

Rodzaj zdarzenia	Liczba zdarzeń		
	2019	2020	2021
Pożary	7	10	8
Miejscowe zagrożenia	36	50	50
Fałszywe alarmy	5	2	4
Zdarzenia ogółem	48	62	62

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Powyższe dane wskazują stały trend w zakresie występujących zagrożeń. Zauważalny jest wzrost liczby występujących zagrożeń w 2021 roku w porównaniu do lat poprzednich w zakresie medycznych.

5.3 Strefa gospodarcza

5.3.1 Rynek pracy i bezrobocie

Czynnikiem określającym stan gospodarki i jej potencjał jest rynek pracy. Liczba osób w wieku produkcyjnym i ilość dostępnych miejsc pracy mają zasadniczy wpływ na rynek pracy oraz kształtują podaż i popyt pracy. Zaburzenie równowagi pomiędzy popytem a podażą pracy wpływa na poziom bezrobocia.

Podaż pracy kształtowana jest przez liczbę osób w wieku produkcyjnym, określaną jako wiek zdolności do pracy w przypadku mężczyzn w wieku 18-64, natomiast kobiet w wieku 18-59. Następnie można podzielić na grupę osób w wieku mobilny, którym określa się osoby 18-44 lat zarówno dla kobiet i mężczyzn, którzy są zdolni i gotowe do przekwalifikowania się, zmiany pracy lub stanowiska oraz na grupę osób w wieku niemobilny, czyli osób 45-64 lat dla mężczyzn i 45-59 lat dla kobiet.

Według danych GUS, gminę Czarna w 2021 roku zamieszkiwało 2375 osób, z czego 62,32% stanowiły osoby w wieku produkcyjnym, co zostało wskazane w powyższym opracowaniu w podrozdziale 5.2.1. *Uwarunkowania demograficzne*. W stosunku do 2017 roku, liczba osób w wieku produkcyjnym zmniejszyła się o 93 osoby.

Natomiast liczbę osób w wieku mobilnym, według tych samych danych, w 2021 roku wyniosła 764 osoby, co stanowiło 58,72% liczby osób w wieku produkcyjnym i 37,80% liczby mieszkańców ogółem w gminie. W stosunku do 2017 roku liczba ta zmniejszyła się o 114 osób.

Gmin Czarna jest gminą wiejską i na jej obszarze nie funkcjonują większe zakłady produkcyjne. Mieszkańcy gminy, znaczna ich część, ukierunkowana jest na działalność związaną z turystyką. Branża turystyczna zatrudnia najwięcej osób. Na obszarze gminy zatrudnienie dają również zakłady pracy tj. sklepy spożywczo-przemysłowe, warsztaty samochodowe, lokale gastronomiczne, a także Urząd Gminy Czarna oraz gminne jednostki organizacyjne.

Analizując dane GUS dotyczące liczby osób pracujących na terenie gminy Czarna, można zauważyć, że liczba osób pracujących w 2021 roku jest niższa niż w roku 2017 o 2 osoby. Na przestrzeni lat 2017-2021 liczba osób pracujących wzrosła w 2018 r. i od tego momentu istnieje trend malejący. Dokonując analizy zatrudnienia ze względu na płeć, w 2018 r. wzrosła ilość pracujących kobiet, i od tego roku zauważalny jest ich spadek na rynku pracy. Natomiast w przypadku mężczyzn wzrost następuje w 2019 r. i od tego roku występuje również trend spadkowy. Powyższe dane zostały przedstawione w tabeli poniżej.

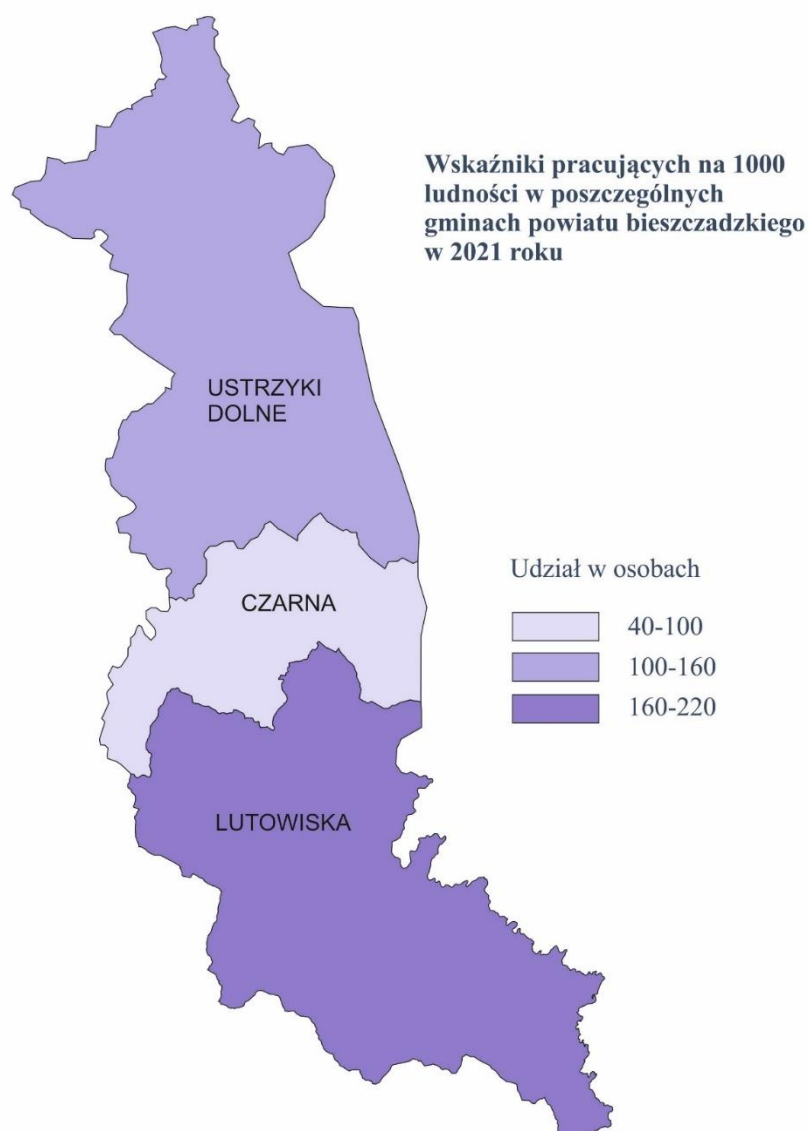
Tabela 13 Pracujący na terenie gminy Czarna w latach 2017 – 2021

Lata	Ogółem	w tym kobiety	w tym mężczyźni	Pracujący na 1000 ludności ogółem	Pracujący na 1000 ludności w wieku produkcyjnym
2017	167	105	62	69	104,0
2018	180	123	57	75	113,5
2019	178	114	64	75	113,7
2020	166	110	56	70	111,4
2021	165	108	57	69	110,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Rozpatrując wskaźniki rynku pracy w obrębie pracujących na 1000 ludności oraz pracujących na 1000 ludności w wieku produkcyjnym dla poszczególnych gmin powiatu bieszczadzkiego, gmina Czarna posiada najniższy wskaźnik pracujących na 1000 mieszkańców, który wynosi 69 osób. Najwyższy wskaźnik w powiecie bieszczadzkim kształtuje się na terenie Gminy Czarna. Jest to wskaźnik bardzo niepokojący.

Dane dotyczące Wskaźniki pracujących na 1000 ludności w poszczególnych gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021, przedstawia mapa poniżej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL

Dane wskazane powyżej dotyczące liczby osób pracujących w poszczególnych gminach odnoszą się do podmiotów gospodarki narodowej o liczbie pracujących 10 i więcej osób oraz jednostek sfery budżetowej niezależnie od liczby pracowników. Dane te nie obejmują osób pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, osób pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchownych oraz pracujących w fundacjach, stowarzyszeniach i innych organizacjach społecznych.

Bezrobocie

Jeżeli liczba osób w wieku produkcyjnym przewyższa liczbę miejsc pracy to mamy do czynienia ze zjawiskiem bezrobocia. Dla danego obszaru, zjawisko to, ma duży wpływ na sytuację społeczno-gospodarczą. Na koniec 2021 roku, według danych GUS, na terenie gminy Czarna było

133 osób pozostających bez pracy i w stosunku do 2017 roku liczba ta spadła - o 31 osób. Ma na to wpływ sytuacja demograficzna, w tym spadek ludności na terenie Gminy Czarna.

Dane dotyczące liczby zarejestrowanych bezrobotnych w gminie Czarna w latach 2017 – 2021, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 14 Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w gminie Czarna w latach 2017 – 2021

Lata	Bezrobotni ogółem	W tym kobiety	W tym do 30 roku życia	W tym powyżej 50 roku życia	Osoby długotrwale bezrobotne
2017	164	96	45	50	108
2018	136	80	37	40	90
2019	141	89	47	38	88
2020	146	72	50	37	85
2021	133	73	42	34	89

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Dane powyżej przedstawiają osoby długotrwale bezrobotne, czyli osoby pozostające bez pracy co najmniej przez 12 miesięcy. W gminie Czarna takich osób w 2017 roku było 108, a w 2021 roku – 89, jest to nieznaczny spadek. Zauważyć można, że w 2021 roku, w każdej grupie następuje znaczący spadek bezrobocia.

Udział zarejestrowanych bezrobotnych osób w gminie Czarna w wieku produkcyjnym, wg danych GUS, na koniec 2021 roku wyniosła 8,9% i w stosunku do 2017 roku spadł z poziomu 10,2%. W porównaniu to danych z powiatu bieszczadzkiego, gdzie w 2021 roku udział zarejestrowanych osób bezrobotnych wynosił 9,3%, w gminie Czarna wskaźnik ten jest niższy o 0,4.

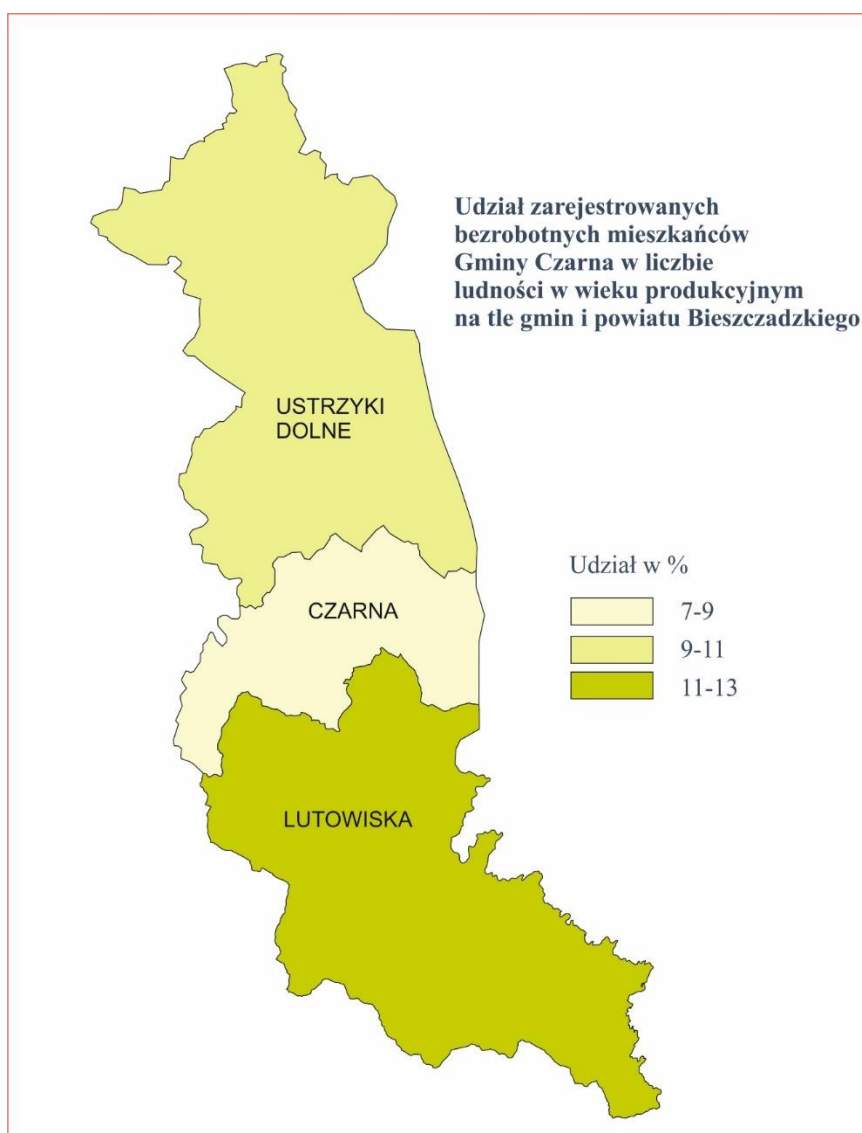
Udział zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców gminy Czarna w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na tle powiatu bieszczadzkiego, przedstawiają poniższa tabela i mapa.

Tabela 15 Udział zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców gminy Czarna w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na tle powiatu bieszczadzkiego wg płci

Jednostka terytorialna	ogółem		kobiety		mężczyźni	
	2017	2021	2017	2021	2017	2021
Gmina Czarna	10,2	8,9	12,5	10,5	8,1	7,5
Powiat bieszczadzki	9,4	9,3	11,1	10,6	8,0	8,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Mapa 8 Udział zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców gminy Czarna w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na tle gmin i powiatu bieszczadzkiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Powyższe dane pokazują, iż pomimo spadku bezrobocia, nadal jest wysokie. Sytuacja nie jest najlepsza. Warto zwrócić uwagę na bezrobocie ukryte, czyli osoby które pozostają bez pracy ale nie zarejestrowały się. Ważną kwestią jest również tzw. „szara strefa”, która zatrudnia osoby nielegalnie, bez opłacania składek społecznych i podatków.

5.3.2 Przedsiębiorczość i rolnictwo

Przedsiębiorczość

Sytuacja gospodarcza dla danego obszaru wiąże się ze zjawiskiem przedsiębiorczości. Przedsiębiorczość można definiować jako skłonność do tworzenia nowych przedsiębiorstw lub nowych form jej prowadzenia lub jako aktywność do rozwijania już istniejących, poprzez realizację

różnego rodzaju inwestycji. Stopień rozwoju przedsiębiorczości na danym obszarze wynika przede wszystkim z liczby podmiotów gospodarki narodowej, do których zalicza się osoby prawne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Podmioty te zobowiązane są do rejestracji w odpowiednim rejestrze, w tym również w Krajowym Rejestrze Urzędowym Podmiotów Gospodarki Narodowej (rejestr REGON), który prowadzi Prezes Głównego Urzędu Statystycznego.

W ostatnich latach, w gminie Czarna, jak i w pozostałych gminach powiatu bieszczadzkiego widać pozytywne zjawisko przedsiębiorczości, czyli wzrost liczby podmiotów gospodarczych. Według danych GUS, na terenie gminy Czarna, na koniec 2021 roku było zarejestrowanych 241 podmiotów gospodarki narodowej. W porównaniu do 2017 roku liczba podmiotów gospodarczych w gminie Czarna wzrosła o 30 podmiotów, tj. 14,22%.

Dane dotyczące liczby podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON na terenie gmin powiatu bieszczadzkiego w roku 2017 oraz 2021 w podziale na sektor publiczny i sektor prywatny, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 16 Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych na terenie gmin powiatu bieszczadzkiego w 2017 i 2021 roku

Gmina	Ogółem			Sektor publiczny		Sektor prywatny	
	2017	2021	Wzrost/spadek w %	2017	2021	2017	2021
Czarna	211	241	14,22	9	9	201	231
Lutowiska	326	379	16,26	15	14	309	362
Ustrzyki Dolne	1603	1948	21,52	68	72	1521	1855
Powiat bieszczadzki	2140	2568	20,00	92	95	2031	2448

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Rozwój przedsiębiorczości na terenie gminy Czarna dotyczy głównie sektora prywatnego, w którym liczba podmiotów w latach 2017 – 2021 wzrosła o 30 i w 2021 roku było 241 podmiotów. Z przedstawionych powyżej danych wynika, że w całym powiecie bieszczadzkim zwiększyła się liczba podmiotów w sektorze prywatnym, a największy wzrost odnotowano w gminie Ustrzyki Dolne – wzrost o 334.

W sektorze prywatnym, w ramach podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON, Główny Urząd Statystyczny wyszczególnia osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, spółki handlowe, spółdzielnie, fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne. Najwięcej jest zarejestrowanych osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, których liczba w 2021 roku wyniosła 193, tj. 83,55% ogółu podmiotów sektora prywatnego. Ich liczba w porównaniu do 2017 roku ich liczba wzrosła o 30 podmiotów.

Dane dotyczące rodzajów podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych na terenie gminy Czarna w 2017 i 2021 roku, przedstawia tabela poniżej.

Tabela 17 Rodzaje podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych na terenie gminy Czarna w 2017 i 2021 roku

Rodzaje podmiotów		2017	2021
Sektor publiczny	Państwowe i samorządowe jednostki prawa budżetowego	5	5
	Nieokreślone formy prawne	4	4
Sektor prywatny	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	163	193
	Spółki handlowe	9	9
	Fundacje	2	2
	Stowarzyszenia i organizacje społeczne	16	15
	Nieokreślone formy prawne	11	12

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Najwięcej zarejestrowanych na terenie gminy Czarna podmiotów gospodarczych w 2021 roku, zgodnie z Polską Klasyfikacją Działalności (PKD) wykonywało działalność gospodarczą według sekcji A (Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) – 69 podmioty (28,87% ogółu podmiotów), sekcji G (Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle) – 28 podmioty (11,72% ogółu podmiotów) oraz sekcja I (Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi) – 24 podmioty (10,04% ogółu podmiotów).

Dane dotyczące podmiotów gospodarki narodowej według sekcji PKD oraz sektorów własnościowych zarejestrowanych na terenie gminy Czarna w 2017 i 2021 roku, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 18 Podmioty gospodarki narodowej wg sekcji PKD oraz sektorów własnościowych zarejestrowane na terenie gminy Czarna w 2017 i 2021 roku

Sekcje PKD	Wyszczególnienie	Ogółem*		Sektor publiczny*		Sektor prywatny*	
		2017	2021	2017	2021	2017	2021
A	Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	65	69	0	0	65	69
B	Górnictwo i wydobywanie	-	-	-	-	-	-
C	Przetwórstwo przemysłowe	12	16	0	0	12	16
D	Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych	1	1	0	0	1	1
E	Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją	1	1	1	1	0	0
F	Budownictwo	7	16	0	0	7	16
G	Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle	24	28	0	0	24	28
H	Transport i gospodarka magazynowa	9	12	0	0	9	12

I	Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi	22	24	1	1	21	23
J	Informacja i komunikacja	3	2	0	0	3	2
K	Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	4	4	0	0	4	4
L	Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości	2	3	0	0	2	3
M	Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	7	8	0	0	7	8
N	Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca	7	9	0	0	7	9
O	Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	8	8	2	2	6	6
P	Edukacja	7	4	1	1	6	3
Q	Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	8	7	2	2	6	5
R	Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	9	10	2	2	7	8
S, T	Pozostała działalność usługowa; Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników, gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeb	14	17	0	0	14	17
U	Organizacje i zespoły eksterytorialne	-	-	-	-	-	-
Razem		210	239	9	9	201	230

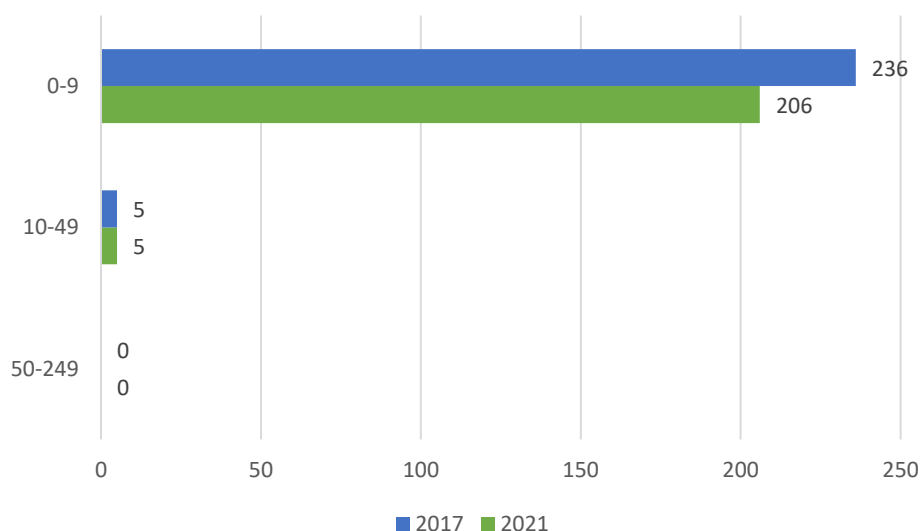
*W związku z wprowadzonymi od 1 grudnia 2014 r. zmianami przepisów prawnych regulujących sposób zasilania rejestru REGON informacjami o podmiotach podlegających wpisowi do Krajowego Rejestru Sądowego, od danych według stanu na 31 grudnia 2014 r. istnieje możliwość wystąpienia w rejestrze REGON niewypełnionych pozycji dotyczących przewidywanej liczby pracujących, adresu siedziby, rodzaju przeważającej działalności oraz formy własności. W związku z powyższym dane naliczone z rejestru REGON według ww. informacji mogą nie sumować się na liczbę ogółem

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Największą część działających na terenie gminy Czarna podmiotów gospodarczych w 2021 roku stanowiły mikroprzedsiębiorstwa, które zatrudniają do 9 osób – 236 podmioty, co stanowi 97,93% wszystkich podmiotów. Na przestrzeni lat liczba małych przedsiębiorstw utrzymała się na takim samym poziomie, tj. 5 podmiotów.

Dane dotyczące liczby podmiotów gospodarki narodowej według klas wielkości w 2017 i 2021 roku na terenie gminy Czarna przedstawia poniższy wykres.

Wykres 9 Podmioty gospodarki narodowej wg klas wielkości na terenie gminy Czarna w 2017 i 2021 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Opracowane przez Główny Urząd Statystyczny wskaźniki dotyczące podmiotów gospodarki narodowej świadczą o pozytywnym rozwoju przedsiębiorczości na terenie gminy Czarna. Analizując poszczególne wskaźniki można w większości zauważyć wzrost podmiotów prywatnych prowadzących działalność gospodarczą. Natomiast porównując wartości wskaźników dotyczących podmiotów gospodarki narodowej gminy Czarna z wartościami dla powiatu bieszczadzkiego zauważyć można, że są one w większości niższe, co wskazuje, że rozwój przedsiębiorczości w gminie przebiega wolniej niż w innych gminach powiatu bieszczadzkiego.

Wartości wskaźników dotyczących podmiotów gospodarki narodowej dla obszaru gminy Czarna i powiatu bieszczadzkiego w roku 2017 i 2021, przedstawia tabela poniżej.

Tabela 19 Wskaźniki dotyczące podmiotów gospodarki narodowej dla obszaru gminy Czarna oraz powiatu bieszczadzkiego za lata 2017 i 2021

Wskaźniki	Gmina Czarna		Powiat bieszczadzki	
	2017	2021	2017	2021
Podmioty wpisane do rejestru REGON na 1000 ludności	87	101	98	123
Podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym	131,4	161,5	152,2	202,3
Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 1000 ludności	9,54	7,16	8,44	11,77
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności	67	81	77	98
Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 1000 mieszkańców	7,44	7,10	6,85	8,21
Udział podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON (%)	7,6	2,9	7,9	3,5

Udział osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w liczbie podmiotów gospodarki narodowej ogółem (%)	4,35	5,88	78,4	79,6
Udział fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarki narodowej (%)	8,5	7,1	7,0	6,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Rolnictwo

W strukturze użytkowania ziemi w gminie Czarna użytki rolne stanowią około 24% powierzchni ogólnej gminy, natomiast aż 63% powierzchni stanowią grunty leśne, co sprawia, że rolnictwo nie jest dominującą gałęzią gospodarki na terenie gminy. Na rozwój rolnictwa niekorzystnie wpływa ukształtowanie terenu gminy, które charakteryzuje się licznymi wzniesieniami.

Powszechne spisy rolne, które są przeprowadzane w terminie co 10 lat dostarczają podstawowych informacji na temat rolnictwa, w tym liczby i powierzchni gospodarstw rolnych. Ostatni spis przeprowadzony został w terminie od 1 września do 30 listopada 2020 r., według stanu na dzień 1 czerwca 2020 r. Jego podstawowym celem było dostarczenie informacji na potrzeby realizacji Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej, a także na potrzeby krajowych baz danych. Badaniem zostały objęte gospodarstwa rolne, których użytkownikami były osoby fizyczne (gospodarstwa indywidualne), osoby prawne oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej.

Zgodnie z opublikowanymi wynikami Powszechnego Spisu Rolnego 2020, na terenie gminy Czarna w 2020 roku znajdowało się 295 gospodarstwa rolne o łącznej powierzchni 4 485,51 ha, z czego 3 443,37 ha stanowiły użytki rolne. Największa liczba tych gospodarstw stanowiły gospodarstwa rolne o powierzchni użytków rolnych w grupie 1-5 ha i ich liczba wyniosła 120 (40,68% ogółu gospodarstw rolnych), zajmując 485,08 ha (10,81% powierzchni gospodarstw rolnych ogółem). Największą część powierzchni gospodarstw rolnych stanowiły gospodarstwa w grupie 15 ha i więcej, ich liczba to 54 gospodarstw i stanowiły 2 536,57 ha (56,55% powierzchni gospodarstw rolnych ogółem).

Liczbę gospodarstw rolnych, ich powierzchnię oraz powierzchnię użytków rolnych wchodzących w skład tych gospodarstw w gminie Czarna, według wyników wstępnych Powszechnego Spisu Rolnego 2020, przedstawiają poniższa tabela oraz wykres.

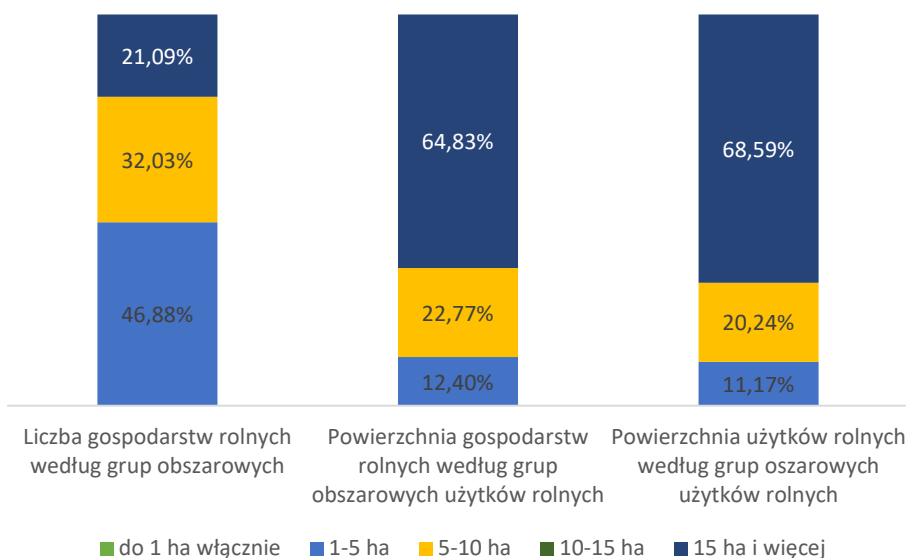
Tabela 20 Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych, ich powierzchnia oraz powierzchnia użytków rolnych wchodzących w skład tych gospodarstw na terenie gminy Czarna

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytków rolnych	Powierzchnia gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytków rolnych (w ha)	Powierzchnia użytków rolnych według grup obszarowych użytków rolnych (w ha)
Gospodarstwa rolne ogółem	295	4 485,51	3 443,37
do 1 ha włącznie	0	0,00	0,00
1-5 ha	120	485,08	334,15

5-10 ha	82	890,89	605,73
10-15 ha	0	0,00	0,00
15 ha i więcej	54	2 536,57	2 052,79

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Wykres 10 Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych, ich powierzchnia oraz powierzchnia użytków rolnych wchodzących w skład tych gospodarstw na terenie gminy Czarna

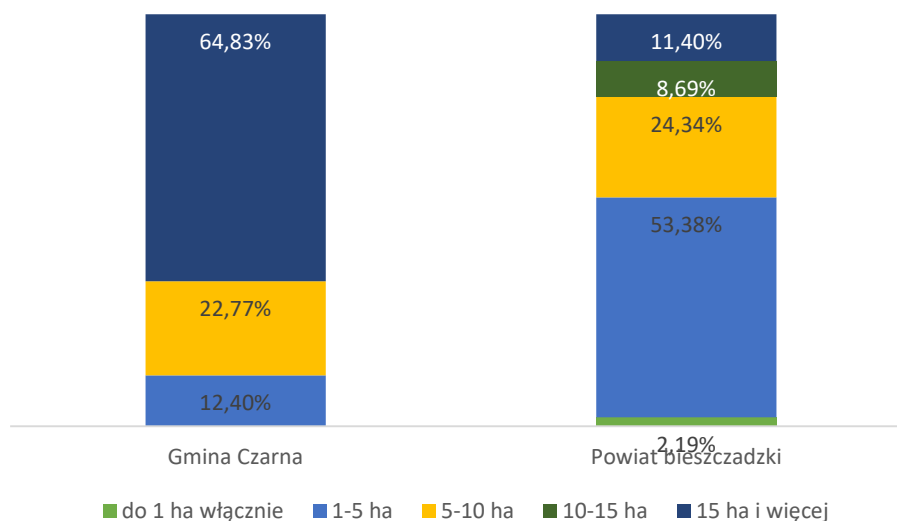

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

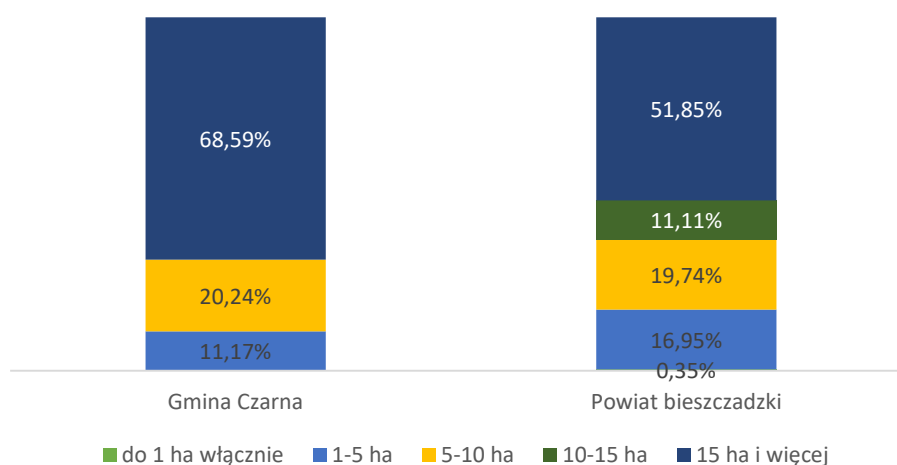
Liczba gospodarstw rolnych, znajdujących się na terenie gminy Czarna stanowi 19,0% liczby gospodarstw rolnych ogółem w powiecie bieszczadzkim. Natomiast ich powierzchnia to 24,33% powierzchni gospodarstw ogółem w powiecie. Biorąc pod uwagę liczbę gospodarstw rolnych w poszczególnych grupach, w gminie Czarnej największą część stanowiły gospodarstwa rolne do 1 ha włącznie i stanowiły 64,8% gospodarstw rolnych ogółem, natomiast w powiecie bieszczadzkim przeważają gospodarstwa rolne 1-5 ha. Zarówno w gminie Czarna jak i w powiecie bieszczadzkim najmniejszą grupą są gospodarstwa 15 ha i więcej, gdzie w gminie nie ma takich gospodarstwa, a w powiecie jest ich zaledwie 2,19% gospodarstw rolnych ogółem.

Dane dotyczące liczby gospodarstw rolnych według grup obszarowych oraz ich powierzchni według grup obszarowych użytków rolnych na terenie gminy Czarna oraz w powiecie bieszczadzkim, przedstawia poniższy wykres.

Wykres 11 Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych oraz ich powierzchnia według grup obszarowych użytków rolnych na terenie gminy Czarna oraz powiecie bieszczadzkim

Powierzchnia gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytków rolnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Średnia powierzchnia gruntów gospodarstw rolnych na terenie gminy Czarna wynosiła 15,21 ha, natomiast średnia powierzchnia użytków rolnych 11,67 ha. Wartości te kształtowały się powyżej średniej dla powiatu bieszczadzkiego, gdzie wyniosły odpowiednio 11,88 ha i 10,25 ha. W kwestii użytkowania gruntów, użytki rolne stanowiły 76,77% powierzchni gospodarstw rolnych, znajdujących się na terenie gminy, z czego 98,99 % tych użytków stanowiły użytki rolne w dobrej kulturze rolnej, tzn. grunty wykorzystywane rolniczo, na których stosowane są zabiegi uprawne i mogą kwalifikować do otrzymania dopłat obszarowych. Pod zasiewami znalazło się zaledwie 0,76% powierzchni użytków rolnych, co spowodowane było ukształtowaniem terenu oraz niską

klasą bonitacyjną gleby. W strukturze użytkowania gruntów, z tego względu przeważały łąki i pastwiska trwałe, które stanowiły 97,35 % powierzchni użytków rolnych ogółem.

Ze względu na liczbę pracujących w gospodarstwach rolnych, na terenie gminy Czarna pracowało 644 osób, z tego 364 mężczyzn i 280 kobiet. Według źródeł dochodów, najwięcej gospodarstw rolnych na terenie Gminy Czarna utrzymywało się z działalności rolniczej – 294, a najmniej z innych niezarobkowych źródeł poza emeryturą i rentą – 65.

Dane dotyczące średniej powierzchni gruntów gospodarstw rolnych i średniej powierzchni użytków rolnych wchodzących w skład tych gospodarstw, struktury użytkowania gruntów przez gospodarstwa rolne i powierzchni zasiewów wybranych upraw, a także liczby pracujących w gospodarstwach rolnych oraz źródeł dochodów gospodarstw domowych objętych spisem rolnym na terenie gminy Czarna, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 21 Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych i użytków rolnych wchodzących w ich skład, struktura użytkowania gruntów przez gospodarstwa rolne, powierzchnia zasiewów wybranych upraw oraz liczba pracujących w gospodarstwach rolnych i źródła dochodów gospodarstw domowych objętych spisem rolnym na terenie gminy Czarna

Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych i użytków rolnych ogółem (w ha)	
Grunty ogółem	15,21
Użytki rolne ogółem	11,67
Użytkowanie gruntów (w ha)	
Grunty ogółem	4 485,51
Użytki rolne ogółem	3 443,37
Użytki rolne w dobrej kulturze	3 408,74
Pod zasiewami	26,14
Grunty ugorowane łącznie z nawozami zielonymi	21,20
Uprawy trwałe	2,65
Łąki trwałe	2 435,37
Pastwiska trwałe	916,67
Pozostałe użytki rolne	34,63
Lasy i grunty leśne	462,21
Pozostałe grunty	579,93
Powierzchnia zasiewów wybranych upraw (w ha)	
Powierzchnia zasiewów ogółem	26,14
Zboża	0,00
Ziemniaki	0,00
Warzywa gruntowe	bd
Pracujący w gospodarstwach rolnych	
Ogółem	644
Mężczyźni	364
Kobiety	280
Gospodarstwa domowe według źródeł dochodów	
Działalność rolnicza	294
Pozarolnicza działalność gospodarcza	85
Praca najemna	125
Emerytura i renta	101
Inne niezarobkowe źródła poza emeryturą i rentą	65

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

5.3.3 Turystyka

Znaczącym czynnikiem lokalnego rozwoju jest turystyka, a na jej atrakcyjność składają się przede wszystkim walory przyrodnicze i antropogeniczne oraz zagospodarowanie turystyczne, w tym baza noclegowa, gastronomia i dostępność komunikacyjna, a także obiekty społeczno-techniczne, jak np. sklepy i apteki. Turystyka to też walory przyrodnicze, na które składają się elementy środowiska przyrodniczego, interesujące dla turystów i występujące np. w rezerwach przyrody, parkach krajobrazowych lub też poza tymi formami ochrony przyrody. Zagospodarowanie turystyczne dotyczy przede wszystkim liczby i jakości miejsc noclegowych oraz lokali lub obiektów gastronomicznych, a także sieci drogowej, kolejowej oraz szlaków turystycznych.

Walory kulturowe związane z działalnością człowieka, dotyczące m.in. zabytków, muzeum, miejsc pamięci narodowej i kultu religijnego oraz wydarzeń kulturalno-oświatowych. Zagospodarowanie turystyczne dotyczy zespołu obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych, a w szczególności ilości i jakości miejsc noclegowych oraz obiektów gastronomicznych oraz elementów informacyjnych służących obsłudze ruchu turystycznego, a także sieci drogowej i szlaki turystyczne.

Obszar gminy Czarna, ze względu na położenie posiada duże walory krajobrazowe i przyrodnicze, ze względu na bogactwo występującej flory i fauny. Walory te to również zróżnicowanie terenu, kompleksy leśne, środowisko naturalne oraz ciek wodne. Aktywne spędzanie czasu umożliwiają liczne ścieżki piesze, rowerowe i konne.

Oprócz walorów przyrodniczych, gminę Czarna posiada walory antropogeniczne, dotyczące opisanej w poprzednim dziale dziedzictwa kulturowego, które jest związane z historią tego regionu, czyli znajdujące się zabytki architektury sakralnej cerkwi i kościołów, cmentarzy. Elementami krajobrazu są również miejsca pamięci dawnych wydarzeń historycznych.

W celu wykorzystania tych walorów ważne jest zagospodarowanie turystyczne, które wiąże się z pojęciem infrastruktury turystycznej. Podstawowym elementem jest baza noclegowa, która wpływa na rozwój turystyki i zaspokaja ich potrzeby. Ważna jest wielkość bazy noclegowej, która odzwierciedla poziom rozwoju turystycznego i potencjał turystyczny.

Na terenie gminy Czarna istnieje rozbudowana baza noclegowa od gospodarki agroturystycznej, domki letniskowe do hoteli. W bazie obiektów noclegowych jest 78 obiektów noclegowych, w których dostępnych jest 905 miejsc noclegowych. Dane dotyczące liczby obiektów noclegowych oraz miejsc noclegowych w poszczególnych miejscowościach gminy Czarna przedstawia tabela poniżej.

Tabela 22 Liczba obiektów noclegowych oraz miejsc noclegowych w poszczególnych miejscowościach gminy Czarna

Miejscowość	Liczba obiektów noclegowych	Liczba miejsc noclegowych
Bystre	1	8
Chrewt	3	30
Czarna Dolna	7	45
Czarna Górna	14	136
Lipie	8	75
Michniowiec	3	29

Olchowiec	15	248
Polana	10	149
Rabe	12	134
Seredne Małe	1	15
Żłobek	4	36
RAZEM	78	905

Źródło: Urząd Gminy Czarna

Najwięcej gospodarstw domowych agroturystycznych znajduje się w miejscowości Olchowiec i Czarnej Górnej, na co ma wpływ bogaty krajobraz okolicy oraz prowadząca trasa samochodowa i rowerowa Wielka Pętla Bieszczadzka oraz bliskość Zalewu Solińskiego (miejscowość Olchowiec). W pozostałych miejscowościach występują nieliczne gospodarstwa agroturystyczne.

Na obszarze gminy Czarna rozwija się również baza gastronomiczna, które oferują potrawy regionalne lub dania nawiązujące do lokalnej tradycji. Tradycyjna regionalna kuchnia bieszczadzka ma swoje korzenie w kuchni Bojków i Łemków. W wybranych karczmach są podawane nawiązujące do tradycyjnej bojkowej kuchni.

W zagospodarowaniu turystycznym problemem może być ograniczona liczba sklepów spożywczo-przemysłowych na terenie gminy, w tym brak większych sklepów samoobsługowych.

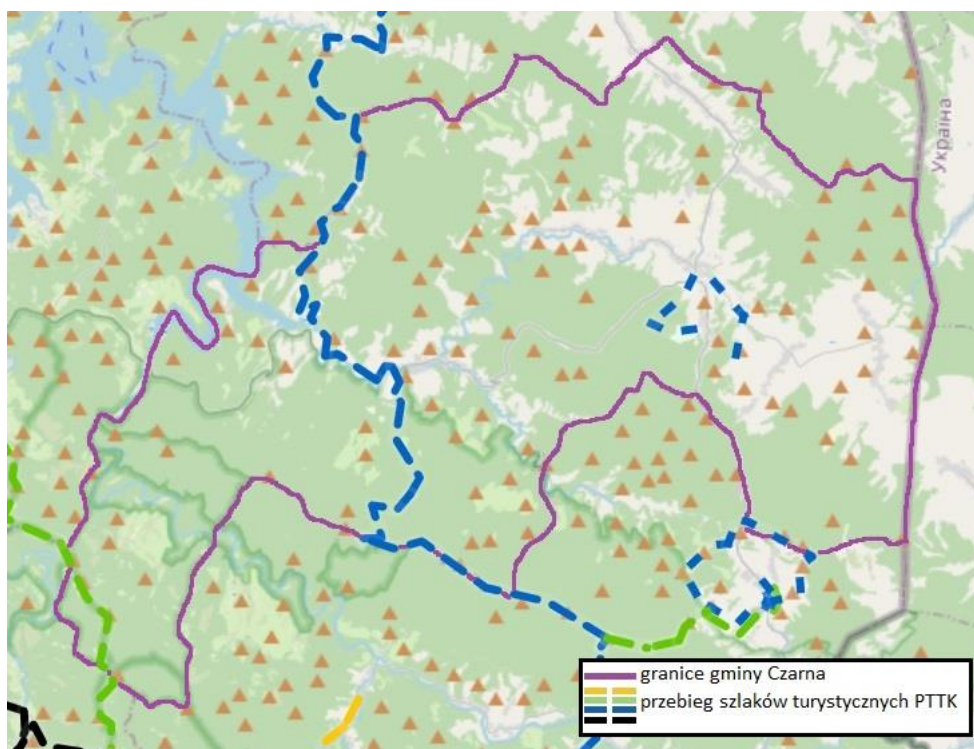
Gmina Czarna w 2021 roku wraz z innymi gminami południowo-wschodniej części województwa podkarpackiego, utworzyła Bieszczadzki Związek Komunikacyjny z siedzibą w Ustrzykach Dolnych, w celu zabezpieczenia potrzeb mieszkańców gmin w zakresie publicznego transportu zbiorowego. W ramach związku podpisana została umowa z przewoźnikiem na świadczenie usług w zakresie publicznego transportu zbiorowego. Zgodnie z tą umową przewoźnik na podstawie uzgodnionych rozkładów jazdy świadczy usługi dla mieszkańców poszczególnych miejscowości w gminie. Oprócz tego usługi w zakresie komunikacji, ukierunkowane przede wszystkim na turystów świadczą liczni przewoźnicy prywatni, umożliwiając dostanie się turystów do poszczególnych szlaków turystycznych.

Na terenie gminy Czarna znajdują się szlaki turystyczne, zarówno piesze, rowerowe jak i konne, które przebiegają przez malownicze tereny Bieszczad, które zachwycają swoim pięknem. Dodatkowym atutem jest zdrowy klimat oraz czyste powietrze, gdyż w znacznej części obszar gminy jest niezamieszkały. Na obszarze gminy Czarna przez PTTK został oznaczony:

- niebieski szlak – Pod wysokim – Czarna Górna Kopalnia,
- E3 niebieski szlak od przełęczy pod Hulskiem do Ustrzyk Górnych.

Przebieg wyżej wymienionych szlaków na terenie gminy Czarna przedstawia poniższa mapa.

Mapa 9 Przebieg pieszych szlaków turystycznych PTTK na terenie gminy Czarna

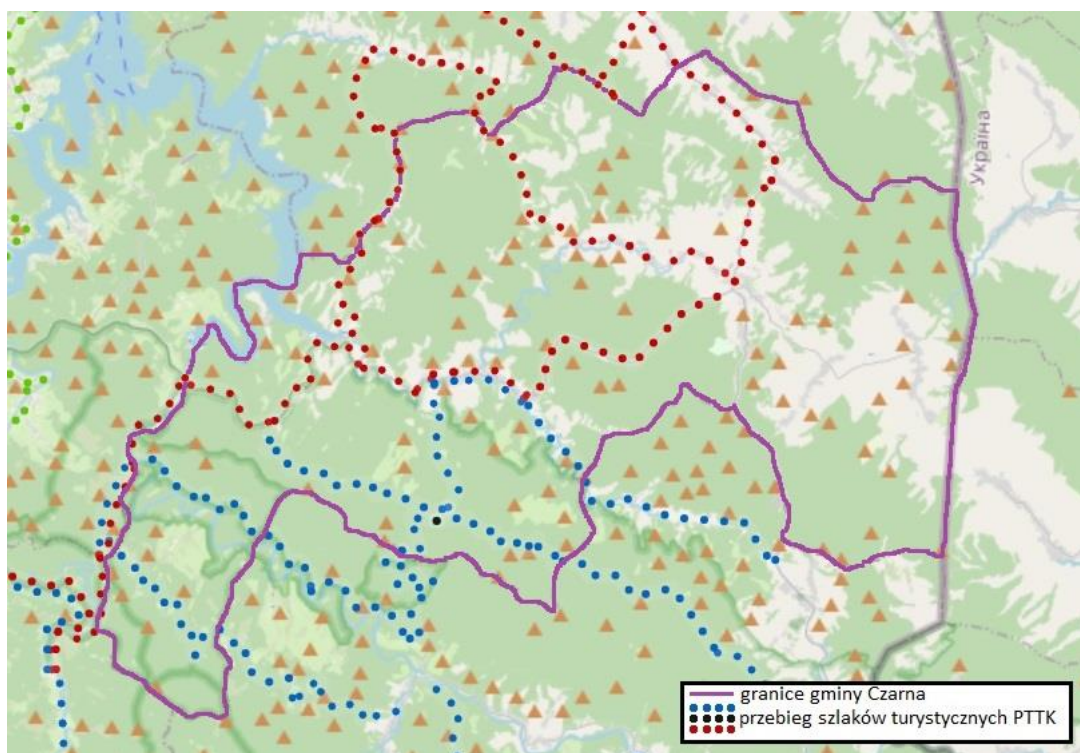
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: www.gorybezgranic.pttk.pl

Na terenie gminy Czarna zostały wyznaczone również szlaki rowerowe, które łączą regiony i atrakcje turystyczne. Możliwość zwiedzania na rowerze dają oznaczone na terenie gminy szlaki, w tym:

- czerwony Karpacki Szlak Rowerowy – od Krościenka do przejścia granicznego przy zachodniej granicy,
- czerwony szlak od Czarnej Górnej do Chrewt,
- niebieskie szlak od Przetęczy pod Otrytem do Kaczmarewka,
- niebieski szlak od Zatwarnicy do Smolnika.

Ścieżki przebiegają przez drogi leśne ora drogi asfaltowe, na terenie gminy brakuje ścieżek rowerowych, które poprawiłyby bezpieczeństwo na drodze oraz atrakcyjność turystyczną.

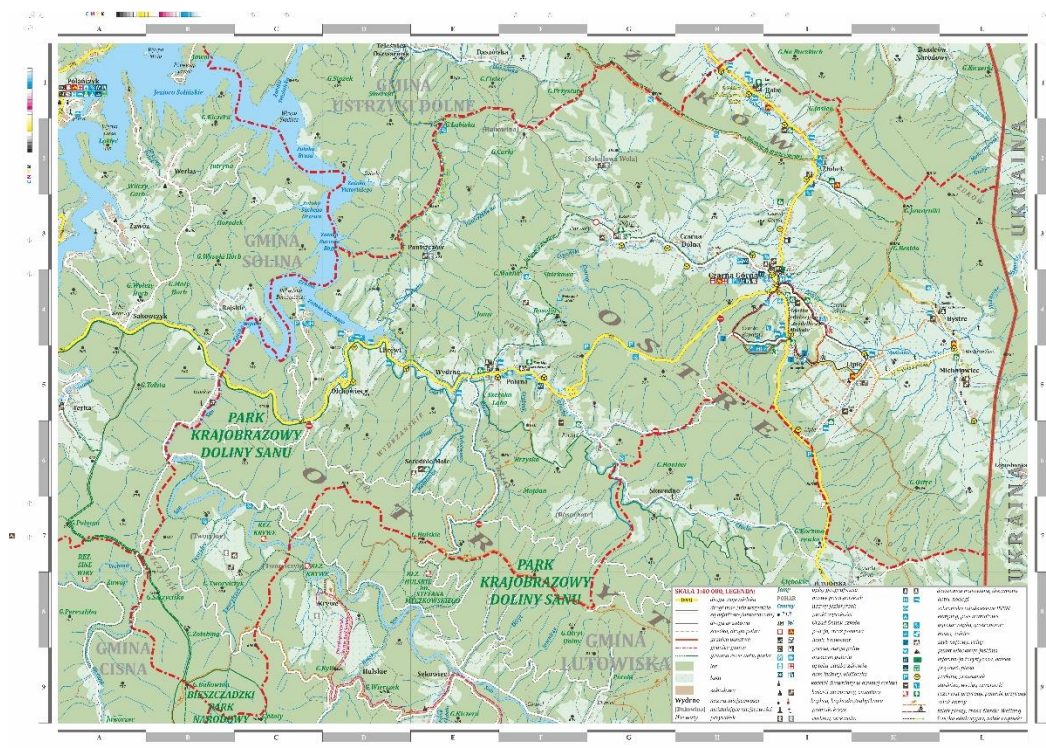
Mapa 10 Przebieg rowerowych szlaków turystycznych PTTK na terenie gminy Czarna

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: www.gorybezgranic.pttk.pl

Oprócz wyżej wymienionych, na terenie gminy Czarna popularne są także ścieżki rowerowe zamieszczone na mapie poniżej, które można znaleźć na stronie Urzędu Gminy.

Mapa 11 Przebieg szlaków rowerowych na terenie gminy Czarna

Źródło: Urząd Gminy Czarna – czarna.pl

Teren gminy Czarna stwarza warunki do uprawiania górskiej turystyki jeździeckiej. Poprowadzone przez obszar gminy szlaki konne łączą Ośrodki Górskiej Turystyki Jeździeckiej, przyjęte przez PTTK. W Ośrodku pracują Przodownicy Górskiej Turystyki Jeździeckiej PTTK i prowadzą naukę jazdy dla początkujących oraz przejażdżki w terenie. Organizowane są kilkudniowe rajdy konne na wyznaczonych szlakach, łącząc stadniny konne w całych Bieszczadach. Stadniny koni w gminie Czarna znajdują się w Rabem – „Chata MOMO”, „Lipiu – Babski Szwadron”, „HardDucha”, w Polanie „Tabun”, w Serednim Małym „Stadnina Koni Huculskich” oraz Stadnina Koni „Lila” w Czarnej Górnjej.

Na potencjał turystyczny wpływają atrakcje turystyczne. W Gminie zrealizowano projekt pn. „Zagospodarowanie ternu parku w m. Czarna Górna”, do którego stworzono prezentację multimedialną „Ptasie wędrówki w gminie Czarna”, przedstawiającą bogactwo i różnorodność ptasiego świata. Dodatkowo w czasie wędrówek po gminie Czarna można obejrzeć trzy „Słupy Wododziałowe”: Lipie „Kraina Lipiecka”, Bystre „Mszaniec” oraz Przełęcz nad wsią Rabe i Żłobek. W Polsce występują trzy niewielkie obszary należące do zlewiska Morza Czarnego, obok Czarnej Otrawy w Kotlinie Orawskiej i dobrzeczka Strwiąza jest Mszańca, które są dopływami Dniestru. Umieszczone na słupach rzeźbione parzenice symbolizują górali zachodnich Karpat, żyjących w zlewisku Morza Bałtyckiego i górali Karpat Wschodnich żyjących w zlewisku Morza Czarnego. Wykonawcami słupów są Bogdan Augustyn i Semko Augustyn.

Duża ilość cieków wodnych na obszarze gminy Czarna pozwala również na spędzenie czasu wśród natury podczas łowienia ryb. Wędkarstwo w górskich rzekach Bieszczad jest atrakcyjną formą spędzenia czasu. Występuje tu wiele gatunków ryb, wśród których jest pstrąg potokowy oraz lipienia.

5.3.4 Gospodarka finansowa

Kluczowym czynnikiem, który warunkuje rozwój lokalny i regionalny są zasoby finansowe danej jednostki samorządu terytorialnego. Gospodarka finansowa tych jednostek realizowana jest w oparciu o ustawę z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2022 r. poz. 1634 z późn. zm.), określającą m. in. zakres, zasady oraz tryb planowania, uchwalania i wykonywania budżetów tych jednostek. Zgodnie z uchwałą budżetową, określone są planowane dochody i wydatki danej jednostki samorządu terytorialnego w danym roku budżetowym, których kwoty wyszczególnia się w układzie działów klasyfikacji budżetowej.

Zgodnie z ustawą o finansach publicznych, w ramach dochodów wyróżnia się dochody bieżące, które definiowane są jako dochody nie będące dochodami majątkowymi, które z kolei obejmują dotacje i środki przeznaczone na inwestycje, dochody ze sprzedaży majątku oraz dochody z przekształcenia prawa użytkowania wieczystego w prawo własności. Podobnie jest z wydatkami budżetowymi, które dzielą się na wydatki bieżące, niebędące wydatkami majątkowymi oraz wydatki majątkowe, którymi są inwestycje i zakupy inwestycyjne, w tym również programy finansowane z udziałem środków zewnętrznych, zakup i objęcie akcji i udziałów, a także wniesienie udziałów do spółek prawa handlowego. Różnica pomiędzy dochodami a wydatkami budżetu jednostki samorządu terytorialnego określana jest mianem nadwyżki budżetu lub deficytem budżetu.

Zasoby finansowe gminy Czarna w 2021 roku według danych GUS wynosiły 15 604 926,96 zł i w stosunku do roku 2017 wysokość dochodów gminy zwiększyła się o 6 249 614,06 zł, tj. 66,8%. Natomiast wydatki gminy wyniosły w 2021 roku 12 634 621,84 zł i wzrosły w stosunku do 2017 roku o 3 262 531,50 zł tj. 34,8%.

Realizację budżetu w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021 przedstawia tabela poniżej.

Tabela 23 Realizacja budżetu w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021 w zł

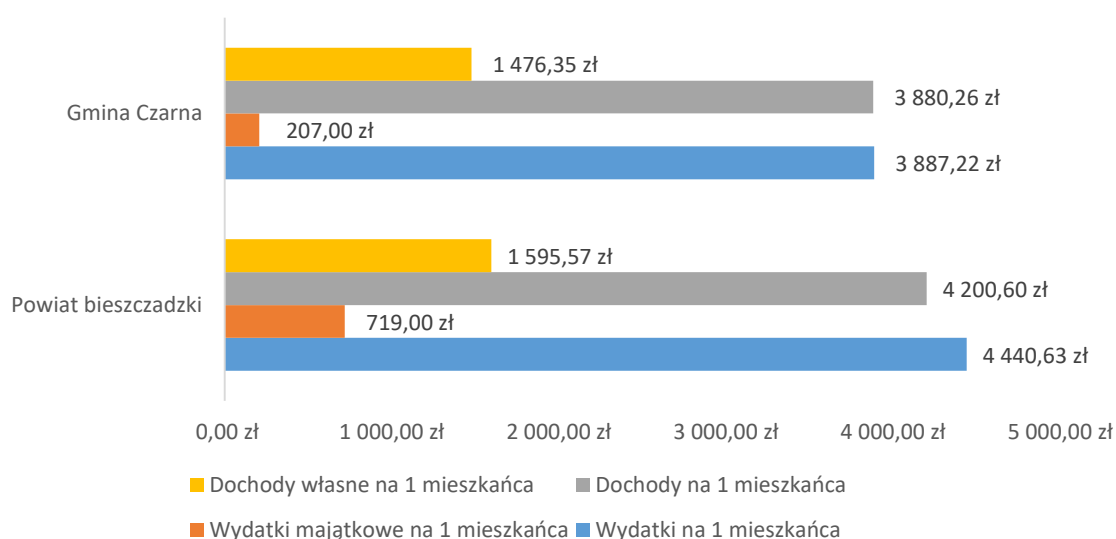
Rodzaj	2017	2018	2019	2020	2021
Dochody	9 355 312,90	11 192 682,54	12 000 049,84	13 857 309,30	15 604 926,96
Wydatki	9 372 090,34	10 174 479,47	12 911 314,13	12 656 020,14	12 634 621,84
Nadwyżka/deficyt	-16 777,44	1 018 203,07	-911 264,29	1 201 289,16	2 970 305,12

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

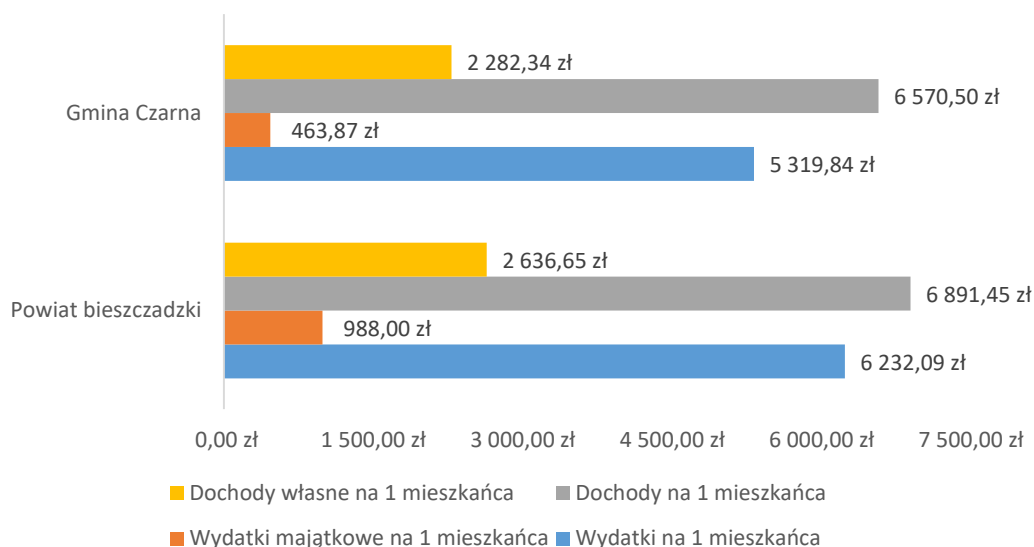
W analizie sytuacji finansowej poszczególnych gmin, duże znaczenie mają wskaźniki dotyczące dochodów oraz wydatków na 1 mieszkańca. Wysokość dochodów na 1 mieszkańca w gminie Czarna w 2021 roku według danych GUS wyniosła 6 570,50 zł, w tym dochody własne 2 282,34 zł. Natomiast wysokość wydatków na 1 mieszkańca wyniosła 5 319,84 zł, w tym wydatki majątkowe – 463,87 zł. Porównując dane, w 2021 roku zarówno dochody i wydatki na 1 mieszkańca są niższe dla gminy Czarna niż dla średniej powiatu bieszczadzkiego. Również na przestrzeni lat 2017-2021 widać wzrost dochodów i wydatków gmin, co widać na wykresie poniżej.

Wykres 12 Dochody na 1 mieszkańca oraz wydatki na 1 mieszkańca w 2017 i 2021 roku w gminie Czarna oraz w powiecie bieszczadzkim

2017

2021

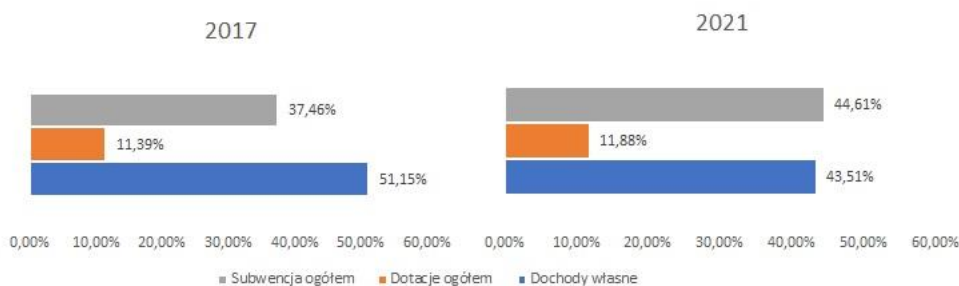
Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Dochody jednostek samorządu terytorialnego można podzielić na dochody własne, dotacje ogółem oraz subwencję ogółem. Źródłami dochodów własnych są wpływy z podatków i opłat lokalnych oraz udziały we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych i prawnych. Dotacje ogółem obejmują dotacje celowe z budżetu państwa na realizację zadań z zakresu administracji rządowej oraz dotacje i płatności budżetu środków europejskich, dotacje celowe przekazane w ramach programów finansowanych ze środków europejskich i innych środków zagranicznych. Z kolei subwencja to świadczenia pieniężne z budżetu państwa, obejmujące części oświatowe, wyrównawczą, równoważącą oraz regionalną i rekompensującą.

W 2021 roku według danych GUS, największą część dochodów gminy Czarna stanowiła dochody własne – 43,51% ogółu dochodów, a najmniejszą część dotacje ogółem – zaledwie 11,88% dochodów ogółem. W stosunku do 2017 roku, udział dochodów własnych zmalał, wzrósł udział subwencji ogółem, a dotacje ogółem utrzymały się na podobnym poziomie. Zarówno w 2017 roku, jak i 2021 najmniejszą część dochodów stanowiły dotacje ogółem.

Dane dotyczące struktury dochodów budżetu gminy Czarna w roku 2017 i 2021, przedstawia poniższy wykres.

Wykres 13 Struktura dochodów budżetu gminy Czarna w roku 2017 i 2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, w 2021 roku gmina Czarna wysokość dochodów majątkowych wyniosła 3 474 704,04 zł, co stanowiło 22,27% dochodów ogółem. W stosunku do roku 2017 wysokość dochodów majątkowych kształtowała się na poziomie 359 158,80 zł, co stanowiło zaledwie 3,84% dochodów ogółem. Na przestrzeni lat widać duży wzrost dochodów majątkowych w gminie Czarna, gdzie większość tych dochodów jest z dotacji oraz środków przeznaczonych na inwestycje, a tylko niewielka ich część z wpływów ze sprzedaży składników majątkowych.

Wysokość dochodów majątkowych, w tym wysokość dotacji i środków przeznaczonych na inwestycje oraz wpływów ze sprzedaży składników majątkowych w gminie Czarna w 2017 i 2021 roku, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 24 Kształtowanie się dochodów majątkowych w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021

Rodzaj	2017	2018	2019	2020	2021
Dotacje oraz środki przeznaczone na inwestycje w zł	45 507,85	31 4077,24	37 3290,92	61 6605,69	67 5592,94
Wpływy ze sprzedaży składników majątkowych w zł	313 650,95	379 633,72	960 910,53	2 357 996,80	2 799 111,10
Dochody majątkowe ogółem w zł	359 158,80	693 710,96	1 334 201,45	2 974 602,49	3 474 704,04
% dochodów ogółem	3,84	6,20	11,12	21,47	22,27

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Podobnie jest w przypadku wydatków bieżących, gdzie ważną rolę w kształtowaniu budżetu pełnią wydatki majątkowe, które obejmują wydatki na inwestycje i zakupy inwestycyjne. Realizacja inwestycji przez gminę stanowi główny element jej rozwoju, wyrażany przede wszystkim poprzez wzrost konkurencyjności i zaspokajanie potrzeb społeczeństwa. Wydatki inwestycyjne wpływają w istotny sposób na skalę i rodzaj podejmowanych działań inwestycyjnych, zalicza się je do najbardziej efektywnych narzędzi wpływania na rozwój regionalny. Wydatki inwestycyjne umożliwiają oddziaływanie na skuteczność wypełniania zadań publicznych przez jednostki samorządu terytorialnego.

W 2021 roku, według danych GUS, wydatki w gminie Czarna wynosiły 12 634 621,84 zł, stanowiąc 8,72 % wydatków ogółem. Natomiast w 2017 roku wydatki wyniosły 9 372 090 ,34 zł, tj. 5,33% wydatków ogółem. Na przestrzeni lat widać wzrost wydatków gminy o 3 262 531,50 zł, tj. o 34,8%. Można zauważyć, że wzrost wydatków jest mniejszy niż wzrost dochodów w gminie Czarna na przestrzeni ostatnich lat. Największą część wydatków stanowią wydatki budżetowe, w 2021 roku stanowiły 91,28%.

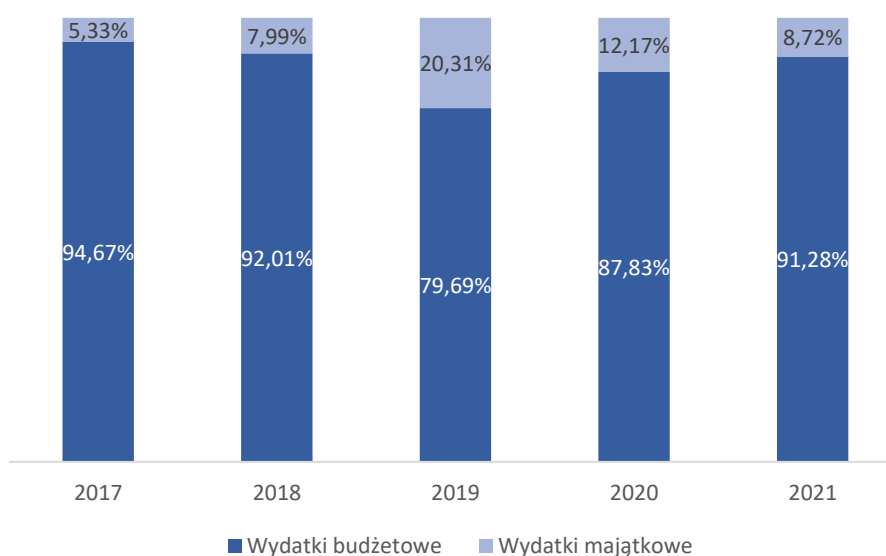
Udział wydatków majątkowych (inwestycyjnych) w wydatkach budżetowych w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021, przedstawia poniższa tabela i wykres.

Tabela 25 Udział wydatków majątkowych (inwestycyjnych) w wydatkach budżetowych w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021

Rok	Wydatki ogółem (w zł)	Wydatki majątkowe (w zł)	Udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem (w %)
2017	9 372 090,34	499 199,72	5,33
2018	10 174 479,47	812 787,9	7,99
2019	12 911 314,13	2 622 043,81	20,31
2020	12 656 020,14	1 540 265,39	12,17
2021	12 634 621,84	1 101 701,54	8,72

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Wykres 14 Udział wydatków bieżących oraz majątkowych (inwestycyjnych) w wydatkach ogółem w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Zadłużenie gminy Czarna na dzień 31.12.2021 r. wynosiło 2 600 000,00 zł, co stanowiło 9% dochodów budżetu gminy.

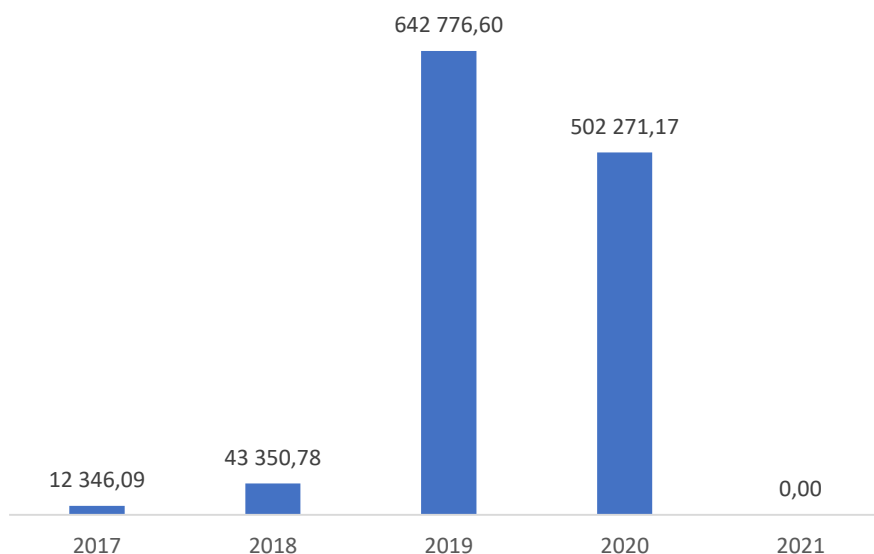
Istotnym elementem budżetu są przekazane gminie środki na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów, które są realizowane ze środków funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności Unii Europejskiej oraz programów ze środków bezwrotnych pochodzących z Unii Europejskiej i na realizację płatności, których źródłem jest budżet środków europejskich.

Zgodnie z danymi GUS, w latach 2018-2021 gmina Czarna pozyskała łącznie 1 200 744,64 zł w ramach programów i projektów realizowanych z udziałem środków europejskich. Najwięcej środków pozyskano w latach 2019-2020.

Wysokość pozyskanych przez gminę Czarna środków w ramach programów i projektów unijnych realizowanych w latach 2017-2021, przedstawia wykres poniżej.

Wykres 15 Wysokość pozyskanych przez gminę Czarna środków w ramach programów i projektów unijnych realizowanych w latach 2017-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

5.4 Strefa Przestrzenna

5.4.1 Środowisko naturalne i formy ochrony przyrody

Gmina Czarna swym zasięgiem obejmuje najwyższe partie polskich Bieszczad. Ze względu na duże zalesienie obszaru gminy oraz jej krajobraz jest ona atrakcyjna turystycznie. Zróżnicowanie rzeźby terenu na obszarze gminy wpływa na strukturę użytkowania gruntów – prawie 63% powierzchni gminy stanowią grunty leśne.

Dla środowiska naturalnego duże znaczenie mają lasy. W rozumieniu ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2022 r. poz. 672 z późn. zm.), lasem jest grunt o zwartej powierzchni co najmniej 0,10 ha, pokryty roślinnością leśną (uprawami leśnymi) – drzewami i krzewami oraz runem leśnym – lub przejściowo jej pozbawiony przeznaczony do produkcji leśnej lub stanowiący rezerwat przyrody lub wchodzący w skład parku narodowego albo wpisany do rejestru zabytków, a także związany z gospodarką leśną, zajęty pod wykorzystywane dla potrzeb gospodarki leśnej: budynki i budowle, urządzenia melioracji wodnych, linie podziału przestrzennego lasu, drogi leśne, tereny pod liniami energetycznymi, szkółki leśne, miejsca składowania drewna, a także wykorzystywane na parkingi leśne i urządzenia turystyczne.

Obszar Gminy Czarna to głównie lasy, w których dominującym gatunkiem jest buk, co stanowi 48%, poza tym dużo jest jodły, olszy szarej i sosny. Ze względu na położenie – Bieszczady, obszar gminy posiada niezwykle bogatą florę roślinną, która liczy około 900 gatunków, w tym 300 gatunków porostów, około 250 gatunków mchów, około 20 gatunków śluzowców oraz znaczną ilość gatunków grzybów. Dodatkowo występuje tu 25 gatunków ryb, wiele gatunków płazów (m.in. salamandra plamista i traszka górską) i gadów (m.in. jaszczurka zwinka, żmija

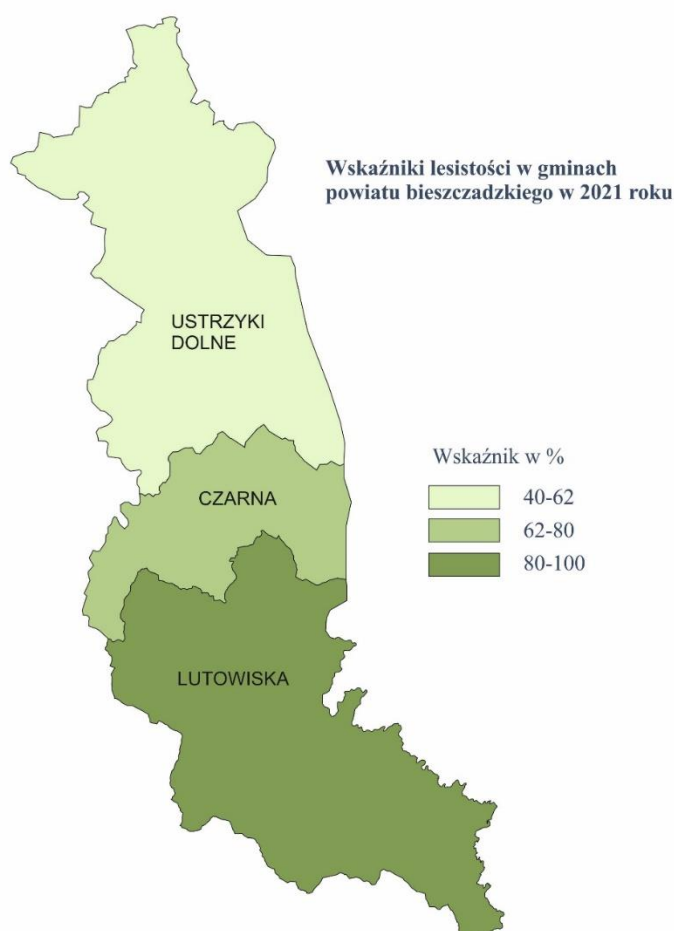
zygzakowata, gniewosz plamisty i wąż Eskulapa), około 200 gatunkami ptaków (m.in. orzeł przedni, puchacz (gatunek ginący) i coraz częściej spotykany nad rzekami bocian czarny) oraz 51 gatunkami ssaków (w tym: niedźwiedź brunatny, żubr, ryś, wilk, żbik, jeleń szlachetny).

Tabela 26 Powierzchnię gruntów leśnych w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
Grunty leśne ogółem w ha	11 702,45	11 689,24	11 891,76	11 719,38	11 715,07
Lesistość %	62,9	62,8	63,9	63,0	63,0
Grunty leśne publiczne w ha	10 927,45	10 966,82	10 966,43	10 966,38	10 973,07
Grunty leśne publiczne Skarbu Państwa w ha	10 916,95	10 956,32	10 955,93	10 955,88	10 962,57
Grunty leśne publiczne Skarbu Państwa w zarządzie Lasów Państwowych w ha	10 738,85	10 778,22	10 778,69	10 778,69	10 775,71
Grunty leśne gminne ogółem w ha	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50
Grunty leśne prywatne ogółem w ha	775,00	722,42	925,33	753,00	742,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Według danych GUS, gmina Czarna ma wskaźnik lesistości – 63%. W powiecie bieszczadzkim, wskaźnik lesistości kształtował się na poziomie 70,40%. Powiat bieszczadzki znajduje się znacznie powyżej średniej dla województwa podkarpackiego, która wyniosła 38,30%.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Na terenie Gminy Czarna znajduje się jeden z głównych zbiorników wód podziemnych w Polsce, zbiornik „Bieszczady” (GZWP nr 431), który zajmują powierzchnię 1220 km². Obszar doliny Sanu został uznany za obszar wymagający najwyższej i wysokiej ochrony. W gminie Czarna wody powierzchniowe stojące występują w niewielkich oczkach wodnych i starorzeczach. Na terenie gminy występowanie wód gruntowych związane jest z budową geologiczną i ukształtowaniem terenu. Gmina Czarna należy do średnio wyposażonych w infrastrukturę techniczną. Warunki naturalne na terenie Gminy utrudniają budowę dużych ujęć, a ujęcia z rzeki lub potoków wymagają kosztownych inwestycji. Ze względu na położenie zalewu Solińskiego i poziome ujęcia wody pitnej poniżej 410 m n. p. m. obszar gminy Czarna nie jest zaopatrywany w wodę z tego ujęcia. Kilkunastokilometrowa sieć wodociągowa zaopatrywana jest z miejscowych ujęć (studnie wiercone).

Sieć cieków wodnych na terenie gminy Czarna, przedstawia mapa poniżej.

Mapa 13 Sieć cieków wodnych na terenie gminy Czarna

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.wody.isok.gov.pl

Na terenie gminy Czarna wyznaczony jest jeden obszar jednolitych części wód powierzchniowych (JCWP) – Czarna (kod: RW200012221349), San od Wołosatego do zb. Solina (kod: RW200014221199), Mszaniec do Syhawki (kod: RW900012748), Zbiornik Solina do zapory w Myczkowcach (kod: RW20000221559), Lechnawa (kod: RW90001272), Smolniczek (kod: RW2000122211529) i Strwiąż do granicy państwa (kod: RW9000127691), których charakterystykę przedstawia poniższa tabela.

Tabela 27 Charakterystyka jednolitych części wód powierzchniowych na terenie gminy Czarna

Kod JCWP	Nazwa JCWP	Status	Stan ogólny JCWP	Przypisane cele środowiskowe	Działania przypisane w Programie wodnośrodowiskowym kraju
RW200012221349	Czarna	NAT	dobry	bardzo dobry stan ekologiczny, dobry stan chemiczny	Działania podstawowe: – opracowanie oceny jakości wody wykorzystywanej do zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia, – regularny wywóz nieczystości płynnych
RW200014221199	San od Wołosatego do zb. Solina	NAT	dobry	dobry stan ekologiczny, dobry stan chemiczny	Działania podstawowe: – budowa nowych zbiorników bezodpływowych oraz remont istniejących, – regularny wywóz nieczystości płynnych,

					– budowa indywidualnych systemów oczyszczania ścieków.
RW900012748	Mszaniec do Syhawki	NAT	zły	poniżej dobrego stanu ekologicznego, poniżej dobrego stanu chemicznego	Działania podstawowe: – kontrola postępowania w zakresie gromadzenia ścieków przez użytkowników prywatnych i przedsiębiorców oraz przeprowadzenie kontroli 0,00 gmina działanie ciągłe oczyszczania ścieków przez użytkowników prywatnych z częstotliwością co najmniej raz na 3 lata, – regularny wywóz nieczystości płynnych.
RW20000221559	Zbiornik Solina do zapory w Myczkowcach	SZCW	dobry	dobry i powyżej dobrego stanu ekologicznego, dobry stan chemiczny	Działania podstawowe: – rozbudowa oczyszczalni ścieków Solina, – budowa nowej oczyszczalni ścieków Polańczyk, – budowa nowych zbiorników bezodpływowych oraz remont istniejących, – regularny wywóz nieczystości płynnych, – opracowanie oceny jakości wody wykorzystywanej do zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia.
RW90001272	Lechnawa	NAT	zły	poniżej dobrego stanu ekologicznego, poniżej dobrego stanu chemicznego	Działania podstawowe: – kontrola postępowania w zakresie gromadzenia ścieków przez użytkowników prywatnych i przedsiębiorców oraz oczyszczania ścieków przez użytkowników prywatnych z częstotliwością co

					najmniej raz na 3 lata, – regularny wywóz nieczystości płynnych.
RW2000122211529	Smolniczek	NAT	dobry	co najmniej dobry stan ekologiczny, dobry stan chemiczny	Działania podstawowe: – budowa nowych zbiorników bezodpływowych oraz remont istniejących, – regularny wywóz nieczystości płynnych, – opracowanie oceny jakości wody wykorzystywanej do zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia.
RW9000127691	Strwiąż do granicy państwa	NAT	zły	umiarkowany stan ekologiczny, poniżej dobrego stanu chemicznego	Działania podstawowe: – regularny wywóz nieczystości płynnych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.wody.isok.gov.pl

Gmina Czarna znajduje się w zasięgu jednolitej części wód podziemnych (JCWPd) nr 168 (kod: PLGW2000168) i nr 169 (kod: PLGW9000169), których charakterystykę przedstawia poniższa tabela.

Tabela 28 Charakterystyka jednolitych części wód podziemnych na terenie gminy Czarna

Kod JCWPd	Numer JCWPd	Stan ogólny JCWPd	Przypisane cele środowiskowe	Działania przypisane w Programie wodnośrodowiskowym kraju
PLGW2000168	168	dobry	dobry stan chemiczny, dobry stan ilościowy	Działania podstawowe: – coroczne raportowanie pomiarów ilości eksploatowanych wód podziemnych przez właściciela/użytkownika ujęcia.
PLGW9000169	169	dobry	dobry stan chemiczny, dobry stan ilościowy	Działania podstawowe: – coroczne raportowanie pomiarów ilości eksploatowanych wód podziemnych przez właściciela/użytkownika ujęcia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.wody.isok.gov.pl

Projekt wstępnej oceny ryzyka powodziowego dla dorzeczy jest opracowywany przez Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, a następnie zatwierdzony i publikowany przez właściwego ministra. Dla obszarów narażonych na niebezpieczeństwo powodzi wskazanych we wstępnej ocenie ryzyka powodziowego opracowuje się mapy zagrożenia powodziowego (MZP) zgodnie z art. 169 ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne (Dz. U. z 2022 r. poz. 2625 ze zm.), na których przedstawia się w szczególności:

- obszary, na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest niskie i wynosi 0,2% lub na których istnieje prawdopodobieństwo wystąpienia zdarzenia ekstremalnego,
- obszary szczególnego zagrożenia powodzią,
- obszary obejmujące tereny narażone na zalanie w przypadku uszkodzenia lub zniszczenia:
  - wału przeciwpowodziowego,
  - wału przeciwsztormowego,
  - budowli piętrzącej.

Zgodnie z art. 171 ust. 1 ustawy Prawo wodne, zasięg obszarów szczególnego zagrożenia powodzią jest wyznaczany na mapach zagrożenia i ryzyka powodziowego i podlegają przeglądowi co 6 lat oraz w razie potrzeby aktualizacji, co wynika z art. 171 ust 8 tejże ustawy. Obecnie obowiązującymi mapami zagrożenia powodziowego i mapami ryzyka powodziowego, są mapy zaktualizowane w ramach II cyklu planistycznego. Na podstawie map można stwierdzić, że na obszarze Gminy Czarna zostały wyznaczone obszary szczególnego zagrożenia powodzią na rzece San od Wołosatego do zb. Solina. Obejmują one obszary, na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi jest niskie – Q0,2 % (raz na 500 lat), średnie – Q1% (raz na 100 lat) oraz wysokie – Q10% (raz na 10 lat).

Mapa 14 Obszary szczególnego zagrożenia powodzią na terenie gminy Czarna

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.wody.isok.gov.pl

Strategicznym dokumentem planistycznym jest plan przeciwdziałania skutkom suszy. Zgodnie z art. 183 i 184 ust. 1 ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. – Prawo wodne (Dz. U. z 2022 r. poz. 2625 ze zm.), przeciwdziałanie skutkom suszy jest zadaniem organów administracji rządowej i samorządowej oraz Wód Polskich. Projekt planu przeciwdziałania skutkom suszy przygotowują Wody Polskie w uzgodnieniu z ministrem właściwym do spraw rolnictwa, ministrem właściwym do spraw rozwoju wsi, ministrem właściwym do spraw rybołówstwa, ministrem właściwym do spraw żeglugi śródlądowej oraz wojewodami, uwzględniając podział kraju na obszary dorzeczy. Plan ten zawiera:

- 1) analizę możliwości powiększenia dyspozycyjnych zasobów wodnych;
- 2) propozycje budowy lub przebudowy urządzeń wodnych;
- 3) propozycje niezbędnych zmian w zakresie korzystania z zasobów wodnych oraz zmian naturalnej i sztucznej retencji;
- 4) katalog działań służących przeciwdziałaniu skutkom suszy.

Jest to główny dokument planistyczny z perspektywą 50-letnią, zgodnie z którym prowadzi się przeciwdziałanie skutkom suszy. Rolą planu przeciwdziałania skutkom suszy jest wskazanie działań, które ograniczą negatywny wpływ tego zjawiska na społeczeństwo, środowisko i gospodarkę.

Głównym elementem planu jest katalog działań, których wdrożenie przyczyni się do minimalizowania skutków suszy. Wśród proponowanych działań znajdują się działania związane ze zwiększeniem retencji (zarówno sztucznej, jak i naturalnej), działania formalne, a także działania edukacyjne. Cel główny doprecyzowany jest przez 4 cele szczegółowe:

- 1) skuteczne zarządzanie zasobami wodnymi dla zwiększenia dostępnych zasobów wodnych,
- 2) zwiększanie retencjonowania (magazynowania) wód,
- 3) edukacja w zakresie suszy i koordynacja działań powiązanych z suszą,
- 4) stworzenie mechanizmów realizacji i finansowania działań służących przeciwdziałaniu skutkom suszy.

W celu osiągnięcia jednego z celów planu, tj. skutecznego zarządzania zasobami wodnymi dla zwiększenia dyspozycyjnych zasobów wodnych, dokonywana jest szczegółowa analiza z wykorzystaniem wyników map zagrożenia występowania poszczególnych typów susz. Mapy te stanowią dane do przeprowadzenia oceny ilości zasobów dyspozycyjnych w warunkach suszy oraz służą do określenia stopnia ryzyka suszy.

Zasadniczo rozróżniamy 4 rodzaje suszy, które określane są w zależności od fazy rozwoju. Jest to susza atmosferyczna, rolnicza, hydrologiczna oraz hydrogeologiczna. Na zarządzanie ryzykiem suszy wpływ mają wyniki zagrożenia występowania trzech z czterech typów suszy: rolniczej, hydrologicznej i hydrogeologicznej. Z kolei mapy zagrożenia suszą dostarczają informacji dla planowania działań na rzecz przeciwdziałania jej skutkom, w szczególności poprzez czterostopniowy podział zagrożenia, gdzie I klasa obejmuje obszary zagrożone w stopniu słabym, II klasa – obszary zagrożone w stopniu umiarkowanym, III klasa – obszary zagrożone w stopniu silnym, a IV klasa – obszary zagrożone w stopniu ekstremalnym.

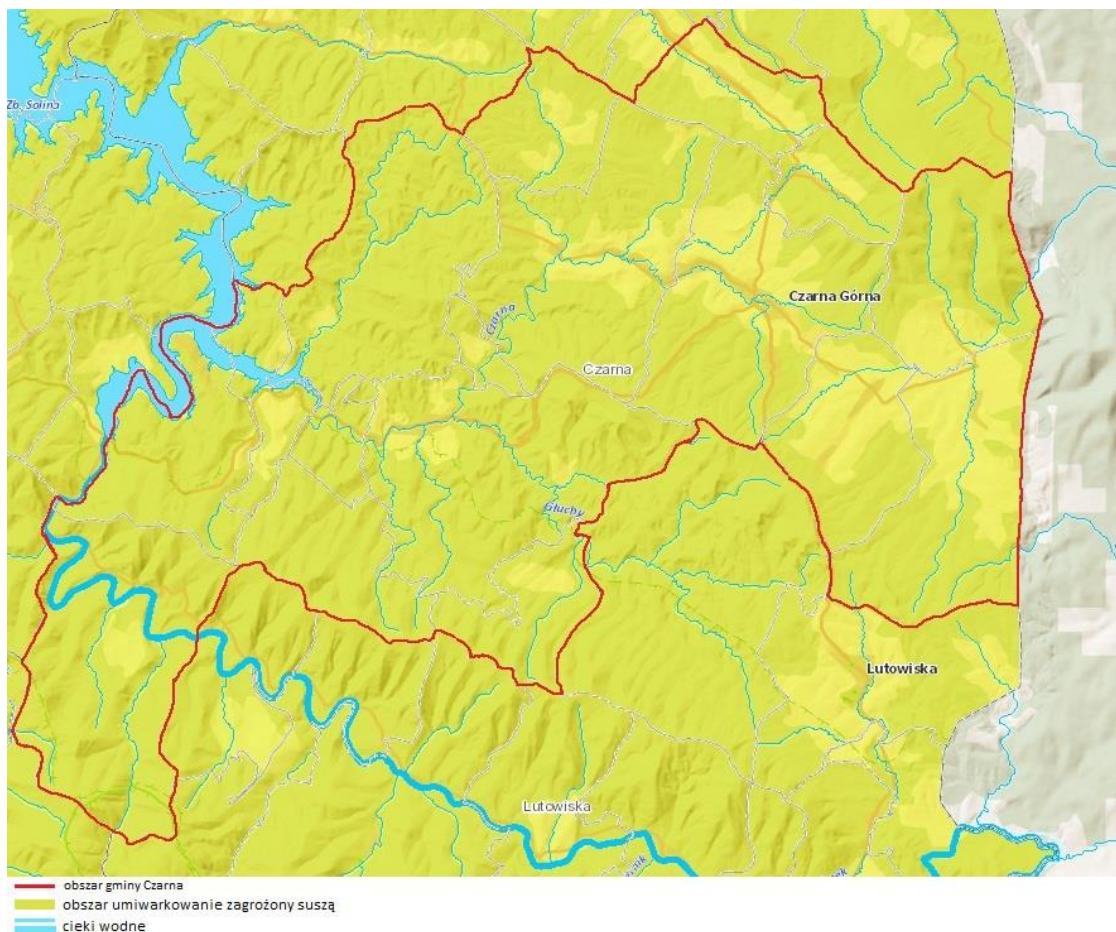
Analizując mapy zagrożenia suszą, opracowane na podstawie Planu przeciwdziałania skutkom suszy, można stwierdzić, że dla obszaru gminy Czarna określono:

- silne zagrożenie suszą atmosferyczną dla obszaru gminy, z wyjątkiem północno-wschodniej części gminy, gdzie występuje umiarkowane zagrożenie suszą atmosferyczną i w części wschodnią gminy, gdzie występuje ekstremalne zagrożenie suszą atmosferyczną,
- słabe zagrożenie suszą rolniczą dla obszaru gminy,
- silne zagrożenie suszą hydrologiczną dla całego obszaru gminy,
- umiarkowane zagrożenie suszą hydrogeologiczną dla całego obszaru gminy.

Zgodnie z mapami łącznego zagrożenia suszą rolniczą, hydrauliczną i hydrogeologiczną dla gminy Czarna, dla większości terenu gminy określone zostało umiarkowane zagrożenie suszą, co przedstawia poniższa mapa.

Mapa 15 Łączne zagrożenie suszą na terenie gminy Czarna

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.wody.isok.gov.pl

Katalog działań jest kluczowym elementem Planu przeciwdziałania skutkom suszy, który określa konkretne rozwiązania, a wdrożenie ma przyczynić się do ograniczenia skutków suszy. Niniejszy katalog ma wymiar operacyjny, który poprzez zbiór działań realizowane są cele szczegółowe, i przekłada się na cel główny. Plan prezentuje plany budowy, przebudowy i remontów urządzeń wodnych, które są zawarte w pozostałych dokumentach planistycznych z zakresu gospodarki wodnej i nie jest planem inwestycyjnym.

Postępowanie w zakresie przeciwdziałania skutkom suszy zakłada przede wszystkim działania zapobiegające oraz zmniejszające prawdopodobieństwo wystąpienia negatywnych skutków suszy, które są realizowane w sposób niezależny od faktycznego wystąpienia suszy. W praktyce jest to wdrażanie działań technicznych oraz nietechnicznych, które służą m.in. kształtowaniu zasobów wodnych, gospodarowaniu gruntami i wodami, czy też ochronie ekosystemów wodnych i terenów podmokłych. Kluczowe są działania retencyjne, służące poprawie i przywracaniu naturalnych warunków obiegu wody. Przeciwdziałanie skutkom suszy służy również zmniejszaniu niedoborów wody, wzmocnieniu ochrony przeciwpowodziowej oraz poprawie stanu jednolitych części wód powierzchniowych i podziemnych.

Na obszarze gminy Czarna, w okresie 2021-2027 przez Wody Polskie nie zostały zaplanowane do realizacji zadania inwestycyjne z zakresu budowy i przebudowy urządzeń wodnych służących przeciwdziałaniu skutkom suszy.

Formy ochrony przyrody

Zgodnie z art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, formami ochrony przyrody są parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe oraz ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów. Każda z tych form spełnia inną rolę w systemie ochrony przyrody i służy innym celom, z tego względu cechuje się odmiennym reżimem ochronnym oraz zakresem ograniczeń w użytkowaniu.

Na terenie gminy Czarna występują następujące formy ochrony przyrody:

- 1) park krajobrazowy,
- 2) park narodowy,
- 3) obszar chronionego krajobrazu,
- 4) obszary Natura 2000 – ptasie i siedliskowe,
- 5) rezerваты przyrody,
- 6) pomniki przyrody.

Unikalność występującego świata roślinnego i zwierzęcego na obszarze gminy Czarna spowodowała utworzenie na terenie gminy Parków: Bieszczadzkiego Parku Narodowego i Parku Krajobrazowego Doliny Sanu, które wchodzi w skład Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”. Największą część gminy zajmuje Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu.

Bieszczadzki Park Narodowy obejmuje najciekawsze pod względem krajobrazowym i przyrodniczym partie górskie Bieszczadów. Jest największym polskim górskim parkiem narodowym. Grunty parku położone są na terenie 4 gmin, w tym na terenie gminy Czarna.

Powierzchnia Parku Krajobrazowego Doliny Sanu według Rozporządzenia Nr 18 Wojewody Krośnieńskiego z dnia 27 marca 1992 r. wynosiła 35 635 ha, jednakże Rozporządzenia Rady Ministrów nr 664 z dnia 19.11.1996 r. i nr 1068 z dnia 3.11.1999 r. o powiększeniu Bieszczadzkiego Parku Narodowego, spowodowały jednocześnie zmniejszenie powierzchni Parku do 28718 ha.

Położenie gminy Czarna względem Bieszczadzkiego Parku Narodowego i Parku Krajobrazowego Doliny Sanu przedstawia mapa poniżej.

Mapa 16 Położenie gminy Czarna względem Bieszczadzkiego Parku Narodowego i Parku Krajobrazowego Doliny Sanu

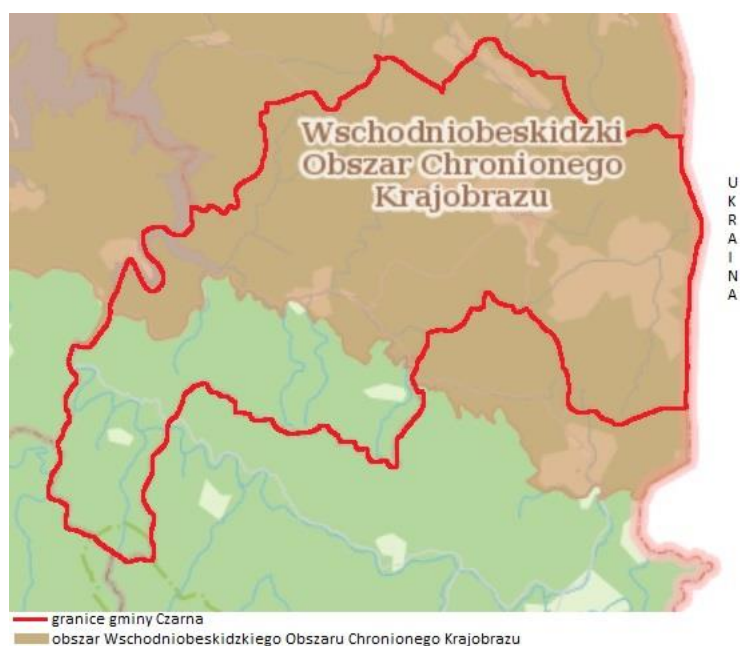

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.geoserwis.gdos.gov.pl

Ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem oraz pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych obszar chronionego krajobrazu jest w Polsce szczególną formą ochrony przyrody, którą określa ustawa o ochronie przyrody. Na części gminy Czarna od północy, wraz z miejscowością Czarna, został ustawiony Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu. Obszar ten charakteryzuje wysoka lesistość. W drzewostanach przeważają jodła i buk, często w starszych klasach wieku. O wysokich walorach krajobrazowych, poza wysoką lesistością, bogactwem flory i fauny, decyduje w dużym stopniu ukształtowanie terenu. Ważnym jego elementem są liczne potoki i rzeki tworzące na niektórych odcinkach malownicze przełomy. Specyficzny charakter nadają krajobrazowi licznie zachowane zabytki drewnianego budownictwa sakralnego - cerkwie.

Teren gminy Czarna objęte zasięgiem Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu, przedstawia mapa poniżej.

Mapa 17 Położenie gminy Czarna względem Wschodniobeskidzkiego Obszaru Chronionego Krajobrazu

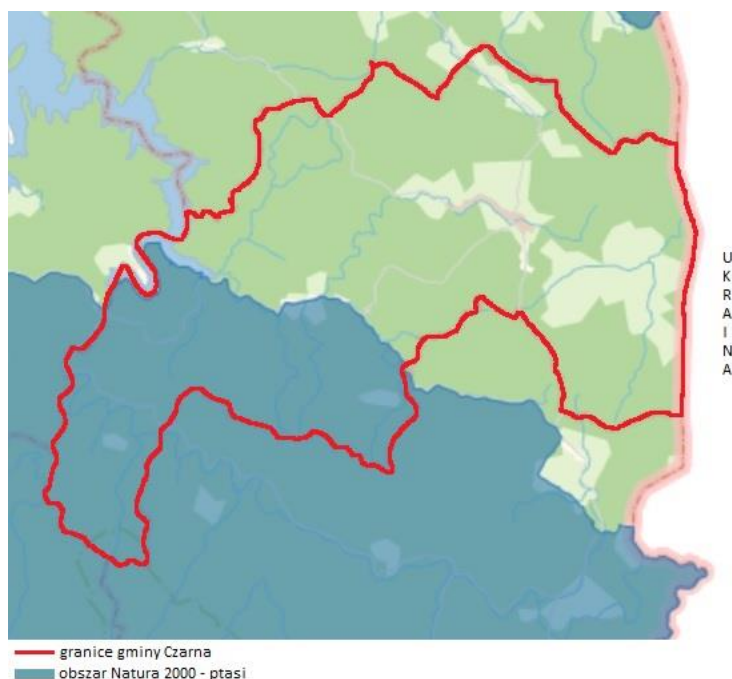
Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.geoserwis.gdos.gov.pl

Natura 2000 jest to program sieci obszarów objętych ochroną przyrody na terytorium Unii Europejskiej. Celem programu jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważane są za cenne i zagrożone w skali całej Europy. Wspólne działanie na rzecz zachowania dziedzictwa przyrodniczego Europy w oparciu o jednolite prawo ma na celu optymalizację kosztów i spotęgowanie korzystnych dla środowiska efektów. Sieć obszarów Natura 2000 obejmuje:

- Obszary Specjalnej Ochrony wyznaczone na podstawie Dyrektywy Rady w sprawie ochrony dzikich ptaków, dla ochrony populacji dziko występujących ptaków jednego lub wielu gatunków, w granicach którego ptaki mają korzystne warunki bytowania w ciągu całego życia, w dowolnym jego okresie albo stadium rozwoju,
- Specjalne Obszary Ochrony wyznaczone na podstawie Dyrektywy Siedliskowej w celu trwałej ochrony siedlisk przyrodniczych albo populacji zagrożonych wyginięciem gatunków roślin i zwierząt, albo w celu odtworzenia właściwego stanu siedlisk lub stanu populacji tych gatunków, sprzyjającego ich dalszej ochronie.

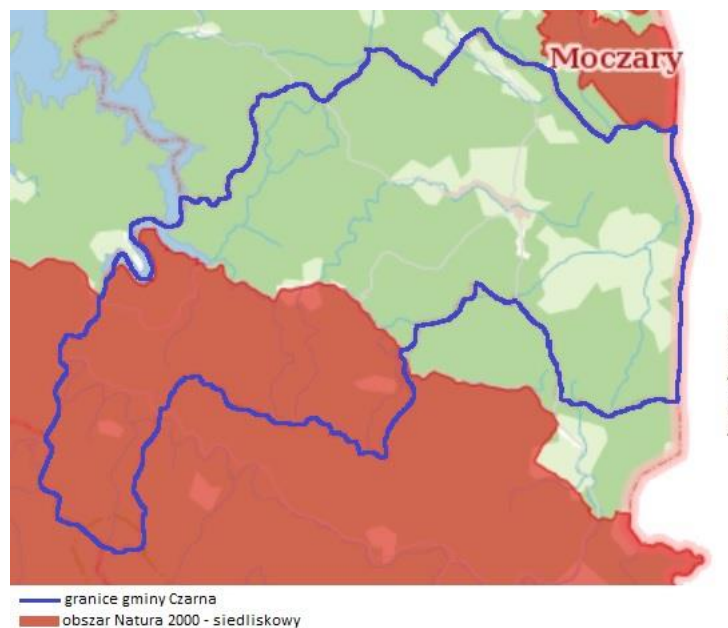
Na terenie gminy Czarna występuje specjalny obszar ochrony ptaków oraz obszar ochrony siedlisk „Bieszczady”, których lokalizacje przedstawiają poniższe mapy.

Mapa 18 Specjalne obszary ochrony ptaków – Natura 2000 na terenie gminy Czarna

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.geoserwis.gdos.gov.pl

Mapa 19 Specjalny obszar ochrony siedlisk – Natura 2000 na obszarze gminy Czarna

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.geoserwis.gdos.gov.pl

Na powyższych mapkach widać, że obszar objęty specjalną ochroną ptaków „Bieszczady” obejmuje południowo - zachodnią część gminy Czarna. Obszar zasiedla: populacja bociana czarnego, dzierzby czarnoczelnej, dzięcioła biało grzbietego, muchołówki białoszywej, orlika krzykliwego, orła przedniego, puchacza i trzmielojada, dzięcioła trójpalczastego, dzięcioła zielonosiwego, gadożera, głuszca, orzełka włochatego, puszczyka uralskiego, sóweczki, włochatki, płochacza halnego, zaś w stosunkowo wysokim zagęszczeniu występują: bocian biały i derkacz.

Specjalne obszary ochrony siedlisk „Bieszczady” to także południowo - zachodnia część gminy Czarna. Obszar stanowi jedną z najwartościowszych w Europie ostoi fauny puszczańskiej ze wszystkimi wielkimi drapieżnikami (niedźwiedź, wilk, ryś). Występują tu bardzo silne populacje wydry, węża Eskulapa i traszki karpackiej (endemit karpacki) oraz jedna z pięciu wolno żyjących populacji żubra. W faunie wodnej występuje około 700 gatunków zamieszkujących siedliska wodne oraz około 300 siedliska ziemnowodne, wśród których 24 to endemity karpackie.

Następną formą ochrony przyrody, występującą na obszarze gminy Czarna są rezerваты przyrody. W Polsce rezerваты przyrody to jedna z obszarowych form ochrony przyrody. Rezerwat przyrody w brzmieniu Ustawy o ochronie przyrody z 2004 r. (art. 13 ust. 1) obejmuje obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi. Na obszarze gminy Czarna znajduje się 1 rezerwat: „Krywe”, którego lokalizację przedstawia poniższa mapa. Gmina Czarna graniczy z rezerwatami „Sine Wiry” i „Hulskie im. Stefana Myczkowskiego”.

Mapa 20 Rezerваты przyrody na terenie gminy Czarna

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.geoserwis.gdos.gov.pl

Rezerwat „Krywe” w części znajduje się w gminie Czarna w południowej jego części. Rezerwat ten leży w dolinie Sanu po obu stronach rzeki na odcinku kilku kilometrów. Położony jest na terenie trzech nieistniejących już wsi Krywe, Tworylne i Tworylczyk. Wraz z okolicą wchodzi w skład Parku Krajobrazowego Doliny Sanu oraz obszaru Natura 2000 „Bieszczady” i Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”. Jest to największy rezerwat polskich Bieszczadów i zajmuje powierzchnię 511,73 ha. Obszar rezerwatu jest ochroną ostoi węża Eskulapa. Jest to jedno z niewielu miejsc w kraju chroniące naturalną populację tego gada.

Rezerwat „Hulskie im. Stefana Myczkowskiego”, z którym graniczy Gmina Czarna znajduje się w granicach Parku Krajobrazowego Doliny Sanu oraz otuliny Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Rezerwat położony jest w paśmie Otrytu na południowym zboczu gór Hulskie

i chroni fragment puszczy bieszczadzkiej o pierwotnym charakterze. Nosi imię Stefana Myczkowskiego – profesora, leśnika i ekologa, wykładowcy Wydziału Leśnego Akademii Rolniczej w Krakowie. W rezerwacie znajduje się las grądowy i olszynka karpacka oraz występuje żywna buczyna karpacka zróżnicowana na podzespoły: typowy, wilgotny z miesięcznicą trwałą i świeżą z kostrzewą górską. Ten obszar jest ostoją wielkich puszczańskich drapieżników: niedźwiedzia brunatnego, wilka, żubra i rysia.

Rezerwat „Sine Wiry” to rezerwat krajobrazowy o powierzchni 450 ha, znajdujący się na terenach dawnych wsi Łuh, Zawój i Polanki. Na rezerwat ten przypada kilkukilometrowy odcinek rzeki Wetlina, oraz południowe stoki wzgórza Połoma (776m n.p.m.) porośnięte głównie lasem bukowo-jodłowym. Najbardziej charakterystyczną, jedną z najpiękniejszych i najłatwiej dla turysty dostępną częścią rezerwatu jest przełom Wetliny (obecnie "lansowana" jest nazwa Wetlinka) przebiegającej się przez liczne progi skalne u stóp Połomy. Rezerwat to wielkie bogactwo flory oraz żyjącej tutaj fauny.

Inną formą ochrony przyrody to ustanowione pomniki przyrody, które znajdują się na terenie gminy Czarna. Są to prawnie chronione twory przyrody, szczególnie cenne ze względów naukowych, zabytkowych czy kulturowych. Wg ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 roku pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyiska, skałki, jary, głązy narzutowe oraz jaskinie. Na obszarze gminy Czarna znajdują się pomniki przyrody, które od wielu lat są niemymi świadkami historii tego zakątka. Pomniki przyrody można zobaczyć:

- w Polanie, 3 lipy szerokolistne, które znajdują się na placu przy kościele koło dzwonnicy;
- na starym cerkwisku w Czarnej Dolnej rośnie modrzew europejski;
- klon jawor znajduje się w Rabe w pobliżu cerkwi.

5.4.2 Dziedzictwo kulturowe

Czynnikiem, który ma wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy jest dziedzictwo kulturowe. Jest to pojęcie dość złożone i trudno je zmierzyć i jednoznacznie określić. Dziedzictwo jest to zasób dóbr kultury, w tym architektury, sztuki, stanowisk archeologicznych czy twórczości ludowej, który podlega ochronie prawnej. Prawna definicja dziedzictwa kulturowego została zaproponowana w Konwencji UNESCO w sprawie ochrony światowego kulturalnego i naturalnego dziedzictwa i przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r.

Czarna leży w pięknej dolinie u podnóża Pasma Ostrego nad potokiem Czarnym u zbiegu małej i dużej obwodnicy bieszczadzkiej. Jej historia liczy już dobre kilka wieków. Założył ją Andrzej Wyderka w 1505 roku. W 1921 r., wieś liczyła 327 domów i 2012 mieszkańców, w tym 1797 obrządku greckokatolickiego, 93 rzymskokatolickiego i 122 mojżeszowego. Ciągnęła się w dolinie na przestrzeni prawie 8 km. Były tu dwie cerkwie, kaplica rzymsko-katolicka, żydowski dom modlitwy, dwór, cztery młyny wodne, folusz, tartak parowy, kopalnia ropy naftowej, kilka łaźni i ok. 20 sklepów. W XX wieku, gminę założono 1 sierpnia 1934 roku w województwie lwowskim, w powiecie leskim. Po wojnie jednostka weszła w struktury administracyjne ZSRR. Gmina została

reaktywowana w dniu 1 stycznia 1952 roku w woj. rzeszowskim, w nowo powstałym powiecie ustrzyckim, z części terenów nabytych od ZSRR w ramach umowy o zamianie granic z 1951 roku. W jej skład weszły miejscowości wchodzące przed wojną do gminy Czarna, a także przedzielonej granicą gminy Łomna (Bystre, Lipie, Michniowiec). W dniu 29 września 1952, po odzyskaniu ziem od ZSRR, podzielono Gminę na siedem gromad.

Gmina Czarna, ma wielokulturową historię. Z chwilą założenia osadę zamieszkiwała ludność ruska i wołoska. Dzięki licznym grupom nowych osadników, na terenie Gminy Czarna możemy podziwiać liczne zabytki, szczególnie z grupy sakralnej. Na terenie gminy znajdują liczne cerkiewki. Najstarsza z nich znajduje się w Polanie, będąca prawdopodobnie najstarszą zachowaną tego typu świątynią w Bieszczadach. Jej powstanie datowane jest na 1790 rok. Uroku nie można odmówić także świątyniom w miejscowości Rabe, Żłobek, Czarna, Michniowiec i Bystre. Wśród zlokalizowanych na terenie gminy, pamiątek przeszłości znajdziemy także liczne przydrożne kapliczki oraz krzyże. Tylko w Bystrem i Michniowcu zachowało się aż 19 krzyży z piaskowca.

Na terenie gminy Czarna istnieją drewniane zabytki sakralne, a niektóre z nich zachowały charakterystyczne ikonostasy. Jednym z takich obiektów jest Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Św., który znajduje się w dawnej cerkwi grekokatolickiej pw. Wielkiego Męczennika Dymitra w Czarnej Górnej. Została wzniesiona w 1834 r. i znajduje się w centralnej części wsi. W środku zachował się ikonostas z 1882 r. oraz zabytkowa chrzcielnica z cerkwi w Lipiu. Od strony zachodniej cerkwi usytuowana jest drewniana dzwonnica. Cerkiew w Czarnej Górnej jest rzadkim przykładem zastosowania form zaczerpniętych z architektury klasycystycznej w drewnianej świątyni obrządku grekokatolickiego.

Kościół filialny pw. Świętej Rodziny, znajdujący się w dawnej cerkwi grekokatolickiej pw. Św. Mikołaja w Rabem, która powstała w 1861 r. Cerkiew zlokalizowana jest w północnej części wsi, otoczona nielicznymi starodrzewami oraz pozostałościami cmentarza z wolnostojącą, murowaną dzwonnica bramna. Teren zespołu otoczony jest drewnianym płotem. Wśród drewnianego budownictwa cerkiewnego wyróżnia się nietypowym rozwiązaniem fasady, z charakterystycznym słupowym podcieniem. Stanowi ważne świadectwo dawnej kultury religijnej regionu, istotną dla zachowania lokalnej tożsamości kulturowej.

Kościół filialny pw. Narodzenia św. Jana Chrzciciela, dawna cerkiew grekokatolicka pw. Narodzenia Bogurodzic w Michniowcu, zlokalizowana w centrum wsi, powstała w 1863 r. Budowa cerkwi nawiązuje do stylu bojkowskiego – trójdzielną i orientowaną na wschód. Cerkiew posiada nietypowy plan z ośmioboczną nawą oraz zastosowaniem wyjątkowych rozwiązań konstrukcyjnych w postaci słupów wspierających zrębowa kopułę nad nawą. Na południe od cerkwi znajduje się drewniana, wolnostojąca dzwonnica z 1904 r. Obok cerkwi znajduje się również przedwojenny cmentarz.

Cerkiew grekokatolicka pw. Św. Michała Archanioła w Bystrem, która powstała w 1902 r. Drewniana cerkiew, wzniesiona na planie zbliżonym do krzyża greckiego. Jest jedyną cerkwią zachowaną z grupy bliźniaczych cerkwi trójkopułowych z początku XX w., które istniały dawniej na terenie obecnego województwa podkarpackiego. Została nielicznym z przykładów historyzmu oraz tzw. ukraińskiego stylu narodowego, nawiązującego do stylistyki cerkwi huculskich. Obok świątyni znajduje się kilkanaście nagrobków oraz XX-wieczna dzwonnica parawanowa.

Kościół filialny pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, w dawnej cerkwi grekokatolickiej pw. Narodzenia NMP w Żłobku. Świątynia powstała w 1830 r., posiada konstrukcję zrębową i jest orientowana na wschód. Tuż przy wejściu do cerkwi znajduje się drewniana dzwonnica z drugiej połowy XX w. oraz drewniany krzyż misyjny, a na zachód znajduje się stary, przedwojenny cmentarz. Cerkiew w Żłobku prezentuje typ skromnej świątyni o dwudzielnym schemacie, będący interesującym przykładem występującej w XIX w. tendencji do latynizacji form architektury cerkiewnej (tj. nawiązywania do architektury kościoła rzymskokatolickiego, łacińskiego).

Cerkiew grekokatolicka pw. św. Mikołaja w Polanie z 1790 r. Prawdopodobnie jest najstarszą cerkwią w Bieszczadach. Według miejscowych tradycji cerkiew wzniesiono na przełomie XVI/XVII w. jako kaplicę dworską dla ówczesnych właścicieli wsi, którzy pod koniec XVIII w. mieli przekazać kaplicę Unitom jako podziękowanie za pomoc przy budowie kościoła rzymskokatolickiego. Świątynia jest skromna o dwudzielnym schemacie, zwieńczona trzema wieżyczkami z latarniami. Obok cerkwi znajduje się drewniana dzwonnica z 1922 r. zbudowana na planie prostokąta oraz stary cmentarz przy cerkiewny.

W gminie Czarna można również zobaczyć dwa cerkwiska, które są pozostałościami po nieistniejących cerkwiach, m.in. podmurówki, stare groby, pomniki, krzyże, znajdujące się w Lipiu i Czarnej Dolnej. Dawny plac kościelny z fundamentem kościoła dobrze zachowaną dzwonnica parawanową w Polanie. Natomiast przy drogach znajduje się wiele starych, przyroźnych krzyży, które zostały wykonane z piaskowca.

5.4.3 Planowanie przestrzenne

Kierunki rozwoju przestrzennego gminy Czarna określa Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Czarna przyjęty uchwałą Rady Gminy Czarna nr XV/136/01 z dnia 24 kwietnia 2001 r., zmienione uchwałą Rady Gminy Czarna nr IX/92/15 z dnia 17 listopada 2015 r.

Studium to dokument sporządzany dla całego obszaru gminy, określający w sposób ogólny politykę przestrzenną i lokalne zasady zagospodarowania. Obok miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest aktem planowania przestrzennego i w systemie planistycznym zaliczane jest do aktów planowania ogólnego. Fundamentalne znaczenie mają zasady ładu przestrzennego i zrównoważonego rozwoju.

Ład przestrzenny to sposób ukształtowania przestrzeni, który tworzy harmonijną całość i uwzględnia w uporządkowanych relacjach uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne. Natomiast zrównoważony rozwój to rozwój społeczno-ekonomiczny zakładający taki rozwój, który zaspokajając potrzeby współczesnych społeczeństw, nie będzie jednocześnie ograniczał możliwości rozwojowych przyszłych pokoleń. Zakłada równoległy rozwój gospodarki, społeczeństwa i środowiska.

Studium obejmuje obszar w granicach administracyjnych gminy i pełni trzy podstawowe funkcje:

1. stanowi akt polityki przestrzennej gminy, określający strategię rozwoju przestrzennego;
2. wpływa na zasoby kształtowania przestrzeni, określone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, koordynując ich ustalenia;
3. może stanowić ofertę dla przyszłych inwestorów, będąc jednym z ważniejszych elementów programu rozwoju gminy.

W celu kształtowania zabudowy oraz wskaźników zagospodarowania terenu tworzone są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego na działkach gminnych i prywatnych, umożliwiające przyjęcie wieloletniego kierunku działań standaryzujących ład i porządek przestrzenny oraz stwarzające możliwość zrównoważonego rozwoju podstawowej infrastruktury komunalnej i społecznej oraz sprawniejszego zasiedlania obszarów gminy. Obligatoryjnie realizowane są programy i projekty zmierzające do harmonizacji i kształtowania przestrzeni publicznej.

Na terenie gminy Czarna obowiązują ustalenia 20 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, obejmujące łączną powierzchnię ok 128,40 ha, co stanowiło 0,69% całkowitej powierzchni gminy.

Poniższa tabela przedstawia wykaz miejscowości, w których obowiązuje MPZP na terenie Gminy Czarna.

Tabela 29 Wykaz miejscowości, w których obowiązuje MPZP na terenie Gminy Czarna.

Lp.	Nazwa MPZP	Obszar w ha	Data uchwalenia	Dziennik Urzędowy
1	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu wypoczynkowego i usług turystycznych Chrewt - "1" w gminie Czarna	8,5	1997-12-30	Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego z dnia 16.03.1998 r., Nr 5 poz. 70
2	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa mieszkaniowego i usług turystyczno - wypoczynkowych Polana - "1" w gminie Czarna	0,5	1997-12-30	Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego z dnia 16.03.1998 r., Nr 5 poz. 71
3	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa mieszkaniowego i usługowego Polana - "2" w gminie Czarna	0,2	1997-12-30	Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego z dnia 16.03.1998 r., Nr 5 poz. 72
4	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa mieszkaniowego i usługowego Polana - "3" w gminie Czarna	0,6	1997-12-30	Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego z dnia 16.03.1998 r., Nr 5 poz. 73

5	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa mieszkaniowego i usługowego Rabe - "1" w gminie Czarna	2	1997-12-30	Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego z dnia 16.03.1998 r., Nr 5 poz. 74
6	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa mieszkaniowego i usługowego Rabe - "2" w gminie Czarna	2	1997-12-30	Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego z dnia 16.03.1998 r., Nr 5 poz. 75
7	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa mieszkaniowego i usługowego Rabe - "3" w gminie Czarna	2,3	1997-12-30	Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego z dnia 16.03.1998 r., Nr 5 poz. 76
8	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa mieszkaniowego i usługowego Rabe - "4" w gminie Czarna	0,4	1997-12-30	Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego z dnia 16.03.1998 r., Nr 5 poz. 77
9	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa mieszkaniowego i usługowego Rabe - "5" w gminie Czarna	0,4	1997-12-30	Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego z dnia 16.03.1998 r., Nr 5 poz. 78
10	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa mieszkaniowego i usługowego Rabe - "6" w gminie Czarna	0,4	1997-12-30	Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego z dnia 16.03.1998 r., Nr 5 poz. 79
11	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa mieszkaniowego i usługowego Czarna Górna - "1" w gminie Czarna	1,6	1997-12-30	Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego z dnia 16.03.1998 r., Nr 5 poz. 80

12	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu oczyszczalni ścieków sanitarnych Czarna Górna - "2" w gminie Czarna	4,2	1997-12-30	Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego z dnia 16.03.1998 r., Nr 5 poz. 81
13	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu wypoczynkowego i usług turystycznych Chrewt - "2" w gminie Czarna	1,3	1997-12-30	Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego z dnia 16.03.1998 r., Nr 5 poz. 82
14	W sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego "Chrewt - 4" Ośrodek Rekreacyjno - Wypoczynkowy i Agroturystyczny w gminie Czarna	13,2	2001-06-25	Dz. Urz. Woj. Podkarpackiego z dnia 17.08.2001 r., Nr 62 poz. 1108
15	w sprawie Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego "RABE 7"	0,3	2001-12-28	Dz. Urz. Woj. Podkarpackiego z dnia 18.02.2002 r., Nr 7 poz. 97
16	w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego gminy Czarna - "CZARNA GÓRNA 4"	6,6	2002-08-26	Dz. Urz. Woj. Podkarpackiego z dnia 17.10.2002 r., Nr 64 poz. 1329
17	w sprawie uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Czarna "Polana 4"	2,2	2002-12-27	Dz. Urz. Woj. Podkarpackiego z dnia 12.04.2003 r., Nr 29 poz. 517
18	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego "Chrewt 6"	44,9	2003-11-27	Dz. Urz. Woj. Podkarpackiego z dnia 19.12.2003 r., Nr 180 poz. 2953
19	w sprawie Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego "Czarna Dolna 5"	34,6	2004-12-02	Dz. Urz. Woj. Podkarpackiego z dnia 27.04.2005 r., Nr 59 poz. 801
20	w sprawie uchwalenia zmiany Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego CHREWT "1"	2,2	2019-12-19	Dz. Urz. Woj. Podkarpackiego z dnia 05.02.2020 r., pozycja 684

Na obszarach objętych aktualnymi miejscowymi planami, istnieją niezagospodarowane rezerwy terenów. W stosunku do tych terenów zagospodarowanie przestrzenne jest realizowane

poprzez wydanie przewidzianych prawem decyzji o warunkach zabudowy lub decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego.

Ze względu na mały odsetek terenów objętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, zagospodarowanie przestrzenne jest realizowane poprzez wydawanie przewidzianych prawem decyzji o warunkach zabudowy lub decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. W 2021 r. na terenie gminy Czarna wydano 37 decyzji o warunkach zabudowy, 2 decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Łącznie na przestrzeni lat 2017-2021 wydane zostały 146 decyzje o warunkach zabudowy oraz 12 decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Dane dotyczące wydawanych decyzji na przestrzeni lat 2017-2021 przedstawia poniższa tabela.

Tabela 30 Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy i decyzji o ustaleniu lokalizacji celu publicznego na przestrzeni lat 2017-2021 na terenie gminy Czarna

Rodzaj decyzji	2017	2018	2019	2020	2021
Decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego	3	2	3	2	2
Decyzje o warunkach zabudowy, w tym:	26	30	18	35	37
- decyzje dotyczące zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej	23	30	18	35	37
- decyzje dotyczące zabudowy usługowej	1	0	1	1	5
- decyzje dotyczące innej zabudowy	2	0	0	7	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

5.4.4 Mieszkalnictwo

Ważnym elementem rozwoju gminy jest mieszkalnictwo, które jest związane z wielkością zasobów mieszkaniowych oraz warunkami mieszkaniowymi. Mieszkalnictwo pełni rolę w kształtowaniu przestrzeni i wiąże się z polityką przestrzenną, decydując o sposobie użytkowania terenu. W gminie Czarna, według danych GUS, w 2021 roku było 770 mieszkań o łącznej powierzchni użytkowej 64 240 m² i w stosunku do roku 2017 liczba mieszkań zwiększyła się o 23.

Dane dotyczące zasobów mieszkaniowych w gminie Czarna w roku 2017 i 2021 przedstawia tabela poniżej.

Tabela 31 Zasoby mieszkaniowe na terenie gminy Czarna w roku 2017 i 2021

Wyszczególnienie	Jednostka miary	2017	2021
Mieszkania	szt.	747	770
Izby	szt.	3 039	3 208
Powierzchnia użytkowa mieszkań	m ²	60 906	64 240

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Patrząc na wskaźniki dotyczące wielkości zasobów mieszkaniowych w gminie Czarna ze wskaźnikami dla powiatu bieszczadzkiego i województwa podkarpackiego za rok 2021 można zauważyć, przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania, przeciętna liczba osób na 1 mieszkanie

była wyższa niż średnia dla powiatu bieszczadzkiego i województwa podkarpackiego, natomiast przeciętna powierzchnia mieszkania użytkowa 1 mieszkania na 1 osobę była porównywalna do średniej dla powiatu bieszczadzkiego i niższa od średniej tego wskaźnika dla powiatu bieszczadzkiego. Wskaźnik mieszkania na 1000 mieszkańców był niższy od średniej powiatu i województwa.

Dane dotyczące wskaźników z zakresu zasobów mieszkaniowych dla roku 2021 w gminie Czarna, powiecie bieszczadzkim i województwie podkarpackim przedstawia tabela poniżej.

Tabela 32 Wskaźniki dotyczące zasobów mieszkaniowych w gminie Czarna, powiecie bieszczadzkim i województwie podkarpackim dla roku 2021

Wskaźnik	Gmina Czarna	Powiat bieszczadzki	Województwo podkarpackie
Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania w m ²	83,4	74,7	84,3
Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania na 1 osobę w m ²	26,8	26,3	28,4
Mieszkania na 1000 mieszkańców	321,6	351,6	337,2
Przeciętna liczba osób na 1 mieszkanie	4,17	2,84	2,97

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Na warunki mieszkaniowe ma wpływ wyposażenie w podstawowe instalacje techniczno-sanitarne tj. łazienka, ustęp spłukiwany, wodociąg czy centralne ogrzewanie.

Na przestrzeni lat, w skali kraju można zauważyć wzrost liczby mieszkań wyposażonych w instalację techniczno-sanitarną. W gminie Czarna w 2020 roku najwięcej mieszkań wyposażonych było w wodociąg – 93,4% ogółu mieszkań, ustęp łazienkowy – 89,5% ogółu mieszkań, łazienkę – 86,7% ogółu mieszkań, centralne ogrzewanie 63,2%, natomiast w sieć gazową zaledwie 4,6%.

Liczbę mieszkań wyposażonych w instalację techniczno-sanitarne oraz ich udział w liczbie ogólnej mieszkań na terenie gminy Czarna w roku 2017 i 2020 przedstawia poniższa tabela. Na dzień opracowania Strategii brak było dostępnych danych z 2021 roku.

Tabela 33 Wyposażenie mieszkań w instalację techniczne i sanitarne na terenie gminy Czarna

Wyszczególnienie	2017	2020
	% ogółu mieszkań	% ogółu mieszkań
Wodociąg	94,0	93,4
Ustęp spłukiwany	90,0	89,5
Łazienka	87,1	86,7
Centralne ogrzewanie	62,9	63,2
Gaz sieciowy	4,6	4,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Na przestrzeni lat widać wzrost liczby mieszkań na terenie gminy Czarna, w latach 2017-2021 oddano do użytkowania łącznie 25 mieszkań o łącznej powierzchni 3 235 m². W 2021 roku zostało oddane zaledwie 2 mieszkania, w porównaniu do wcześniejszych lat jest to najmniej

oddanych mieszkań. Dane dotyczące budownictwa mieszkalnego w gminie Czarna przestrzeni lat 2017-2021 przedstawia poniższa tabela.

Tabela 34 Budownictwo mieszkaniowe w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021

Wyszczególnienie	Jednostka miary	2017	2018	2019	2020	2021
Budynki mieszkalne oddane do użytku	szt.	5	7	4	7	2
Oddane mieszkania ogółem	szt.	5	7	4	7	2
Liczba izb ogółem	szt.	27	36	23	28	9
Powierzchnia użytkowa ogółem	m ²	710	793	530	809	393

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

W celu określenia sytuacji w budownictwie na danym obszarze oraz tendencję w tej kwestii, pomagają opracowane przez GUS wskaźniki budownictwa mieszkaniowego, takie jak: mieszkania oddane do użytkowania na 1000 ludności, przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania oddanego do użytkowania w m² oraz nowe budynki mieszkalne na 1000 ludności.

Według danych GUS z 2021 roku, w gminie Czarna wskaźnik liczby mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 ludności wyniósł 0,8, co było niższym wskaźnikiem niż dla wartości wskaźnika powiatu bieszczadzkiego (2,4) i województwa podkarpackiego (4,7). Gmina Czarna jest gminą wiejską, więc budownictwo mieszkaniowe nie rozwija się tak szybko jak w przypadku ośrodków miejskich.

Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania oddanego do użytkowania dla gminy Czarna jest wyższa od wskaźnika dla powiatu bieszczadzkiego i województwa podkarpackiego. Przedstawione wskaźniki pokazują, że na terenie gminy Czarna do użytkowania oddawane są mieszkania w budynkach jednorodzinnych, natomiast brak jest zabudować wielorodzinnych.

Dane dotyczące wskaźnika z zakresu budynków mieszkalnych i mieszkań oddanych do użytku dla roku 2021 w gminie Czarna, powiecie bieszczadzkim i w województwie podkarpackim, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 35 Wskaźniki dotyczące budownictwa mieszkaniowego w gminie Czarna, powiecie bieszczadzkim oraz w województwie podkarpackim dla roku 2021

Wskaźnik	Gmina Czarna	Powiat bieszczadzki	Województwo podkarpackie
Mieszkania oddane do użytkowania na 1000 ludności	0,8	2,4	4,7
Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania oddanego do użytkowania w m²	196,5	140,5	110,5
Nowe budynki mieszkalne na 1000 ludności	0,8	2,4	3,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

5.4.5 Infrastruktura techniczna i gospodarka odpadami komunalnymi

Infrastruktura techniczna

Na jakość życia na obszarze gminy oraz na jej procesy rozwojowe ma dostępna infrastruktura techniczna. Do celów głównych jednostek samorządu terytorialnego zalicza się tworzenie odpowiednich warunków do zamieszkania, prowadzenia działalności gospodarczej, realizacji usług społecznych, komunalnych i administracyjnych. Infrastruktura drogowa oraz wodno-kanalizacyjna jest głównym elementem infrastruktury technicznej.

Infrastruktura drogowa ściśle wiąże się z dostępnością komunikacyjną gminy i determinuje rozwój społeczno-gospodarczy oraz jest czynnikiem napędu gospodarczego, który jest kluczowy do poprawy jakości życia mieszkańców. Na dostępność komunikacyjną ma wpływ stan i rodzaj dróg oraz możliwości połączenia z innymi miastami i miejscami, które są celem podróży.

Zgodnie z ustawą z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych, drogi publiczne ze względu na funkcje w sieci drogowej dzielą się na następujące kategorie: drogi krajowe, drogi wojewódzkie, drogi powiatowe i drogi gminne.

Przez teren gminy Czarna przechodzi dwie drogi wojewódzkie: nr 896 Ustrzyki Dolne – Ustrzyki Górne, która w całości biegnie przez obszar powiatu bieszczadzkiego oraz nr 894, która łączy drogę nr 893 w miejscowości Hoczew z drogą nr 896 w Czarnej i biegnie przez Myczków – Polańczyk – Wołkowyja.

Kolejnym typem dróg na terenie gminy Czarna są drogi powiatowe o łącznej długości 24,20 kilometrów. Przez obszar gminy przebiegają drogi powiatowe:

- nr 2284 R Rajske – Zatwarnica,
- nr 2296 R Ustianowa – Daszówka – Czarna,
- nr 2302 R Czarna – Michniowiec,
- nr 2303 R Lipie,
- nr 2304 R Polana – Lutowiska.

Dodatkowo uzupełnieniem sieci dróg na terenie gminy Czarna są drogi gminne, które zapewniają połączenie między sołectwami o łącznej długość około 217 km. Drogi te są w różnym stanie technicznym, a utrzymywane są przez remonty nawierzchni lub przebudowy, w miarę możliwości finansowych. Drogi gminne - publiczne stanowią ok. 22 km - to drogi o nawierzchni bitumicznej i powierzchniowo utrwalonej emulsją. Pozostały kilometrów dróg gminnych stanowią drogi wewnętrzne i dojazdowe do pól. Około 40% z nich to drogi przejezdne, pozostałe 60% są to drogi nieprzejezdne zlokalizowane na terenach leśnych i ugorach.

Kolejnym elementem infrastruktury technicznej jest sieć wodociągowa. Zadanie w zakresie dostarczania wody na terenie gminy Czarna realizowane są przez Zakład Gospodarki Komunalnej w Czarnej i Nadleśnictwo Ustrzyki Dolne. Na terenie gminy Czarna, według danych Głównego Urzędu Statystycznego z 2021 roku, długość eksploatowanej sieci wodociągowej wynosiła 27,9 km, natomiast liczba przyłączy do prowadzących do budynków mieszkalnych i zbiorowego mieszkania – 323. Do sieci wodociągowej podłączonych było 65,0% budynków mieszkalnych, a korzystało z niej 53,2% ogółu ludności w gminie. Średnie roczne zużycie wody w gospodarstwach domowych na 1 mieszkańca wyniosła 16,0 m³.

Wybrane dane dotyczące sieci wodociągowej w gminie Czarna w roku 2017 i 2021, przedstawia poniższa tabela.

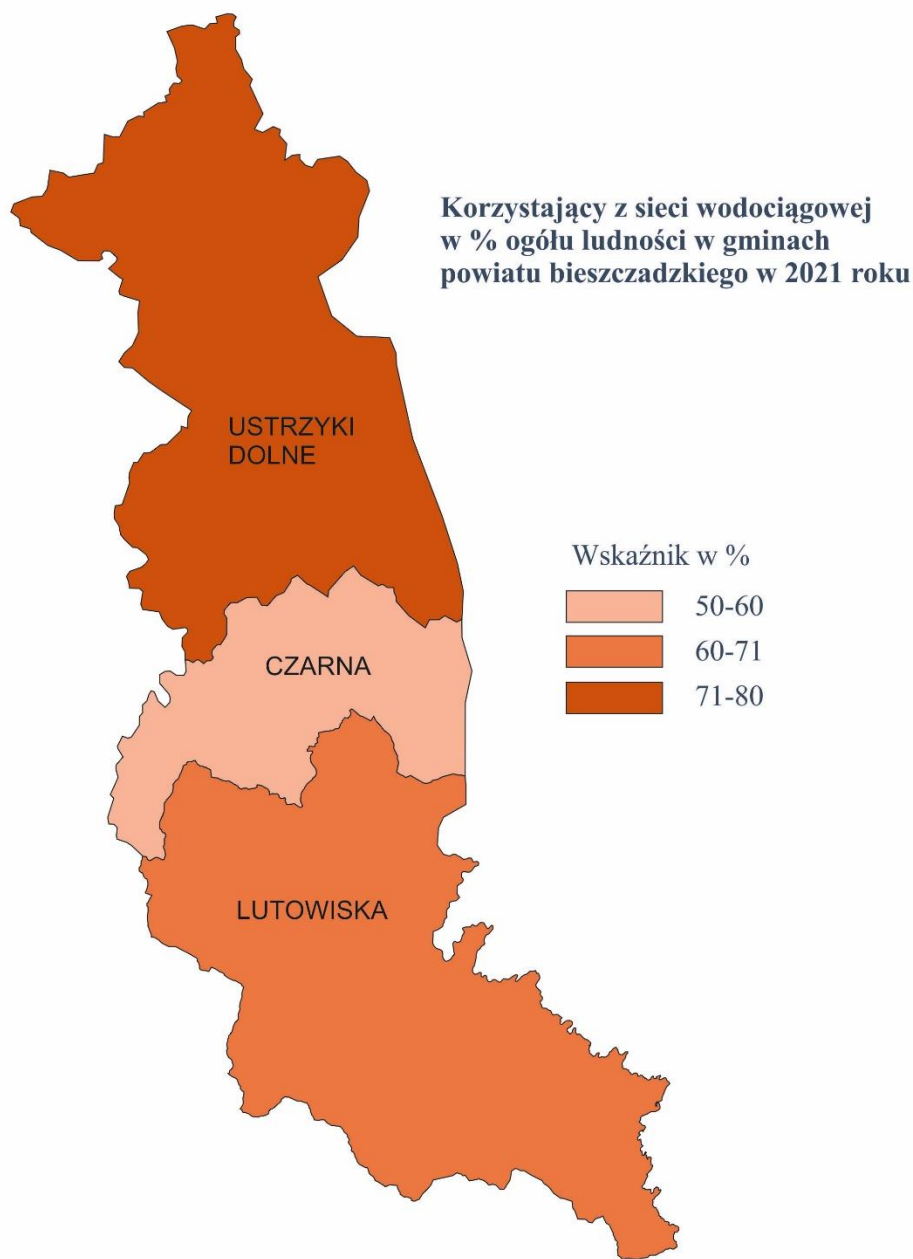
Tabela 36 Wybrane dane dotyczące sieci wodociągowej w gminie Czarna w roku 2017 oraz 2021

Wyszczególnienie	Jednostka miary	2017	2021
Długość eksploatacyjna sieci wodociągowej	km	bd	27,9
Przyłącza prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania	szt.	366	323
Budynki mieszkalne podłączone do sieci wodociągowej – w % ogółu budynków mieszkalnych	%	63,8	65,0
Korzystający z sieci wodociągowej – w % ogółu ludności	%	56,2	53,2
Awarie sieci wodociągowej	szt.	0	4
Woda dostarczona gospodarstwom domowym	dam ³	33,9	37,9
Zużyci wody w gospodarstwach domowych na 1 mieszkańca	m ³	14,1	16,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Pod względem udziału osób korzystających z sieci wodociągowej w liczbie ludności ogółem, gmina Czarna wypada najgorzej na tle pozostałych gmin powiatu bieszczadzkiego i wynosi 53,2%, natomiast dla powiatu bieszczadzkiego średnio – 71,5% ludności powiatu korzysta z sieci wodociągowej. Najlepiej zwodociągowaną gminą w powiecie jest gmina Ustrzyki Dolne – 74,2% korzystających z sieci wodociągowej.

Dane dotyczące udziału osób korzystających z sieci wodociągowej w liczbie ludności ogółem w gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021 roku, przedstawia poniższa mapa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Długość czynnej sieci kanalizacyjnej, według danych GUS, w 2021 roku wynosiła 4,9 km, podłączonych do niej było 12,5% ogółu budynków mieszkalnych na terenie gminy i korzystało z niej 23,2% ludności gminy Czarna. W 2021 roku siecią kanalizacyjną odprowadzonych zostało 12,5 dam³ ścieków bytowych.

Dane dotyczące sieci kanalizacyjnej gminy Czarna w roku 2017 i 2021 przedstawia poniższa tabela.

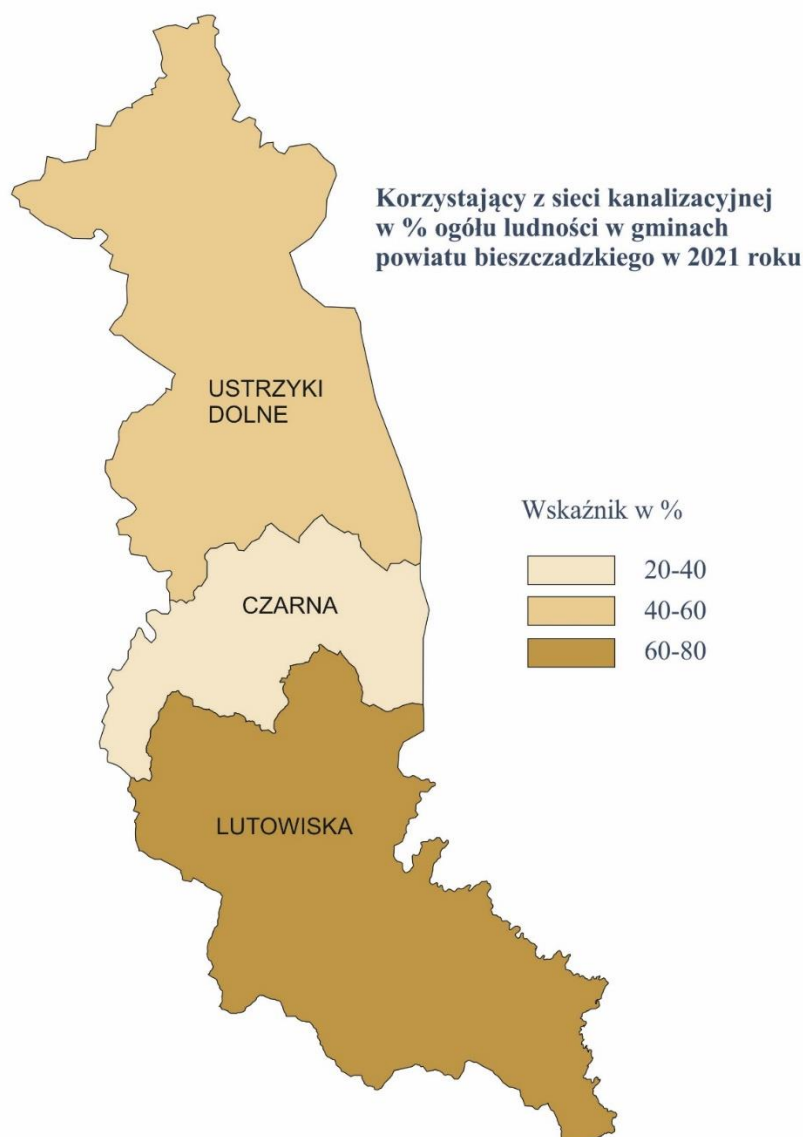
Tabela 37 Wybrane dane dotyczące sieci kanalizacyjnej w gminie Czarna roku 2017 oraz 2021

Wyszczególnienie	Jednostka miary	2017	2021
Długość czynnej sieci kanalizacyjnej	km	4,1	4,9
Przyłącza prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania	szt.	62	79
Awarie sieci kanalizacyjnej	szt.	0	1
Ścieki bytowe odprowadzone siecią kanalizacyjną	dam ³	12,7	12,5
Ścieki oczyszczane odprowadzone	dam ³	10,0	10,0
Budynki mieszkalne podłączone do sieci kanalizacyjnej – w % ogółu budynków mieszkalnych	%	10,2	12,5
Korzystający z sieci kanalizacyjnej – w % ogółu ludności	%	21,0	23,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Analizując udział osób korzystających z sieci kanalizacyjnej w liczbie ludności ogółem, gmina Czarna w 2021 roku osiągnęła najgorszy wynik w powiecie. Wartość wskaźnika wyniosła 23,2%, natomiast średni wynik w powiecie bieszczadzkim wyniósł 49,4%. Najlepszy wynik był w gminie Lutowiska – 69,6%.

Dane dotyczące udziału osób korzystających z sieci kanalizacyjnej w liczbie ludności ogółem w gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021 roku, przedstawia mapa poniżej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Gospodarka odpadami

Wpływ na jakość życia mieszkańców w gminie ma gospodarka odpadami komunalnymi. Zgodnie z ustawą z dnia 14 grudnia 2012 roku o odpadach (Dz. U. z 2022 r. poz. 699 z późn. zm.), przez odpady komunalne rozumie się odpady powstające w gospodarstwach domowych, wyłączając pojazdy wycofane z eksploatacji, a także odpady niezawierające odpadów niebezpiecznych pochodzące od innych wytwórców odpadów (m. in. z sektora handlu i usług), które ze względu na swój charakter lub skład, podobne są do odpadów powstających w gospodarstwach domowych.

Zgodnie z art. 3 ustawy z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz. U. z 2022 poz. 2519), do zadań własnych gminy należy utrzymanie czystości i porządku oraz kwestie związane z gospodarką odpadami komunalnymi na terenie gminy. Gminy

są zobowiązane do zorganizowania, odbierania i zagospodarowania odpadów komunalnych zebranych w nieruchomościach położonych na jej terenie.

Według danych z GUS w 2021 roku, w gminie Czarna zebrano ogółem 344,90 ton odpadów komunalnych, z czego 179,06 ton, tj. 51,9% ogółu odpadów, stanowiły odpady zebrane selektywnie. Masa wytworzonych odpadów komunalnych na 1 mieszkańca wyniosła 69,8 kg i w stosunku do 2019 roku wzrosła o 2,5 kg. Wskaźnik umożliwia monitorowanie postępów w dążeniu do zmniejszenia ilości wytwarzanych odpadów oraz zmniejszenia negatywnego oddziaływania tych odpadów na środowisko, co jest jednym z celów polityki Unii Europejskiej w zakresie gospodarowania odpadami komunalnymi. Ilość wytwarzanych odpadów w przeliczeniu na 1 mieszkańca, uzależniona jest w dużej mierze od czynników ekonomicznych i społecznych, głównie standardu życia ludności oraz wielkości i intensywności konsumpcji produktów.

Na ochronę środowiska ma wpływ gospodarowanie odpadami komunalnymi, a w szczególności ich segregacja. Selektywne zbieranie odpadów komunalnych obejmuje: papier, metale, tworzywa sztuczne, szkło, opakowania wielomateriałowe oraz bioodpady i należą do obowiązków gminy. Gminy zostały również zobowiązane do osiągnięcia, wskazanych w ustawie o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, poziomów recyklingu, przygotowania do ponownego użytku i odzysku oraz ograniczenia składowania odpadów komunalnych ulegających biodegradacji.

Na przestrzeni lat 2017-2021, według danych GUS, w gminie Czarna nie wystąpił trend w ilości zebranych odpadów komunalnych ogółem. Od 2017 do 2019 roku ilość zebranych odpadów komunalnych wzrastała z roku na rok, natomiast w 2020 roku ilość ta spadła do 331,85 ton, a w 2021 roku wzrosło do 344,9 ton, co dało większy wynik niż w roku 2017. Pozytywnym aspektem jest wzrost ilości odpadów zebranych selektywnie, a malejąca ilość odpadów zebranych w sposób zmieszany.

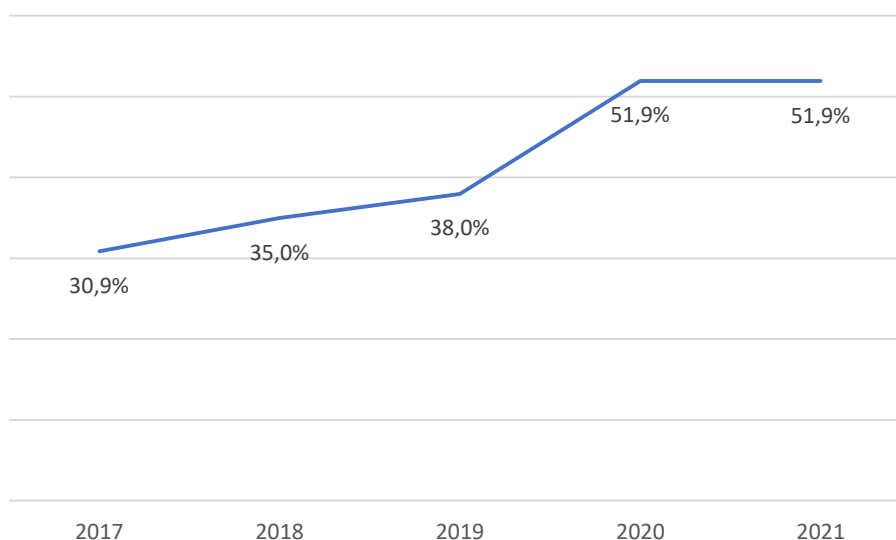
Dane dotyczące ilości odpadów komunalnych zebranych na terenie gminy Czarna w latach 2017-2021, przedstawia tabela oraz wykres poniżej.

Tabela 38 Odpady komunalne zebrane na terenie gminy Czarna na przestrzeni lat 2017-2021

Rok	Odpady zebrane ogółem (w t)	Odpady zebrane selektywnie (w t)	Odpady zebrane zmieszane (w t)
2017	326,32	100,68	225,64
2018	344,28	120,36	223,92
2019	375,48	142,52	232,96
2020	331,85	172,32	159,53
2021	344,90	179,06	165,84

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Wykres 16 Udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie w ilości odpadów zebranych ogółem na terenie gminy Czarna na przestrzeni lat 2017-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Na powyższym wykresie widać wzrost udziału odpadów zebranych selektywnie. Na przestrzeni lat 2017-2021 udział odpadów komunalnych zebranych w sposób selektywny w ilości zebranych odpadów ogółem wzrastała i w 2021 roku wyniósł 51,9%. Świadczy to o poprawnym funkcjonowaniu systemu gospodarowania odpadami komunalnymi na obszarze gminy oraz umożliwia gminie osiągnięcie poziomu recyklingu określonego w ustawie.

Uzupełnieniem systemu gospodarowania odpadami komunalnymi w gminach są punkty selektywnego zbierania odpadów komunalnych, w których właściciele nieruchomości mogą oddawać, określone w regulaminie utrzymania czystości i porządku w gminie, rodzaje odpadów. Na terenie gminy Czarna znajduje się jeden taki punkt – w miejscowości Czarna Górna, a mieszkańcy gminy mogą tam nieodpłatnie oddawać zebrane odpady wielkogabarytowe i budowlane.

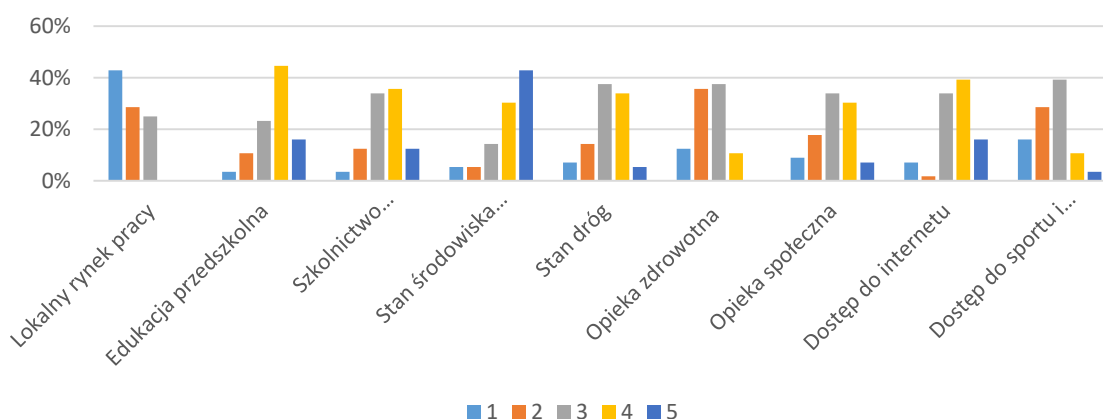

GMINA W OCZACH MIESZKAŃCÓW

Wśród mieszkańców gminy Czarna została przeprowadzona ankieta, w której wzięło udział 56 osób, które dokonały oceny poszczególnych sfer życia w gminie, wyszczególniały atuty i działania priorytetowe na obszarze gminy oraz która branża gospodarki ma największy potencjał rozwojowy, a także co powinno być wizytówką gminy w 2030 r.

W ocenie poszczególnych sfer życia na obszarze gminy, gdzie 1 jest oceną najniższą, natomiast 5 oceną najwyższą, mieszkańcy najlepiej ocenili bezpieczeństwo mieszkańców (75% ocen „4” i „5”) oraz stan środowiska naturalnego (73% ocen „4” i „5”). Natomiast najwięcej ocen negatywnych pojawiło się przy ocenie opieki zdrowotnej (48% ocen „1” i „2”) oraz dostępność do sportu i rekreacji (45% ocen „1” i „2”).

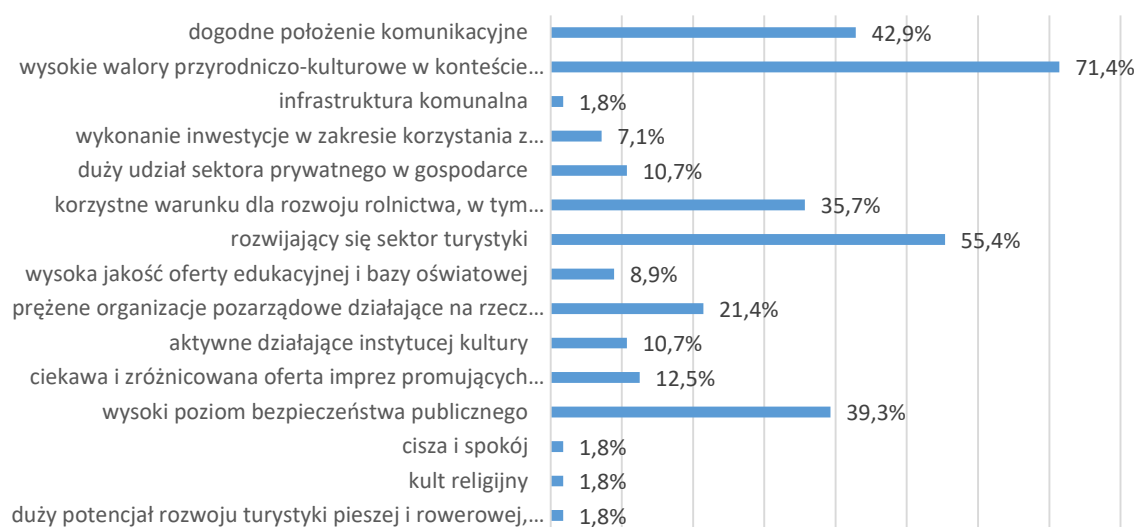
Wykres 17 Ocena poszczególnych sfer życia na terenie gminy (w % udzielonych odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

Ankietowani wskazali największe atuty gminy Czarna, najczęściej wskazywanymi były wysokie walory przyrodniczo-kulturowe w kontekście branży turystycznej i gospodarczej – 71,4% udzielonych odpowiedzi oraz rozwijający się sektor turystyki – 55,4% udzielonych odpowiedzi.

Wykres 18 Atuty gminy – pytanie wielokrotnego wyboru (w % udzielonych odpowiedzi)

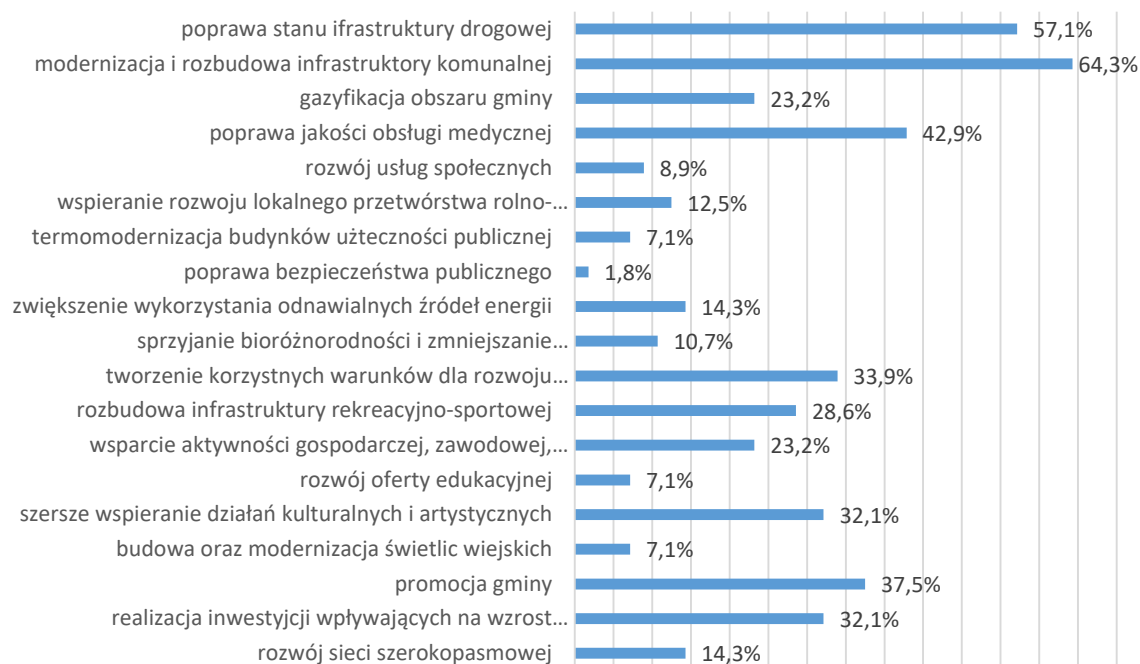
Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

Na wykresie poniżej wskazano, jakie są priorytetowe działania do wykonania na obszarze gminy według ankietowanych i mają kluczowe znaczenie dla rozwoju i dobrego funkcjonowania gminy i jej mieszkańców.

Po przeprowadzonej analizie, najwięcej osób wskazało modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunalnej (64,3% udzielonych odpowiedzi), poprawa stanu infrastruktury drogowej (57,1% udzielonych odpowiedzi). Najmniej wskazań uzyskała odpowiedź poprawa bezpieczeństwa publicznego, co potwierdza fakt, że mieszkańcy wysoko oceniają bezpieczeństwo w gminie, które było wskazane w poprzednim pytaniu, jako atut gminy.

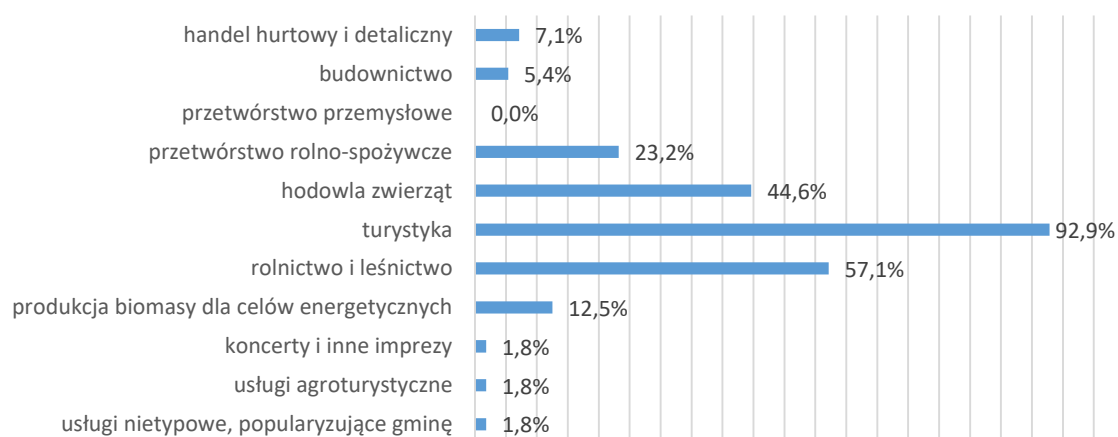
Wykres 19 Priorytetowe działania do wykonania na terenie gminy – pytanie wielokrotnego wyboru (w % udzielonych odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

Kolejne pytanie dotyczyło branży gospodarczej na terenie gminy, która posiada największy potencjał rozwojowy. Najczęściej wskazywaną odpowiedzią była turystyka – 92,9% udzielonych odpowiedzi oraz rolnictwo i leśnictwo – 57,1% udzielonych odpowiedzi. Żadnej odpowiedzi nie wskazano dla przetwórstwa przemysłowego.

Wykres 20 Branża gospodarki posiadająca największy potencjał rozwojowy – pytanie wielokrotnego wyboru (w % udzielonych odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

Ankietowani wskazali co powinno być wizytówką gminy Czarna w 2030 roku. Najwięcej wskazań uzyskała odpowiedź – dogodne warunki dla turystyki i agroturystyki – 75,0% udzielonych odpowiedzi, szeroki wachlarz ofert kulturalnych, rekreacyjnych, integracyjnych i sportowych –

66,1% udzielonych odpowiedzi oraz aktywni obywatele identyfikujący się z miejscem zamieszkania – 48,2% odpowiedzi ankietowanych.

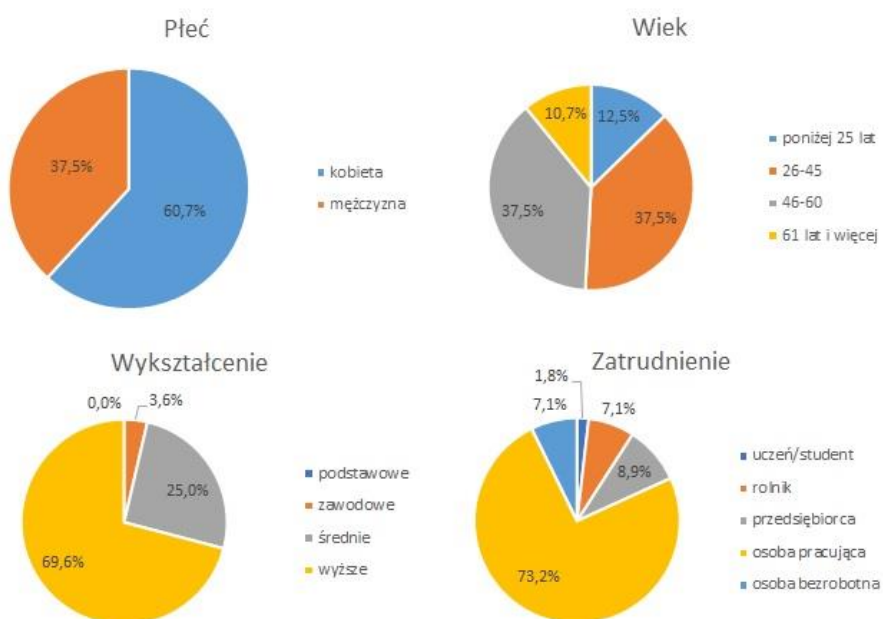
Wykres 21 Wizytówka gminy w 2030 r. według jej mieszkańców – pytanie wielokrotnego wyboru (% udzielonych odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

Informacje dotyczące ankietowanych mieszkańców gminy Czarna przedstawia wykres poniżej.

Wykres 22 Informacje dot. ankietowanych mieszkańców gminy Czarna

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

WNIOSKI Z DIAGNOZY

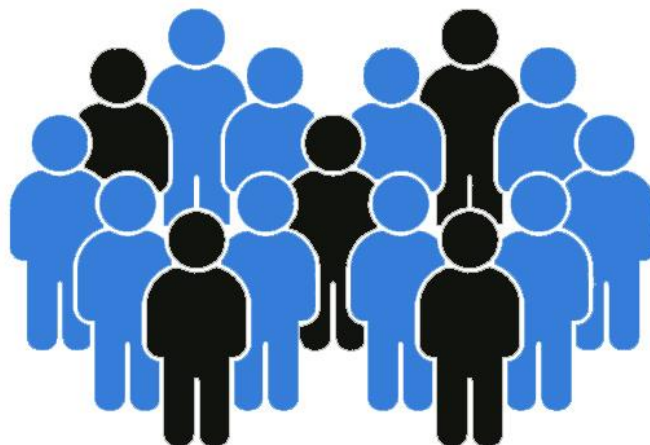
Przepisy dotyczące strategii rozwoju gminy określają, że opracowanie Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 poprzedziło przygotowanie „Diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej”, która jest kluczowym etapem w kompleksowej ocenie ponadlokalnych zasobów oraz w wypracowaniu strategicznych rozwiązań.

Podstawę w opracowaniu części kierunkowej Strategii stanowiły wnioski z diagnozy, która zawiera więcej, cele strategiczne, kierunki działań, kluczowe projekty do realizacji oraz model struktury funkcjonalno-przestrzennej wraz z rekomendacjami w zakresie polityki przestrzennej i wyodrębnieniem obszarów strategicznej interwencji.

Najważniejsze wnioski z diagnozy, które wynikają z poszczególnych obszarów tematycznych, tworzących strukturę diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej gminy Czarna, tj. obszaru społecznego, gospodarczego oraz przestrzenno-środowiskowego,

uzupełnione o oceny z przeprowadzonych wśród mieszkańców ankiet oraz w oparciu o warsztaty z pracownikami Urzędu Gminy Czarna i Radnymi Rady Gminy Czarna, przedstawiono poniżej.

7.1. Obszar społeczny

Gminę Czarną na koniec 2021 roku zamieszkiwało 2 375 mieszkańców i jest drugą w kolejności najmniej zaludnioną gminą w powiecie bieszczadzkim. Od 2017 roku liczba mieszkańców w gminie spadła o 43 osoby, a patrząc na prognozę dotyczącą liczby ludności do roku 2030 można zauważyć, że negatywny trend będzie się utrzymywał, co będzie stanowić dużą barierę w rozwoju gminy.

Patrząc na przyrost naturalny w latach 2017-2021, który dwukrotnie przyjął wartość ujemną w latach 2016 i 2020, a w pozostałych latach jego wartość była niska. Łączna liczba urodzeń w latach 2017-2021 wyniosła 120, a liczba zgonów 102. Na tle pozostałych gmin powiatu bieszczadzkiego przyrost naturalny gminy Czarna był najwyższy, jednak nie jest to niski wskaźnik.

W analizowanym okresie gminę opuściło 166 osób, natomiast przybyło 115 osób w przeciągu 5 lat, co spowodowało ujemne saldo migracji i jest to jedna z przyczyn spadku liczby mieszkańców w gminie. Wiadomo jednak, że dane meldunkowe nie są rzetelnym źródłem danych i rzeczywista liczba mieszkańców gminy oraz ich aktualnego pobytu może być bardziej niekorzystna. Dla samorządu wyzwaniem jest zatrzymanie mieszkańców w gminie i pozyskanie nowych w nadchodzących latach.

W przypadku ekonomicznych grup wiekowych, największą grupą w gminie Czarna są osoby w wieku produkcyjnym, ale na przestrzeni lat 2017-2021 ich liczba spadła. Z przeprowadzonej analizy struktury wiekowej mieszkańców wynika, że wzrasta liczba osób w wieku poprodukcyjnym w ich udziale w liczbie ludności ogółem, natomiast udział osób w wieku przedprodukcyjnym jest na podobnym poziomie. Dodatkowo patrząc na prognozę liczby ludności do roku 2030 trend ten będzie prawdopodobnie się utrzymywał.

Oceniając wartości wskaźników obciążenia demograficznego dla gminy Czarna z wartościami poszczególnych gmin powiatu bieszczadzkiego oraz ogółem dla województwa podkarpackiego, widać, że proces starzenia się społeczeństwa przebiega wolniej w gminie Czarna.

Dla rozwoju gminy ważne są działania, tak by przyciągać nowych mieszkańców do osiedlania się na obszarze gminy, by gmina Czarna była atrakcyjnym miejscem zamieszkania, ze względu na możliwości prowadzenia działalności, walory krajobrazowe i przyrodnicze.

Podstawowe usługi społeczne, które obejmują m.in. edukację i wychowanie, pomoc społeczną, ochronę zdrowia oraz dostęp do kultury występuje zróżnicowanie. Mieszkańcy nie określili jednoznacznie poziomu zadowolenia lub niezadowolenia z jakości edukacji i poziomu kształcenia, jednak należy podjąć kroki w celu poprawienia oferty w kwestii wychowania przedszkolnego (dzieci w wieku od 3 do 6 lat) oraz nad dziećmi do 3 lat w klubie dziecięcym.

W gminie Czarna duża znaczenie ma dostęp do ofert kulturalnych. Najważniejszą rolę pełni Gminny Dom Kultury w Czarnej Górnej, który jest organizatorem oraz współorganizatorem wielu zajęć i wydarzeń kulturalnych na obszarze gminy, skierowanych do mieszkańców gminy oraz odwiedzających turystów.

Mieszkańcy nie najlepiej oceniają jakość opieki zdrowotnej, spowodowane jest to ograniczonym dostępem do usług medycznych. W gminie Czarna, mieszkańcy mogą korzystać z podstawowej opieki zdrowotnej, natomiast w celu wykonania badań specjalistycznych konieczne jest podróż do Ustrzyk Dolnych.

Potrzebne jest dostosowanie budynków infrastruktury społecznej dla osób ze szczególnymi potrzebami, w związku z faktem, iż społeczeństwo starzeje się. Ważne jest również prowadzenie dalszej termomodernizacji tych budynków oraz doposażenia w odpowiedni sprzęt. Dlatego ważne jest działanie gminy w celu modernizacji tych budynków.

Na obszarze gminy Czarna działają lokalne stowarzyszenia, fundacje i koła gospodyń wiejskich, które scalają lokalną społeczność i aktywują do działania mieszkańców oraz działają na rzecz rozwoju gminy Czarna. Ważną rolę pełnią także funkcjonujące na obszarze gminy Ochotnicze Straże Pożarne, prowadzące działalność przeciwpożarową, ratowniczą, kulturalną i oświatową oraz kluby sportowe upowszechniające kulturę fizyczną i sport.

W stosunku do pozostałych gmin powiatu bieszczadzkiego, aktywność obywatelska mieszkańców, przejawiająca się w frekwencji wyborczej jest niska w gminie Czarna. Analizując frekwencję z trzech ostatnich wyborów widać, że w każdym przypadku w gminie Czarna była najniższa.

7.2. Obszar gospodarczy

Gospodarka gminy Czarna nie jest zróżnicowana i wiąże się z działalnością turystyczną oraz z rolnictwem. Z tego względu na obszarze gminy dominują podmioty, których przedmiot działalności jest związany z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, ukierunkowane na turystów. Najwięcej jest mikroprzedsiębiorstw, które zatrudniają do 9 pracowników i stanowią 97,6% wszystkich podmiotów gospodarczych.

Według danych GUS, na terenie gminy Czarna, w 2021 roku pracowało 165 osób, co stanowiło jedynie 11,1% liczby mieszkańców w wieku produkcyjnym. Wynik ten wynika jednak z metodologii Głównego Urzędu Statystycznego, który w statystykach dot. pracujących nie bierze pod uwagę podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących nie przekraczającej 9 osób oraz pracujących w rolnictwie w ramach indywidualnych gospodarstw, dlatego statystyki te nie oddają rzeczywistego poziomu zatrudnienia w gminie Czarna, biorąc pod uwagę jej turystyczny i rolniczy charakter i dominację mikroprzedsiębiorstw w strukturze podmiotów gospodarczych.

W gminie Czarna nie ma dużych przedsiębiorstw, dlatego liczba miejsc pracy jest tutaj ograniczona. Dlatego część osób jest zarejestrowana jako osoby bezrobotne, w 2021 roku w gminie Czarna udział osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wyniósł 8,9%, był to najlepszy wynik w porównaniu do innych gmin powiatu bieszczadzkiego.

Najważniejszym czynnikiem rozwoju gminy Czarna jest turystyka i to ona determinuje procesy społeczno-gospodarcze. Gmina posiada walory przyrodnicze, krajobrazowe i historyczne, stwarzając warunki do rozwoju właśnie w tym kierunku. Na obszarze gminy jest baza noclegowa, którą tworzy 78 obiektów noclegowych posiadających w sumie 905 miejsc noclegowych, a także gastronomiczna oraz atrakcje turystyczne. Jednak są ograniczone przez sezonowość ruchu turystycznego który głównie odbywa się w sezonie letnim. Okres późnojesienny i zimowy przynosi przerwę w ruchu turystycznym i liczba turystów spada. Powoduje to, że w tym okresie zamykana jest część lokali gastronomicznych i punkty handlowe.

W celu poprawy, należy podjąć kroki w rozbudowie infrastruktury turystycznej i tworzeniu nowych produktów turystycznych, tak by przyciągnąć turystów o każdej porze roku. Spowoduje

oto rozwój przedsiębiorczości na terenie gminy Czarna oraz wzrost dochodów mieszkańców gminy, co przełoży się także na wzrost dochodów budżetowych gminy.

7.3. Obszar przestrzenno-środowiskowy

Gmina Czarna jest położona w atrakcyjnym położeniu geograficznym, w rejonie Bieszczadów, co ma wpływ na jej atrakcyjność przyrodniczą i krajobrazową. Jest to miejsce z pięknymi widokami i czystym środowiskiem, stwarzające warunki do odpoczynku i rekreacji oraz uprawianiu sportów. Dlatego ważne są działania ukierunkowane na zachowanie czystości środowiska i dobrą jakość powietrza. Gmina jest zalesiona w 63% i jest bogata w faunę i florę oraz występuje tu zróżnicowana rzeźba terenu. Ochrona przyrody na tym obszarze występuje w kilku formach tj. Park Krajobrazowy Doliny Sanu, Bieszczadzki Park Narodowy, Wschodniobieszczadzki Obszar Chronionego Krajobrazu, Natura 2000, Rezerwat Krywe oraz liczne pomniki przyrody.

W ostatnich latach na terenie gminy Czarna nie powstaje zbyt wiele budynków mieszkalnych. W okresie od 2017 do 2021 powstało zaledwie 25 budynków mieszkalnych, a wartość wskaźnika mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 ludności jest zdecydowanie poniżej średniej dla powiatu bieszczadzkiego i województwa podkarpackiego.

System komunikacyjny tworzą drogi wojewódzkie nr 896 Ustrzyki Dolne – Ustrzyki Górne, która w całości biegnie przez obszar powiatu bieszczadzkiego oraz nr 894, która łączy drogę nr 893 w miejscowości Hoczew z drogą nr 896 w Czarnej i biegnie przez Myczków – Polańczyk – Wołkowyja. Największym problemem infrastruktury drogowej jest brak podziału przestrzeni drogowej dla uczestników ruchu – nie ma chodników i ścieżek rowerowych w znacznej części terenu gminy. Ważne jest podjęcie działań w celu stworzenia infrastruktury na rzecz rozwoju elektromobilności oraz ogólnodostępnych wypożyczalni rowerów elektrycznych, z punktami umożliwiającymi ich ładowanie.

Z sieci wodociągowej, w 2021 roku w gminie Czarna korzystało 93,4% ogółu mieszkańców gminy Czarna, a z sieci kanalizacyjnej 23,2% ogółu mieszkańców. Wyniki te pokazują, że w najbliższych latach gmina musi podjąć działania w celu poprawy poziomu skanalizowania.

Gmina Czarna w chwili obecnej nie posiada dostępu do sieci gazowej, co powoduje że mieszkańcy korzystają z alternatywnych źródeł ogrzewania mieszkań, jak energia elektryczna, pompy ciepła, czy przede wszystkim kotły na paliwo stałe. Problemem zgłaszanym przez mieszkańców jest również kwestia dostępu do sieci szerokopasmowej, której rozwój wskazywany był jako priorytetowe działanie do wykonania.

7.4. Analiza SWOT

Analiza SWOT jest wykorzystywana powszechnie przez jednostkach administracji publicznej, jako narzędzie diagnozy strategicznej, opartej na wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowaniach mających wpływ na rozwój danego obszaru. Pozwala na porównanie silnych i słabych strony jednostki, które wynikają z otoczenia wewnętrznego, z szansami i zagrożeniami dla rozwoju płynącymi z otoczenia zewnętrznego, a także pozwalają określić ich wzajemne oddziaływanie.

Analizy dokonano w oparciu o dane liczbowe, opisowe i przestrzenne pozyskane z gminy oraz ze źródeł zewnętrznych oraz wniosków z przeprowadzonej diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej.

1. Mocne strony
korzystne położenie geograficzne
wyznaczone szlaki piesze, rowerowe i konne
spadająca liczba gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej oraz świadczeń rodzinnych
aktywna działalność kulturalna, poprzez istniejącą infrastrukturę kulturalną – domy kultury, świetlice wiejskie, stowarzyszenia i organizacje społeczne
duża aktywność obywatelska mieszkańców, poprzez działalność lokalnych stowarzyszeń i kół gospodyń wiejskich;
rozbudowana struktura ochotniczych straży pożarnych, funkcjonujących w miejscowościach gminy
duże zalesienie gminy i walory krajobrazowo - widokowe
różnorodny i unikalny potencjał turystyczny – rekreacyjny oraz liczne obiekty zabytkowe
zwiększający się udział odpadów zebranych w sposób selektywny w ilości odpadów zebranych ogółem
wysoki poziom zwodociągowania
niskie zanieczyszczenie wód powierzchniowych
2. Słabe strony
pogarszająca się sytuacja demograficzna gminy, rosnąca liczba ludności w wieku poprodukcyjnym, starzenie się społeczeństwa, malejący przyrost naturalny
brak placówek zapewniających opiekę dzieci do lat 3
niedostosowania infrastruktura budynków dla osób starszych i niepełnosprawnych
brak wyspecjalizowanych placówek medycznych
niski poziom skanalizowania
brak instalacji gazowej

zły stan techniczny części elementów infrastruktury drogowej
brak ciągów pieszo-rowerowych
brak średnich i dużych przedsiębiorstw
niski udział dochodów własnych w strukturze dochodów budżetowych ogółem
3. Szanse
łagodzenie niekorzystnych skutków zmian demograficznych oraz napływ nowych mieszkańców gminy za pomocą rozbudowy zabudowy mieszkaniowej, rozwój infrastruktury turystycznej oraz zabezpieczenie infrastruktury społecznej dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców
wykorzystanie położenia geograficznego i walorów przyrodniczych do rozwoju atrakcji turystycznych
możliwość uzyskania wsparcia finansowego i technicznego dla inwestycji ważnych dla gminy
przeznaczenie nakładów finansowych na inwestycje w tym szczególnie proekologiczne
bliskość granicy z Ukrainą, wykorzystanie współpracy między państwami i zwiększenie dochodów gminy
4. Zagrożenia
brak spójności w prawie i długa procedura wdrożenia planu zagospodarowania przestrzennego
przewidywany wzrost liczby bezrobotnych w związku z brakiem średnich i dużych przedsiębiorstw
zwiększenie zadań gminy bez zapewnienia źródeł finansowania
negatywne skutki wynikające z pandemii COVID-19 dla rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru gminy w kolejnych latach

7.5. Główne problemy w obszarach Strategii

Przeprowadzona diagnoza sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej, jak również analiza SWOT pozwoliły na zebranie najważniejszych problemów/barier rozwojowych gminy Czarna. Celem ich uporządkowania i usystematyzowania zebrano je w formie tabelarycznej oraz podzielono na obszary: społeczny, gospodarczy, przestrzenno - środowiskowy.

Tabela 39 Najważniejsze problemy Gminy Czarna

Obszar	Problemy
Społeczny	<ul style="list-style-type: none"> • pogarszająca się sytuacja demograficzna gminy, starzejące się społeczeństwo, • brak placówek zapewniających opiekę dzieci do lat 3, • niedostosowania infrastruktura budynków dla osób starszych i niepełnosprawnych, • brak wyspecjalizowanych placówek medycznych
Gospodarczy	<ul style="list-style-type: none"> • rosnąca liczba ludności w wieku poprodukcyjnym, starzenie się społeczeństwa, malejący przyrost naturalny, • brak średnich i dużych przedsiębiorstw,

	<ul style="list-style-type: none"> • niski udział dochodów własnych w strukturze dochodów budżetowych ogółem
Przestrzenno - środowiskowy	<ul style="list-style-type: none"> • brak ciągów pieszo-rowerowych, • zły stan techniczny części elementów infrastruktury drogowej.

7.6. Wyzwania

Po przeprowadzonej analizie SWOT i określeniu najważniejszych problemów i barier rozwojowych gminy Czarna, określono kluczowe wyzwania jakie stoją przed gminą, aby przeciwdziałać wyszczególnionym problemom i barierom oraz w celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju:

1. Zatrzymanie młodych mieszkańców gminy oraz pozyskanie nowych mieszkańców
2. Rozwój gospodarczy poprzez rozwój turystyki w celu utrzymania ekologicznej, społecznej integralności terenu gminy
3. Zachowanie w niezmienionym stanie zasobów przyrody oraz ochrony rdzennej kultury społeczności lokalnej

PLAN OPERACYJNY STRATEGII ROZWOJU GMINY CZARNA NA LATA 2023-2030 ORAZ KIERUNKI INTERWENCJI ROZWOJU GMINY

8.1 Misja i wizja

Wizja, pozwala określić w jaki sposób przyjęta polityka prorozwojowa wpływa na gminę Czarna, jak zmienić gminę i jaka się stanie po wprowadzeniu wizji. Wizja została sformułowana następująco:

„Gmina Czarna dąży do rozwoju umożliwiającego mieszkańcom lepsze warunki życia, zachęcając społeczeństwo i przedsiębiorców do aktywności, zwiększając atrakcyjność dla mieszkańców, turystów i inwestorów.”

W wizji zostały ujęte podstawowe założenia strategiczne, tak by rozwój był prowadzony w sposób zrównoważony, skupiony na poprawie jakości życia mieszkańców oraz zwiększenie atrakcyjności gminy Czarna dla nowych mieszkańców, przedsiębiorców i turystów. W tym celu ważne jest aktywizacja społeczeństwa i lokalnych przedsiębiorców, którzy są najważniejszym elementem w osiągnięciu celu.

Misja jest naczelnym celem polityki rozwoju gminy Czarna, która ma koncentrować działania władz samorządowych i zaangażowania parterów. Jest to przesłanie, które jest podstawą i określeniem kierunku współpracy na szczeblu lokalnym.

„Wdrażanie idea zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem integracji mieszkańców oraz potencjału przyrodniczo – kulturowego.”

Rozwój gminy Czarna głównie oparty jest na jej mieszkańcach. Osiągnięcie tego celu będzie możliwe poprzez zapewnienie im godnych warunków życia, zwiększenie aktywności oraz poczucie bezpieczeństwa w przyszłości. Kolejnym elementem jest wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych do zwiększenia potencjału turystycznego, dbając przy tym o utrzymanie czystości i bioróżnorodności środowiska przyrodniczego.

8.2 Cele strategiczne rozwoju w wymiarze przestrzennym, gospodarczym i społecznym. Kierunki działań podejmowanych dla osiągnięcia celów strategicznych. Oczekiwane rezultaty planowanych działań oraz wskaźniki ich osiągnięcia

Z opracowanej *Diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej Gminy Czarna* oraz z przeprowadzonych konsultacji z mieszkańcami gminy przedstawiono wnioski, które stały się podstawą do opracowania części programowej *Strategii*, która zawiera założenia polityki rozwoju lokalnego.

Plan operacyjny *Strategii* składa się z trzech priorytetów:

1. Społeczeństwo,
2. Gospodarka,
3. Przestrzeń i środowisko.

Cele strategiczne

Cele strategiczne umożliwiają pogrupowanie długofalowych, trwałe efekty wdrażanych przedsięwzięć strategicznych oraz opisują oddziaływanie tych celów na proces rozwoju w określonym czasie. Wyznaczone zostały na podstawie przeprowadzonej diagnozy stanu obecnego i są konsekwencją przyjętej wizji oraz obranych zasad polityki rozwoju. Realizacja celów prowadzi do poprawy poziomu rozwoju gospodarczego i jakości życia lokalnej społeczności. Zaproponowane cele rozwoju gminy Czarna są konsekwencją oznaczonych wyzwań rozwoju i tworzą układ, który jest spójny i wzajemnie się uzupełnia. W tym układzie realizacja jednego celu generuje efekt realizacji innych celów.

Przeprowadzona *Diagnoza sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej Gminy Czarna* umożliwiła wykonanie analizy SWOT, sformułowanie celów strategicznych i operacyjnych. Cele

strategiczne mają związek z zidentyfikowanymi obszarami problemowymi, które zostały wyznaczone na podstawie przeprowadzonej analizy gminy oraz społecznych konsultacji (ankietyzacji). Opracowanie Strategii umożliwia realizację planowanych działań mających na celu wykreowanie jak najlepszych warunków do rozwiązania problemów. Istotne jest osiągnięcie pożądaných efektów dla społeczności lokalnej, wykorzystując w tym celu dostępne zasoby naturalne, finansowe, organizacyjne i ludzkie.

Struktura celów strategicznych:

- I. Wysoka jakość i dostępność infrastruktury społecznej, wzmacniającej kapitał społeczny
- II. Budowa zintegrowanej oferty turystycznej gminy, bazującej na posiadanych zasobach, w szczególności walorach przyrodniczo-krajobrazowych
- III. Rozwój infrastruktury służącej ochronie środowiska, wzrostowi gospodarczemu oraz jakości życia mieszkańców

Cele strategiczne będą osiągnięte poprzez realizację celów operacyjnych, które obejmują:

CELE STRATEGICZNE		
CEL STRATEGICZNY 1 Wysoka jakość i dostępność infrastruktury społecznej, wzmacniającej kapitał społeczny	CEL STRATEGICZNY 2 Budowa zintegrowanej oferty turystycznej gminy, bazującej na posiadanych zasobach, w szczególności walorach przyrodniczo-krajobrazowych	CEL STRATEGICZNY 3 Rozwój infrastruktury służącej ochronie środowiska, wzrostowi gospodarczemu oraz jakości życia mieszkańców
CELE OPERACYJNE		
1.1. Rozwój infrastruktury społecznej, w tym zapewnienie wysokiej jakości edukacji i wychowania	2.1. Rozwój infrastruktury turystycznej	3.1. Zapewnienie dostępu do sieci wodno-kanalizacyjnej, gazowej oraz sieci szerokopasmowej
1.2. Wdrażanie polityki zdrowotnej i społecznej, ukierunkowanej na potrzeby mieszkańców	2.2. Tworzenie i rozwój produktów turystycznych	3.2. Tworzenie warunków do rozwoju nowoczesnej i zrównoważonej mobilności
1.3. Zapewnienie odpowiedniej infrastruktury spędzania wolnego czasu	2.3. Wspieranie przedsiębiorczości i inicjatyw, w szczególności w obszarze oferty turystycznej gminy	3.3. Ochrona zasobów środowiska przyrodniczego, ograniczenie niekorzystnego wpływu na klimat oraz podnoszenie efektywności energetycznej gminy
OSI I	OSI II	OSI III

Cele strategiczne gminy Czarna opisują obszary rozwojowe w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzenno-środowiskowej, które są nawzajem zależne i przenikają się wzajemnie. Cele te mają długofalowy charakter i wskazują kierunki postępowania w realizacji

wskazanej wizji rozwoju i misji. Sposób realizacji celów strategicznych i ich narzędzia określają cele operacyjne. Natomiast cele operacyjne uszczegółowione są przez kierunki działań, które służą do realizacji założonych celów i stanowią podstawę do wdrażania Strategii.

Poniżej przedstawiono charakterystykę przyjętych celów strategicznych i celów operacyjnych oraz kierunki działań w ramach poszczególnych celów, a także oczekiwane rezultaty planowanych działań z wskaźnikami ich osiągnięcia.

CEL STRATEGICZNY 1

Wysoka jakość i dostępność infrastruktury społecznej, wzmacniającej kapitał społeczny

Cel operacyjny 1.1. Rozwój infrastruktury społecznej, w tym zapewnienie wysokiej jakości edukacji i wychowania

Cel operacyjny 1.2. Wdrażanie polityki zdrowotnej i społecznej, ukierunkowanej na potrzeby mieszkańców

Cel operacyjny 1.3. Zapewnienie odpowiedniej infrastruktury spędzania wolnego czasu

Podstawą rozwoju gminy są jej mieszkańcy w związku z tym należy podejmować działania w celu wzmacniania kapitału społecznego, w tym również wzmocnienia atrakcyjności gminy dla nowych mieszkańców. Zapewnienie wysokiej jakości życia, co jest nadrzędną wartością gminy, przejawia się między innymi poprzez wysokiej jakości infrastrukturę społeczną oraz usługi społeczne, a także rozwój kultury i rekreacji. Realizacja celu odbywać się będzie poprzez: działania na rzecz rozwoju infrastruktury społecznej, obejmującej placówki oświatowe, obiekty kulturalne, placówki ochrony zdrowia oraz obiekty sportowe, działania związane z polityką zdrowotną i społeczną, w tym z profilaktyką i ochroną zdrowia, a także działania ukierunkowane na tworzenie i rozwój infrastruktury spędzania wolnego czasu, obejmującej trasy spacerowe i biegowe, system przyjaznych przestrzeni publicznej – tj. skwerów, placów i bulwarów, a także eksponującą bogactwo fauny i flory w poszanowaniu środowiska przyrodniczego poprzez wyposażenie terenów w infrastrukturę rekreacyjną, nieingerującą w ekosystemy i skonsultowaną z przyrodnikami. Oprócz tego należy podjąć działania w celu modernizacji i uzupełnienia bazy sportowej oraz organizacji miejsc letniego i zimowego wypoczynku, m. in. poprzez budowę basenu, kąpielisk oraz lodowiska.

Powyższe cele operacyjne stanowią będą podstawę do realizacji konkretnych działań, które zamieszczono w tabeli poniżej.

CEL STRATEGICZNY 1

Wysoka jakość i dostępność infrastruktury społecznej, wzmacniającej kapitał społeczny

Cel operacyjny	KIERUNKI DZIAŁAŃ	OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ	WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘCIA DZIAŁAŃ	Wartość bazowa (2021 rok)	Oczekiwany trend
1.1. Rozwój infrastruktury społecznej, w tym zapewnienie wysokiej jakości edukacji i wychowania	<ul style="list-style-type: none"> – utrzymanie wysokiej jakości bazy oświatowej oraz jej modernizacja w odpowiedzi na zidentyfikowane potrzeby, – wyposażenie placówki oświatowej w nowoczesny sprzęt komputerowy i multimedialny oraz pomoce dydaktyczno-naukowe, – rozwój oferty edukacyjnej i podnoszenie kompetencji nauczycieli, – wzrost poziomu upowszechniania usług w zakresie edukacji przedszkolnej oraz podniesienie jej jakości – współpraca Urzędu Gminy z podmiotami uprawnionymi do prowadzenia edukacji przedszkolnej – informowanie o możliwościach zewnętrznego finansowania, – utworzenie wielofunkcyjnego miejsca kultury wyposażonego m. in. w przestrzeń wystawienniczą, scenę na występy artystyczne, konferencje i koncerty, a także kawiarnię i kino, w poszanowaniu środowiska przyrodniczego, 	<ul style="list-style-type: none"> – zapewnienie wysokiej jakości i dostępności infrastruktury szkolnej i przedszkolnej, – rozwój kompetencji kluczowych uczniów oraz wzmacnianie ich zdolności, – zapewnienie wysokiej jakości i dostępności infrastruktury kulturalnej, – zwiększenie atrakcyjności oferty kulturalnej, – zwiększenie zainteresowania ofertą sportową i rekreacyjną, – wzrost dostępności urządzeń dla aktywności ruchowej, – rozwój oferty spędzania wolnego czasu dla dzieci i młodzieży, 	liczba zadań inwestycyjnych i/lub modernizacyjnych w placówkach oświatowych (szt.),	0	
			liczba dzieci i młodzieży korzystającej z nowej lub zmodernizowanej bazy oświatowej	155	
			udział dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w ogólnej liczbie dzieci w wieku od 3 do 6 lat (%),	17,4	
			liczba doposażonych i zmodernizowanych obiektów kulturalnych i remiz strażackich	0	

	<ul style="list-style-type: none"> – doposażenie instytucji kultury i remiz strażackich oraz rozwój i modernizacja infrastruktury w odpowiedzi na zidentyfikowane potrzeby, – zapewnienie dostępności gminnych obiektów użyteczności publicznej dla osób ze szczególnymi potrzebami, – budowa, przebudowa lub modernizacja obiektów sportowych wraz z zapleczem, m. in. budowa kortu tenisowego, boiska do piłki nożnej, koszykówki i piłki siatkowej, – budowa lub przebudowa budynku ośrodka zdrowia. 	– poprawa jakości opieki medycznej.	liczba obiektów, w których zapewniono dostępność dla osób ze szczególnymi potrzebami	0	
			Liczba zbudowanych, przebudowanych lub zmodernizowanych obiektów sportowych	0	
1.2. Wdrażanie polityki zdrowotnej i społecznej, ukierunkowanej na mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> – doposażenie ośrodka zdrowia w nowoczesny sprzęt oraz zwiększenie oferty opieki medycznej, – realizacja programów profilaktycznych, edukacyjnych i prozdrowotnych oraz działania na rzecz poprawy dostępności i jakości usług z zakresu ochrony zdrowia, – wsparcie i aktywizacja osób starszych, chorych i niepełnosprawnych wraz z ich bliskimi i opiekunami, m.in. poprzez prowadzenie działań aktywizacyjnych i integracyjnych, pomoc wychowawczą i odciążeniową, rozwój poradnictwa i usług asystenckich, opiekuńczych, rehabilitacyjnych i innych, – wspieranie działalności i doposażenie klubu seniora oraz podobnych inicjatyw na terenie gminy. 	<ul style="list-style-type: none"> – poprawa jakości i dostępności usług opieki medycznej, – poprawa diagnostyki i profilaktyki zdrowotnej na obszarze gminy, – wzrost świadomości społecznej w zakresie ochrony zdrowia, – wzrost aktywności oraz integracja osób ze szczególnymi potrzebami. 	liczba działań inwestycyjnych związanych z doposażeniem ośrodka zdrowia w sprzęt medyczny (szt.)	0	
			liczba zrealizowanych akcji profilaktyczno-diagnostycznych (szt.)	0	
			liczba projektów aktywizacyjnych skierowanych do osób ze szczególnymi potrzebami (szt.)	1	
1.3. Zapewnienie odpowiedniej infrastruktury	<ul style="list-style-type: none"> – rewitalizacja i kształtowanie atrakcyjnych dla mieszkańców i turystów przestrzeni publicznych w poszczególnych miejscowościach, – niwelowanie barier w dostępności architektonicznej przestrzeni publicznych, 	– poprawa atrakcyjności, estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznych,	liczba nowych tras spacerowych, biegowych oraz ścieżek edukacyjno-przyrodniczych (szt.)	0	

spędzania wolnego czasu	<ul style="list-style-type: none"> - tworzenie bezpiecznych tras spacerowych i biegowych oraz ścieżek edukacyjno-przyrodniczych, - budowa lub modernizacja tematycznych placów zabaw oraz siłowni zewnętrznych, - budowa lodowiska, - budowa basenu, kąpielisk. 	<ul style="list-style-type: none"> - ożywienie społeczno-gospodarcze miejscowości, - zapewnienie dostępności architektonicznej przestrzeni publicznej dla osób ze szczególnymi potrzebami, - rozwój oferty spędzania wolnego czasu. 	liczba zrealizowanych przedsięwzięć rewitalizacyjnych, kształtujących przestrzenie publiczne (szt.)	0	
			liczba utworzonych miejsc spędzania wolnego czasu (szt.)	0	

CEL STRATEGICZNY 2

Budowa zintegrowanej oferty turystycznej gminy, bazującej na posiadanych zasobach, w szczególności walorach przyrodniczo-krajobrazowych

Cel operacyjny 2.1. Rozwój infrastruktury turystycznej.

Cel operacyjny 2.2. Tworzenie i rozwój produktów turystycznych.

Cel operacyjny 2.3. Wspieranie przedsiębiorczości i inicjatyw, w szczególności w obszarze oferty turystycznej gminy.

Największym potencjałem gminy Czarna w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego są jej wybitne walory przyrodniczo-krajobrazowe, zasadniczo wpływające na jej atrakcyjność turystyczną oraz stan i charakterystykę lokalnej gospodarki. W związku z tym w ramach celu strategicznego realizowane będą działania w zakresie budowy spójnej oferty turystycznej, w oparciu o dostępne zasoby, głównie na bazie walorów przyrodniczo-krajobrazowych. Pozwoli to na wzmocnienie lokalnej gospodarki, wzrost dochodów własnych gminy, budowę marki i rozpoznawalności gminy na szczeblu ponadlokalnym, podniesienie atrakcyjności osiedleńczej, a także pobudzenie przedsiębiorczości wśród mieszkańców.

Realizacja celu strategicznego nastąpi wskutek działalności w zakresie rozwoju dostępnej infrastruktury turystycznej, m. in. poprzez tworzenie i utrzymanie szlaków turystycznych wraz z infrastrukturą towarzyszącą, organizację nowych punktów obsługi odwiedzających, czy też rozbudowę infrastruktury dla turystów zmotoryzowanych, a także poprzez tworzenie i rozwój produktów turystycznych, przede wszystkim tych całorocznych, obejmujących budowę toru do Summer Tubingu i infrastrukturą towarzyszącą, budowę wież i platform widokowych oraz kontynuację i tworzenie nowych wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych, sportowych i krajoznawczych, promujących gminę Czarna i przyciągających do uczestnictwa mieszkańców gminy i gmin sąsiednich oraz turystów.

Oprócz tego w ramach realizacji celu strategicznego następować będzie wspieranie przedsiębiorczości i inicjatyw wśród mieszkańców oraz tworzenie warunków do prowadzenia działalności gospodarczej na terenie gminy Czarna, co pozwoli nadać dynamiki rozwojowi gminy w sferze lokalnej gospodarki. Planowane jest wsparcie promocyjne i szkoleniowe dla osób rozpoczynających i rozwijających działalność gospodarczą.

CEL STRATEGICZNY 2

Budowa zintegrowanej oferty turystycznej gminy, bazującej na posiadanych zasobach, w szczególności walorach przyrodniczo-krajobrazowych

Cel operacyjny	KIERUNKI DZIAŁAŃ	OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ	WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘCIA DZIAŁAŃ	Wartość bazowa (2021 rok)	Oczekiwany trend
2.1. Rozwój infrastruktury turystycznej	<ul style="list-style-type: none"> – tworzenie nowych i utrzymanie funkcjonujących szlaków turystycznych: pieszych, rowerowych i konnych oraz ich integracja ze szlakami dostępnymi w sąsiednich gminach, – tworzenie szlaków tematycznych oraz sportowo-rekreacyjnych wraz z infrastrukturą towarzyszącą, – budowa lub adaptacja obiektu na potrzeby rozwoju turystyki, promocji gminy i popularyzacji jej zasobów na bazie funkcjonującego Centrum Informacji Turystycznej, – budowa i rozbudowa infrastruktury dla turystów zmotoryzowanych, obejmującej m. in. ogólnodostępne parkingi w miejscach atrakcyjnych turystycznie oraz miejsca do biwakowania i postoju kamperów wraz z infrastrukturą informacyjną – tablice z mapami, drogowskazy, 	<ul style="list-style-type: none"> – zwiększenie atrakcyjności turystycznej gminy, – zróżnicowanie oferty turystycznej, rekreacyjnej i sportowej, – zwiększenie liczby turystów, – podniesienie dostępności komunikacyjnej miejsc atrakcyjnych turystycznie. 	długość nowoutworzonych szlaków turystycznych (km)	0	
			liczba wybudowanych lub rozbudowanych miejsc dla turystów zmotoryzowanych (szt.)	0	
2.2. Tworzenie i rozwój produktów turystycznych	<ul style="list-style-type: none"> – budowa całorocznego produktu turystycznego – toru do Summer Tubingu wraz z infrastrukturą towarzyszącą, – budowa wież i platform widokowych w miejscach o wysokich walorach krajobrazowych wraz z elementami małej architektury drewnianej, 	<ul style="list-style-type: none"> – zwiększenie atrakcyjności i zróżnicowanie oferty turystycznej gminy, – zwiększenie liczby turystów, 	liczba utworzonych produktów turystycznych (szt.)	0	

	<ul style="list-style-type: none"> – utworzenie aplikacji mobilnej dla turystów, zawierającej informacje o gminie, trasach szlaków turystycznych, punktach widokowych, atrakcjach turystycznych, oraz wydarzeniach kulturalnych, rozrywkowych i sportowych na terenie gminy, promującej przy tym lokalne obiekty noclegowe oraz lokale gastronomiczne, – kontynuacja i tworzenie nowych wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych, sportowych i krajoznawczych, promujących gminę Cisna, przy aktywnej współpracy z lokalnymi organizacjami pozarządowymi. 	<ul style="list-style-type: none"> – wzrost udziału dochodów własnych w strukturze dochodów budżetu gminy ogółem, – uatrakcyjnienie i zróżnicowanie oferty organizowanych wydarzeń dla mieszkańców i turystów. 	liczba nowych wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych, sportowych i krajoznawczych (szt.)	0	
			udział dochodów własnych w strukturze dochodów budżetu gminy ogółem (%)	43,51	
2.3. Wspieranie przedsiębiorczości i inicjatyw, w szczególności w obszarze oferty turystycznej gminy	<ul style="list-style-type: none"> – współpraca gminy z Powiatowym Urzędem Pracy oraz innymi instytucjami w zakresie promocji programów nastawionych na zwiększenie samozatrudnienia mieszkańców, – kreowanie i podejmowanie lokalnych inicjatyw oraz programów poprawiających atrakcyjność inwestycyjną oraz rozwój przedsiębiorczości – wsparcie osób planujących rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej (szkolenia, doradztwo, monitoring, wsparcie finansowe), – wsparcie dla rozwoju punktów gastronomicznych w zakresie ich promocji oraz współpracy przy organizacji wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych, sportowych i krajoznawczych, – wsparcie i promocja podmiotów, podejmujących działalność w zakresie wypoczynku, turystyki i rekreacji, 	<ul style="list-style-type: none"> – zwiększenie liczby podmiotów gospodarczych, zarejestrowanych na terenie gminy, – zapewnienie warunków do prowadzenia działalności gospodarczej na terenie gminy, – wzrost zainteresowania inwestorów ofertą gminy, – wzrost liczby osób pracujących na terenie gminy, 	liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych na terenie gminy (szt.)	123	
			wskaźnik liczby osób pracujących na 1000 ludności ogółem	110	
			udział zarejestrowanych osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (%)	6,95	

	<ul style="list-style-type: none"> – podejmowanie działań na rzecz promocji gospodarczej gminy oraz poszukiwania inwestorów z branży turystycznej, medycznej i innej.	<ul style="list-style-type: none"> – spadek bezrobocia.			
--	--	--	--	--	--

CEL STRATEGICZNY 3

Rozwój infrastruktury służącej ochronie środowiska, wzrostowi gospodarcemu oraz jakości życia mieszkańców

Cel operacyjny 3.1. Zapewnienie dostępu do sieci wodno-kanalizacyjnej, gazowej oraz sieci szerokopasmowej

Cel operacyjny 3.2. Tworzenie warunków do rozwoju nowoczesnej i zrównoważonej mobilności

Cel operacyjny 3.3. Ochrona zasobów środowiska przyrodniczego, ograniczenie niekorzystnego wpływu na klimat oraz podnoszenie efektywności energetycznej gminy

Cel strategiczny 3 zakłada poprawę poziomu rozwoju infrastruktury, która jest niezbędna zarówno do poprawy warunków bytowych mieszkańców, wzrostu wartości osiedleńczej gminy oraz pełnienia przez przestrzeń różnych funkcji na rzecz sfery gospodarczej i społecznej, jak też do zwiększenia stopnia ochrony środowiska naturalnego gminy. Ukierunkowany jest m. in. na rozbudowę sieci wodociągowej i kanalizacyjnej oraz modernizację tych sieci na terenie gminy, budowę sieci gazowej, co pozwoli zwiększyć dostępność tego rodzaju paliwa dla mieszkańców gminy i przełoży się na osiągnięcie korzystnych efektów środowiskowych w postaci redukcji emisji zanieczyszczeń do atmosfery, a także na rozwój sieci szerokopasmowej, co pozwoli zapobiec wykluczeniu cyfrowemu.

Oprócz tego, ważne dla rozwoju gminy będą działania na rzecz poprawy stanu infrastruktury drogowej, w tym budowy systemu ścieżek pieszo-rowerowych i modernizacji źródeł oświetlenia w poszczególnych miejscowościach na terenie Gminy. W kontekście rozwoju elektromobilności, planowane jest tworzenie dedykowanej na jej rzecz infrastruktury, tj. stacji ładowania pojazdów elektrycznych, a także ogólnodostępnych wypożyczalni rowerów elektrycznych wraz z punktami, umożliwiającymi ich ładowanie.

Z racji położenia gminy Czarna i występujących tu walorów przyrodniczych, zakłada się podjęcie działań mających na celu utrzymanie czystości środowiska naturalnego i wspomnianych walorów, by możliwe było ich racjonalne wykorzystanie w procesie zrównoważonego rozwoju. Zasoby środowiska naturalnego gminy są narażone na ryzyko degradacji zarówno z powodu czynników wewnętrznych (np. problemy z odprowadzaniem ścieków, ogrzewanie budynków za pomocą nieefektywnych, emitujących duże ilości zanieczyszczeń źródeł ciepła), jak też z przyczyn zewnętrznych, do których należą m.in. globalne problemy związane z pogarszaniem stanu środowiska i zmiany klimatyczne.

Powyższe cele operacyjne stanowiąc będą podstawę do realizacji konkretnych działań, które zamieszczono w tabeli poniżej.

CEL STRATEGICZNY 3

Rozwój infrastruktury służącej ochronie środowiska, wzrostowi gospodarczemu oraz jakości życia mieszkańców

Cel operacyjny	KIERUNKI DZIAŁAŃ	OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ	WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘCIA DZIAŁAŃ	Wartość bazowa (2021 rok)	Oczekiwany trend
3.1. Zapewnienie dostępu do sieci wodno-kanalizacyjnej, gazowej oraz sieci szerokopasmowej	<ul style="list-style-type: none"> – rozbudowa i modernizacja sieci wodociągowej oraz stacji uzdatniania wody, – rozbudowa i modernizacja sieci kanalizacyjnej oraz oczyszczalni ścieków i przepompowni, – współpraca z operatorami w zakresie budowy sieci gazociągowej, – współpraca z operatorami w zakresie rozbudowy sieci szerokopasmowej. 	<ul style="list-style-type: none"> – zwiększenie dostępności i jakości usług w zakresie zaopatrzenia w wodę i odprowadzania ścieków, – ograniczenie negatywnych skutków oddziaływania zagrożeń antropogenicznych na środowisko naturalne, – ograniczenie wykluczenia cyfrowego. 	korzystający z sieci wodociągowej w ogólnej liczbie ludności (%)	52,0	
			korzystający z sieci kanalizacyjnej w ogólnej liczbie ludności (%)	58,3	
			korzystający z sieci gazowej w ogólnej liczbie ludności (%)	0,0	
3.2. Tworzenie warunków do rozwoju nowoczesnej	<ul style="list-style-type: none"> – modernizacja sieci dróg gminnych i wewnętrznych, – współpraca z Zarządem Dróg Powiatowych i Zarządem Dróg Wojewódzkich w zakresie budowy, rozbudowy i modernizacji dróg powiatowych i wojewódzkich, – modernizacja systemu oświetlenia ulicznego, w zakresie wdrażania rozwiązań energooszczędnych, 	<ul style="list-style-type: none"> – poprawa stanu i jakości infrastruktury drogowej, – poprawa wewnętrznej i zewnętrznej dostępności komunikacyjnej, 	długość zmodernizowanych dróg gminnych (km)	0	

i zrównoważonej mobilności	<ul style="list-style-type: none"> – budowa ciągów pieszo-rowerowych w poszczególnych miejscowościach gminy oraz ścieżek rowerowych, – realizacja działań w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ruchu drogowego, m. in. poprzez edukację, wyznaczenie miejsc dla pieszych oraz montaż progów zwalniających i punktowych elementów odblaskowych, – wspieranie, inicjowanie i budowa infrastruktury ładowania pojazdów elektrycznych oraz promowanie idei elektromobilności, – budowa ogólnodostępnych wypożyczalni rowerów elektrycznych oraz punktów ładowania tych rowerów. 	<ul style="list-style-type: none"> – poprawa bezpieczeństwa w ruchu drogowym, – poprawa efektywności energetycznej systemu oświetlenia ulicznego, – rozwój elektromobilności. 	długość zbudowanych ciągów pieszo-rowerowych oraz ścieżek rowerowych	0	
			liczba zmodernizowanych energooszczędnych lamp ulicznych	0	
			liczba stacji ładowania samochodów elektrycznych	0	
			3.3. Ochrona zasobów środowiska przyrodniczego, ograniczenie negatywnego wpływu na klimat oraz podnoszenie efektywności energetycznej gminy	<ul style="list-style-type: none"> – wsparcie dla budowy przydomowych oczyszczalni ścieków, – realizacja zadań uświadamiających i wdrażających racjonalne gospodarowanie zasobem wodnym, m. in. wsparcie zadań inwestycyjnych obejmujących gromadzenie i wykorzystanie wody opadowej i małą retencję, – wsparcie wymiany wysokoemisyjnych źródeł ciepła na ekologiczne, – tworzenie warunków do rozbudowy instalacji OZE na obszarze gminy, 	<ul style="list-style-type: none"> – zapewnienie alternatywnych dla kanalizacji sieciowej rozwiązań na terenach trudnych i wykluczonych, – ochrona zasobów wodnych, – ograniczenie negatywnych skutków oddziaływania zagrożeń antropogenicznych na środowisko naturalne,
wskaźnik lesistości na terenie gminy (%)	88,2				

<ul style="list-style-type: none"> - termomodernizacja budynków użyteczności publicznej, - zachowanie, ochrona i zrównoważone wykorzystanie systemu przyrodniczego na obszarze gminy, - przeciwdziałanie degradacji środowiska leśnego, - działania na rzecz zwiększenia świadomości ekologicznej mieszkańców i turystów; - promowanie segregacji wytwarzanych odpadów komunalnych. 	<ul style="list-style-type: none"> - ograniczenie negatywnych skutków oddziaływania zagrożeń naturalnych na środowisko naturalne, - poprawa efektywności energetycznej budynków użyteczności publicznej - wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców oraz turystów. 	liczba budynków użyteczności publicznych poddanych termomodernizacji (szt.)	0	
		liczba gospodarstw domowych, które dokonały termomodernizacji i/lub instalacji OZE i/lub wymiany źródła ciepła przy wsparciu publicznym (szt.)	0	

- - tendencja rosnąca
- - tendencja malejąca
- - bez zmian

Spójność kierunków rozwoju gminy z kierunkami wynikającymi ze strategii rozwoju województwa

Strategia Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 wpisuje się w ustalenia nadrzędnego dokumentu na poziomie regionalnym, jakim jest Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030. Poniżej wykazano spójność celów zdefiniowanych w niniejszej Strategii z celami określonymi w strategii na szczeblu wojewódzkim.

Tabela 40 Zgodność celów Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 ze Strategią rozwoju województwa - Podkarpackie 2030

Strategia Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023 – 2030	Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030
Cel strategiczny 1 Wysoka jakość i dostępność infrastruktury społecznej, wzmacniającej kapitał społeczny	OBSZAR TEMATYCZNY 2. KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY OBSZAR TEMATYCZNY 4. DOSTĘPNOŚĆ USŁUG
Cel operacyjny 1.1. Rozwój infrastruktury społecznej, w tym zapewnienie wysokiej jakości edukacji i wychowania	Cel szczegółowy priorytetu 2.1. Podniesienie jakości edukacji i jej dostosowanie do wyzwań społeczeństwa przyszłości Cel szczegółowy priorytetu 2.3 Rozwój form i instytucji kultury z uwzględnieniem dziedzictwa oraz wymagań nowoczesności Cel szczegółowy priorytetu 2.5 Wzmocnienie podmiotowości obywateli, rozwój instytucji społeczeństwa obywatelskiego oraz zwiększenie ich wpływu na życie publiczne Cel szczegółowy priorytetu 2.6 Wzrost poziomu adaptacyjności zawodowej i integracji społecznej w regionie
Cel operacyjny 1.2. Wdrażanie polityki zdrowotnej i społecznej, ukierunkowanej na potrzeby mieszkańców	Cel szczegółowy priorytetu 2.2. Zwiększenie bezpieczeństwa zdrowotnego społeczeństwa poprzez poprawę dostępności i jakości funkcjonowania systemu ochrony zdrowia Cel szczegółowy priorytetu 2.6 Wzrost poziomu adaptacyjności zawodowej i integracji społecznej w regionie
Cel operacyjny 1.3. Zapewnienie odpowiedniej infrastruktury spędzania wolnego czasu	Cel szczegółowy priorytetu 2.7 Kształtowanie postaw prozdrowotnych, promocja aktywności fizycznej i wsparcie sportu kwalifikowanego Cel szczegółowy priorytetu 4.2 Poprawa zarządzania przestrzenią oraz przeciwdziałanie występowaniu wykluczenia osób i obszarów ze względu na ograniczenia ekonomiczne czy infrastrukturalne
Cel strategiczny 2 Budowa zintegrowanej oferty turystycznej gminy, bazującej na posiadanych zasobach, w szczególności walorach przyrodniczo-krajobrazowych	OBSZAR TEMATYCZNY 1. GOSPODARKA I NAUKA OBSZAR TEMATYCZNY 2. KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY OBSZAR TEMATYCZNY 3.

	INFRASTRUKTURA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU I ŚRODOWISKA
Cel operacyjny 2.1. Rozwój infrastruktury turystycznej	<p>Cel szczegółowy priorytetu 1.3. Zapewnienie dobrych warunków i systemu wsparcia podmiotów gospodarczych i rolnictwa w dostosowaniu do wymagań i potrzeb współczesnej otwartej gospodarki</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 3.5 Tworzenie miejsc umożliwiających prowadzenie działalności gospodarczej i rozwój usług turystycznych</p>
Cel operacyjny 2.2. Tworzenie i rozwój produktów turystycznych	<p>Cel szczegółowy priorytetu 1.3. Zapewnienie dobrych warunków i systemu wsparcia podmiotów gospodarczych i rolnictwa w dostosowaniu do wymagań i potrzeb współczesnej otwartej gospodarki</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 3.5 Tworzenie miejsc umożliwiających prowadzenie działalności gospodarczej i rozwój usług turystycznych</p>
Cel operacyjny 2.3. Wspieranie przedsiębiorczości i inicjatyw, w szczególności w obszarze oferty turystycznej gminy	<p>Cel szczegółowy priorytetu 1.3. Zapewnienie dobrych warunków i systemu wsparcia podmiotów gospodarczych i rolnictwa w dostosowaniu do wymagań i potrzeb współczesnej otwartej gospodarki</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 2.4 Wsparcie rynku pracy w zakresie aktywizacji zawodowej oraz tworzenia dobrej jakości miejsc pracy</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 3.5 Tworzenie miejsc umożliwiających prowadzenie działalności gospodarczej i rozwój usług turystycznych</p>
Cel strategiczny 3 Rozwój infrastruktury służącej ochronie środowiska, wzrostowi gospodarczemu oraz jakości życia mieszkańców	OBSZAR TEMATYCZNY 3. INFRASTRUKTURA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU I ŚRODOWISKA
Cel operacyjny 3.1. Zapewnienie dostępu do sieci wodno-kanalizacyjnej, gazowej oraz sieci szerokopasmowej	<p>Cel szczegółowy priorytetu 3.4 Rozbudowa wysokiej jakości sieci informacyjno-komunikacyjnej dla zapewnienia możliwości rozwojowych województwa oraz dostępności do usług</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 3.7 Ograniczenie negatywnych skutków oddziaływania rozwoju cywilizacyjnego na stan środowiska</p>
Cel operacyjny 3.2. Tworzenie warunków do rozwoju nowoczesnej i zrównoważonej mobilności	<p>Cel szczegółowy priorytetu 3.1 Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego regionu oraz optymalizacji wykorzystania energii i zwiększenie udziału OZE w bilansie energetycznym województwa</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 3.3 Poprawa wewnętrznej dostępności komunikacyjnej</p>

	zapewniającej spójność przestrzenną regionu oraz integrację obszarów funkcjonalnych
<p>Cel operacyjny 3.3. Ochrona zasobów środowiska przyrodniczego, ograniczenie negatywnego wpływu na klimat oraz podnoszenie efektywności energetycznej gminy</p>	<p>Cel szczegółowy priorytetu 3.1 Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego regionu oraz optymalizacji wykorzystania energii i zwiększenie udziału OZE w bilansie energetycznym województwa</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 3.6 Zwiększenie odporności wszystkich struktur regionalnych na zagrożenia wynikające ze zmian klimatycznych</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 3.7 Ograniczenie negatywnych skutków oddziaływania rozwoju cywilizacyjnego na stan środowiska</p> <p>Cel szczegółowy priorytetu 3.8 Ochrona środowiska oraz zachowanie różnorodności biologicznej w regionie</p>

Źródło: Opracowanie własne

WIELOLETNI PLAN INWESTYCYJNY

Nieodzownym elementem Strategii Rozwoju jest Wieloletni Plan Inwestycyjny, na który składają się kluczowe i strategiczne inwestycje planowane do wykonania, tak by zrealizować założenia i priorytety wskazane w dokumencie strategicznym. Poniżej została przedstawione karty zadań, które zawierają inwestycje kluczowe dla mieszkańców i władz gminy, a ich realizacja wpłynie na poprawę standardu życia mieszkańców.

Wskazane poniżej inwestycje, nie wyczerpują katalogu możliwych do realizacji przedsięwzięć w ramach niniejszej strategii, są bezpośrednio wpisane w realizację wskazanych w rozdziale 8 Plan operacyjny Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 oraz kierunki interwencji rozwoju gminy.

Zaplanowane do realizacji przedsięwzięcia oraz ich lokalizacja, wynikają z diagnozy społecznej, gospodarczej i przestrzennej gminy Czarna, przeprowadzonej na jej podstawie analizy SWOT oraz w oparciu o opinie mieszkańców, wyrażone w czasie badania ankietowego oraz o potrzeby zgłoszone przez władze gminy.

Lp.	Nazwa przedsięwzięcia i zakres	Lokalizacja inwestycji	Okres realizacji	Szacunkowa wartość inwestycji w zł	Źródła finansowania	Cel operacyjny (oznaczenie)
Karta zadania nr 1	Inwestycje w Infrastrukturę wod-kan: - modernizacja sieci wodociągowej oraz sieci kanalizacyjnej. - rozbudowa sieci kanalizacyjnej. - modernizacja oczyszczalni ścieków i przepompowni ścieków położonych na terenie Gminy	Czarna Dolna Czarna Górna Lipie Bystre Michniowiec Olchowiec Polana Rabe Żłobek	2023-2030	40 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej; Środki własne.	3.1.
Karta zadania nr 2	Budowa sieci dróg rowerowych (ścieżek rowerowych) na obszarze Gminy	Czarna Górna Lipie Michniowiec Olchowiec Polana	2023-2030	5 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne.	2.1
Karta zadania nr 3	Budowa, przebudowa modernizacja, sieci dróg, mostów, przepustów oraz parkingów na obszarze Gminy	Czarna Dolna Czarna Górna Lipie Bystre Michniowiec Chrewt Olchowiec Polana Rabe Żłobek	2023-2030	20 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne.	3.2.
Karta zadania nr 4	Modernizacja i rozbudowa systemu oświetlenia ulicznego (wymiana i montaż nowych lamp) na obszarze Gminy	Czarna Dolna Czarna Górna Lipie Bystre	2023-2030	20 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych;	3.2.

		Michniowiec Chrewt Olchowiec Polana Rabe Żłobek			Środki własne	
Karta zadania nr 5	Modernizacja i budowa dróg lokalnych i chodników na obszarze Gminy	Czarna Dolna Czarna Górna Lipie Bystre Michniowiec Chrewt Olchowiec Polana Rabe Żłobek	2023-2030	15 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne	3.2.
Karta zadania nr 6	Utworzenie stacji ładowania samochodów elektrycznych a także rowerów oraz hulajnóg na terenie Gminy	Czarna Górna Polana	2023-2030	10 000 000,00	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne.	3.2.
Karta zadania nr 7	Rozwój infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej	Czarna Dolna Czarna Górna Lipie Bystre Michniowiec	2023-2030	20 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne.	2.1.

		Chrewt Olchowiec Polana Rabe Żłobek				
Karta zadania nr 8	Modernizacja obiektów sportowo – rekreacyjnych na obszarze Gminy	Czarna Górna Polana	2023-2030	30 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne	1.1.
Karta zadania nr 9	Rewitalizacja centrum miejscowości oraz innych miejscowości Gminy	Czarna Górna	2023-2030	20 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne	1.3.
Karta zadania nr 10	Rozwój odnawialnych źródeł energii na terenie Gminy	Czarna Dolna Czarna Górna Lipie Bystre Michniowiec Chrewt Olchowiec Polana Rabe Żłobek	2023-2030	20 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko; Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne.	3.3.
Karta zadania nr 11	Remont i modernizacja zabytkowych budynków, parków na obszarze Gminy	Czarna Dolna, Paniszczów Wola Sokołowska Czarna Górna Lipie	2023-2030	20 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków,	1.3.

		Bystre Michniowiec Tworylne Rabe Żłobek			Środki własne.	
Karta zadania nr 12	Poprawa stanu środowiska naturalnego poprzez wyeliminowanie pokryć dachowych i innych odpadów zawierających azbest z obszaru Gminy Poprawa stanu środowiska naturalnego poprzez wyeliminowanie pokryć dachowych i innych odpadów zawierających azbest z obszaru Gminy	Czarna Dolna Czarna Górna Lipie Bystre Michniowiec Chrewt Olchowiec Polana Rabe Żłobek	2023-2030	1 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne.	3.3.
Karta zadania nr 13	Montaż koszy na śmieci, ławek w ogólnodostępnych miejscach	Czarna Dolna Czarna Górna Lipie Bystre Michniowiec Chrewt Olchowiec Polana Rabe Żłobek	2023-2030	500 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne.	1.1.
Karta zadania nr 14	Budowa zaplecza sportowo-rekreacyjnej na terenie Gminy (m.in. place zabaw, siłownie napowietrzne, boiska wielofunkcyjne, ławki, punkty widokowe, ścieżki ekologiczne, smart	Czarna Dolna Czarna Górna Lipie Michniowiec Polana	2023-2030	2 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne	1.1.

	ławek, wyznaczenie miejsc na terenie Gminy na latanie dronami, budowę multi-dyscyplinarnych, modułowych, całorocznych obiektów sportowych przewidzianych w sezonie zimowym np. w formie lodowisk oraz w sezonie letnim przekształconych np. w formę: torów rolkowych/wrotkarskich, rolkowisk, pumptracków bądź skateparków itp.)	Rabe Żłobek				
Karta zadania nr 15	Budowa nowych alejek w parkach, miejscach zalesionych, centrach miejscowości z obszaru Gminy	Czarna Górna	2023-2030	1 000 000,00zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne.	1.3.
Karta zadania nr 16	Niwelacja barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych i starszych, w szczególności budynkach użyteczności publicznych	Czarna Górna	2023-2030	10 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; PFRON, Środki własne.	1.1.
Karta zadania nr 17	Termomodernizacja oraz modernizacja budynków użyteczności publicznej na terenie Gminy	Czarna Górna	2023-2030	10 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;; Środki własne.	3.3.

Karta zadania nr 18	Modernizacja i rozbudowa infrastruktury oświatowo – edukacyjnej na terenie Gminy	Czarna Górna Polana	2023-2030	20 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Ministerstwo Edukacji i Nauki Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne.	1.1.
Karta zadania nr 19	Rozbudowa infrastruktury społecznej typu Dom Seniora, Klub Seniora, świetlice środowiskowe	Czarna Górna Polana	2023-2030	20 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; PFRON, Środki własne.	1.1.
Karta zadania nr 20	Zagospodarowanie linii brzegowej J. Solińskiego	Chrewt Olchowiec	2023-2030	10 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne.	3.3.
Karta zadania nr 21	Utworzenie przejścia granicznego Michniowiec-Lopuszanka	Michniowiec	2023-2030	40 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne.	2.3.
Karta zadania nr 22	Rozwój działań promocyjno-informacyjnych (film, spoty promujące gminę, uczestnictwo w targach krajowych i zagranicznych, wydanie materiałów promocyjnych)	Czarna Dolna Paniszczów Wolo Sokołowska Czarna Górna Lipie Bystre Michniowiec Chrewt	2023-2030	1 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne.	2.2.

		Olchowiec Polana Rsochate Rosolin Tworylne Wydne Rabe Żłobek				
Karta zadania nr 23	Doposażenie OSP	Bystre Michniowiec Polana	2023-2030	2 000 000,00 zł	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027; Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych; Środki własne.	1.1.

KSZTAŁTOWANIE PRZESTRZENI GMINY ORAZ OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI

10.1. Ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w gminie

Ustalenia i rekomendacje w zakresie prowadzenia polityki przestrzennej w gminie Czarna zostały opracowane na podstawie diagnozy obecnego stanu, istniejących uwarunkowań funkcjonalno-przestrzennych oraz zapisów dotyczących polityki w obowiązującym studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Obszary o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych:

- zachowanie istniejących form zagospodarowania (lasy, zasoby wodne),
- dążenie do zachowania i odtworzenia naturalnych form krajobrazu leśnego i równowagi ekologicznej podstawowych ekosystemów,
- tworzenie warunków do rozwoju gospodarczego, uwzględniającego i zapewniającego ochronę podstawowych procesów ekologicznych
- ochrona wód powierzchniowych i podziemnych, zgodnie z warunkami stref ochronnych, na terenie których położona jest gmina, w tym uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej,
- ochrona istniejących zasobów leśnych poprzez racjonalne wykorzystanie i zagospodarowanie w celach rekreacyjnych i turystycznych, ochrona i zachowanie spójności kompleksów leśnych,
- ochrona udokumentowanych złóż surowców mineralnych przed zagospodarowaniem mogącym utrudnić lub uniemożliwić ich zrównoważoną eksploatację,
- optymalne zagospodarowanie istniejących szlaków pieszych i rowerowych, wyznaczenie miejsc odpoczynku, biwakowania, ścieżek edukacyjnych, punktów widokowych, zgodnie z zasadami ochrony terenów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych.

Obszary lokalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego:

- ochrona konserwatorska i renowacja zabytków,
- eksponowanie i wykorzystywanie zabytków w celach turystycznych w sposób zrównoważony, umożliwiający zachowanie i utrzymanie zabytku,
- zachowanie zieleni w otoczeniu zabytków,
- promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego w formie kompleksowej, by stanowiły całościowy zasób kulturowy udostępniony odwiedzającym,
- odpowiednie oznakowanie miejsc o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych i zabytków.

Obszary lokalizacji infrastruktury społecznej:

- modernizacja i poprawa stanu siedzib gminnych instytucji, w tym także ich estetyki,
- likwidacja barier architektonicznych i poprawa dostępności obiektów użyteczności publicznej dla osób z niepełnosprawnościami różnego typu,
- zapewnienie dogodnej dostępności komunikacyjnej obiektów użyteczności publicznej, udogodnienia dla rowerzystów, bezpieczne przejścia dla pieszych,
- dbałość o ład przestrzenny i estetykę przestrzeni publicznych wokół obiektów użyteczności publicznej,
- zwiększanie funkcjonalności obiektów użyteczności publicznej i w miarę możliwości łączenie różnych, uzupełniających się funkcji w jednym obiekcie.

Obszar o rozwiniętej lub przeważającej funkcji mieszkaniowej:

- zapewnienie wysokiej jakości życia mieszkańców poprzez dostęp do wysokiej jakości infrastruktury technicznej: dróg, chodników, sieci wodociągowej i kanalizacyjnej,
- kształtowanie funkcjonalnych układów zabudowy zgodnie z zasadami ładu przestrzennego, dostępnych komunikacyjnie, wyposażonych w niezbędną infrastrukturę i mających dostęp do funkcji pozamieszkańczych,

- zapewnienie zieleni oraz dostępu do terenów rekreacji i wypoczynku,
- zapobieganie niekontrolowanemu rozpraszaniu się zabudowy, dbałość o optymalne wykorzystanie obecnych terenów zabudowanych, skupianie zabudowy i zachowywanie ciągłości układów przestrzennych,
- lokalizacja usług nieuciążliwych, wynikających z uzasadnionych potrzeb mieszkańców, w obrębie istniejących układów przestrzennych,
- dbałość o ład przestrzenny terenów mieszkaniowych, objęcie ich miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego.

Obszary o funkcji gospodarczej:

- stworzenie warunków do przestrzennej koncentracji usług,
- zapewnienie miejscom koncentracji usług dostępu do niezbędnej infrastruktury technicznej,
- ograniczenie negatywnego wpływu terenów koncentracji usług na sąsiadujące z nimi tereny mieszkaniowe, środowisko, krajobraz,
- rozwój bazy gastronomiczno-noclegowej na rzecz rozwoju turystyki, zgodnie z zasadami prowadzenia usług, w tym nieuciążliwych na terenach mieszkaniowych,
- zapewnienie infrastruktury niezbędnej do prowadzenia działalności usługowej, w tym infrastruktury wodno-ściekowej,
- wykorzystanie obecnie niewykorzystywanych rezerw terenowych i nieruchomości pod działalność turystyczną.

Obszary o przeważającej funkcji rolniczej:

- ochrona gleb poprzez hamowanie procesów degradacyjnych oraz zakaz zabudowy na terenach o wysokich klasach bonitacyjnych gleb, z
- zachowanie istniejących zadrzewień śródpolnych,
- dbałość o właściwe stosunki wodne obszaru,
- wyposażenie obszarów produkcji rolnej w niezbędną infrastrukturę,
- wspieranie zwiększania areału gospodarstw,
- zakaz lokalizacji działalności uciążliwej lub szkodliwej dla rolnictwa na obszarach wykorzystywanych rolniczo,
- rozwój drobnego przetwórstwa rolno-spożywczego, opartego na ekologicznych technologiach produkcji.

Obszar całej gminy:

- zachowanie ładu i spójności przestrzennej poprzez kontynuowanie tradycyjnych form osadnictwa, utrzymanie skali i struktury jednostek osadniczych, kształtowanie formy architektonicznej nowych obiektów w nawiązaniu do istniejącej architektury, opracowywanie i aktualizowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- utrzymanie skali i struktury jednostek gospodarczych,
- ograniczenie rozproszenia zabudowy przez rozwój budownictwa na zasadzie dogęszczania istniejących jednostek osadniczych,

- organizacja przestrzeni publicznej, miejsc wypoczynku, rekreacji, skwerów, placów, zieleni urządzonej,
- poprawa stanu środowiska naturalnego poprzez uregulowanie gospodarki wodno-ściekowej,
- poprawa stanu powietrza atmosferycznego i dbałość o wpływ na zmiany klimatu poprzez zwiększenie stopnia wykorzystania OZE, termomodernizację budynków, obiektów użyteczności publicznej i siedzib przedsiębiorstw,
- ochrona terenów szczególnie ważnych z punktu widzenia publicznych celów ponadlokalnych i lokalnych jak: realizacja inwestycji komunalnych, usług publicznych, infrastruktury technicznej, realizacji dróg.

10.2. Model struktury funkcjonalno – przestrzennej gminy

Model struktury funkcjonalno – przestrzennej jest układem elementów, na które składa się przestrzeń obszaru gminy. Model ten przedstawia obszary o kluczowych funkcjach dla rozwoju gminy oraz kierunki rozwoju. Pokazuje zmiany, które należy wprowadzić w przyszłości, aby zrealizować strategię. Dodatkowo model skupia się na ochronie oraz wzmacnianiu wartości ważnych dla zrównoważonego rozwoju w długim czasie, zarówno w zakresie przestrzeni, jak i środowiska. Model ma jasno określać interes publiczny i zachować ciągłość oraz spójność procesów gospodarczych, społecznych i przestrzennych.

Model ten jest rozumiany jako przedstawienie długookresowej strategicznej wizji rozwoju gminy wynikającej z uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, zdiagnozowanych potrzeb rozwojowych i potencjału, przy uwzględnieniu jego specyfikacji i zróżnicowania wewnętrznego. Model wskazuje obszary, które w strategii rozwoju są istotne dla osiągnięcia celów rozwoju, obszary wymagające ochrony oraz rodzaje powiązań funkcjonalnych występujących pomiędzy poszczególnymi obszarami.

Główne zadania modelu to:

- nakreślać kierunki rozwoju przestrzennego,
- opisywać przewidywane efekty przekształceń przestrzeni wynikające z realizacji celów strategii oraz wyjaśniać spójność interwencji dedykowanych danym obszarom,
- określać i hierarchizować obszary o różnych charakterystykach oraz powiązaniach między nimi, formułować ogólne zalecenia (rekomendacje) i zasady dotyczące gospodarowania przestrzenią (ze szczególnym uwzględnieniem obszarów istotnych z punktu widzenia rozwoju gminy),
- ustalać ramy współpracy z interesariuszami na obszarach realizacji wyznaczonych celów rozwoju (np. właścicielami nieruchomości, instytucjami rządowymi i JST, inwestorami, przedsiębiorcami),
- tłumaczyć wartości ważne w długiej perspektywie czasowej, wyrażane w wizji rozwoju decydujące o prowadzonej polityce rozwoju,
- definiować interes publiczny poprzez ustalenie ram działania dla strategii, polityk i użytkowania przestrzeni, a w konsekwencji pełnić funkcje prewencyjne przed

ewentualnymi konfliktami – społecznymi, przestrzennymi, środowiskowymi (np. dotyczącymi lokalizowania kontrowersyjnych inwestycji).

Do najważniejszych zadań inwestycyjnych na obszarze gminy Czarna można zaliczyć:

Infrastruktura komunikacyjna:

- budowę sieci dróg rowerowych (ścieżek rowerowych, zaplecza technicznego, tj. miejsca postojowe, elektryczne stacje ładowania rowerów, itp.),
- modernizacja i budowa systemu oświetlenia ulicznego (wymiana i montaż nowych lamp energooszczędnych),
- budowa i modernizacja sieci dróg, mostów, przepustów oraz parkingów,
- budowa i modernizacja dróg lokalnych i chodników.

Infrastruktura rekreacyjno-sportowa:

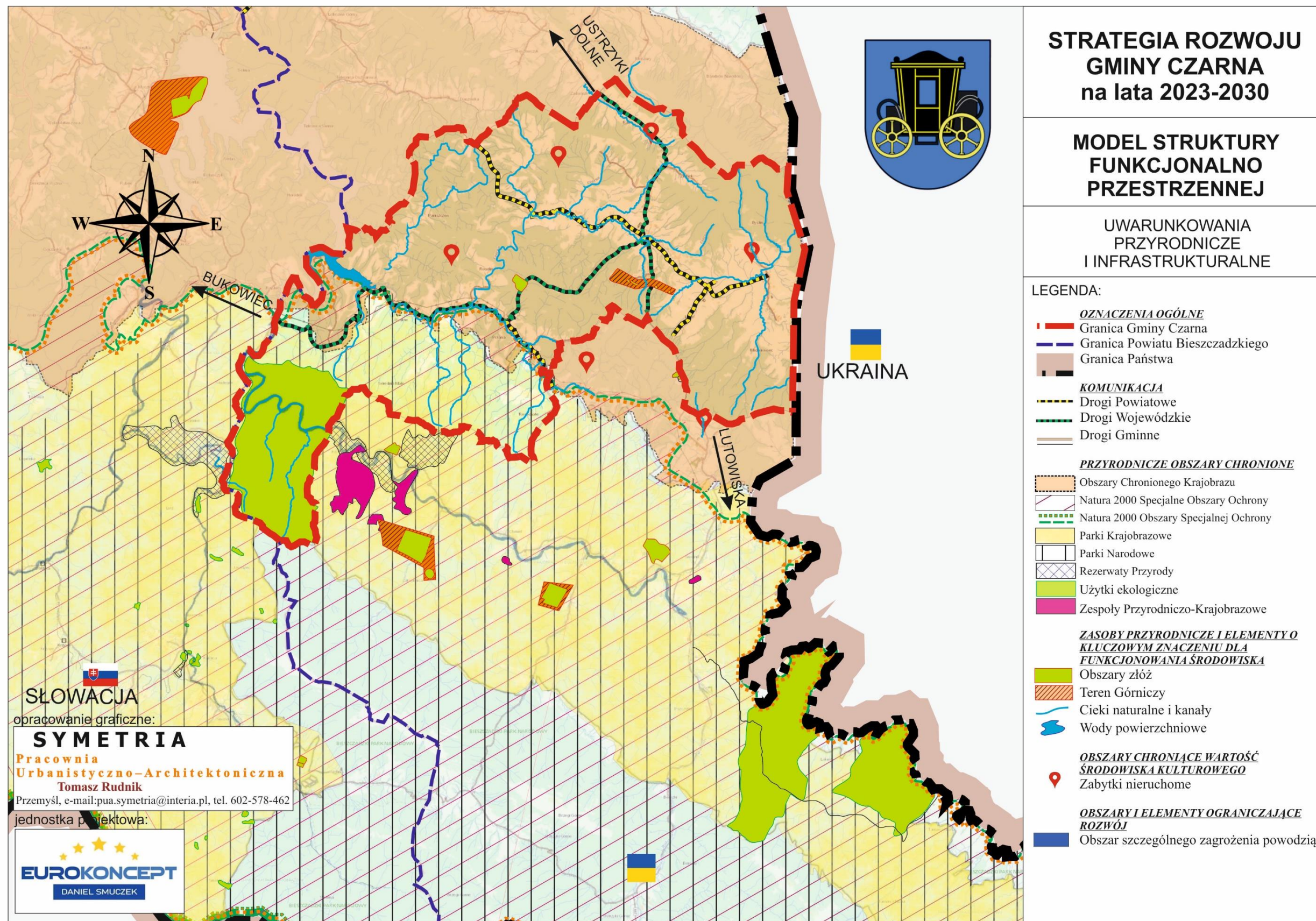
- rozwój infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej,
- budowa i modernizacja obiektów sportowo-rekreacyjnych,
- budowa stoku narciarskiego, kolejki gondolowej lub linowo-terenowej wraz z infrastrukturą towarzyszącą.

Infrastruktura techniczna i przestrzeń publiczna:

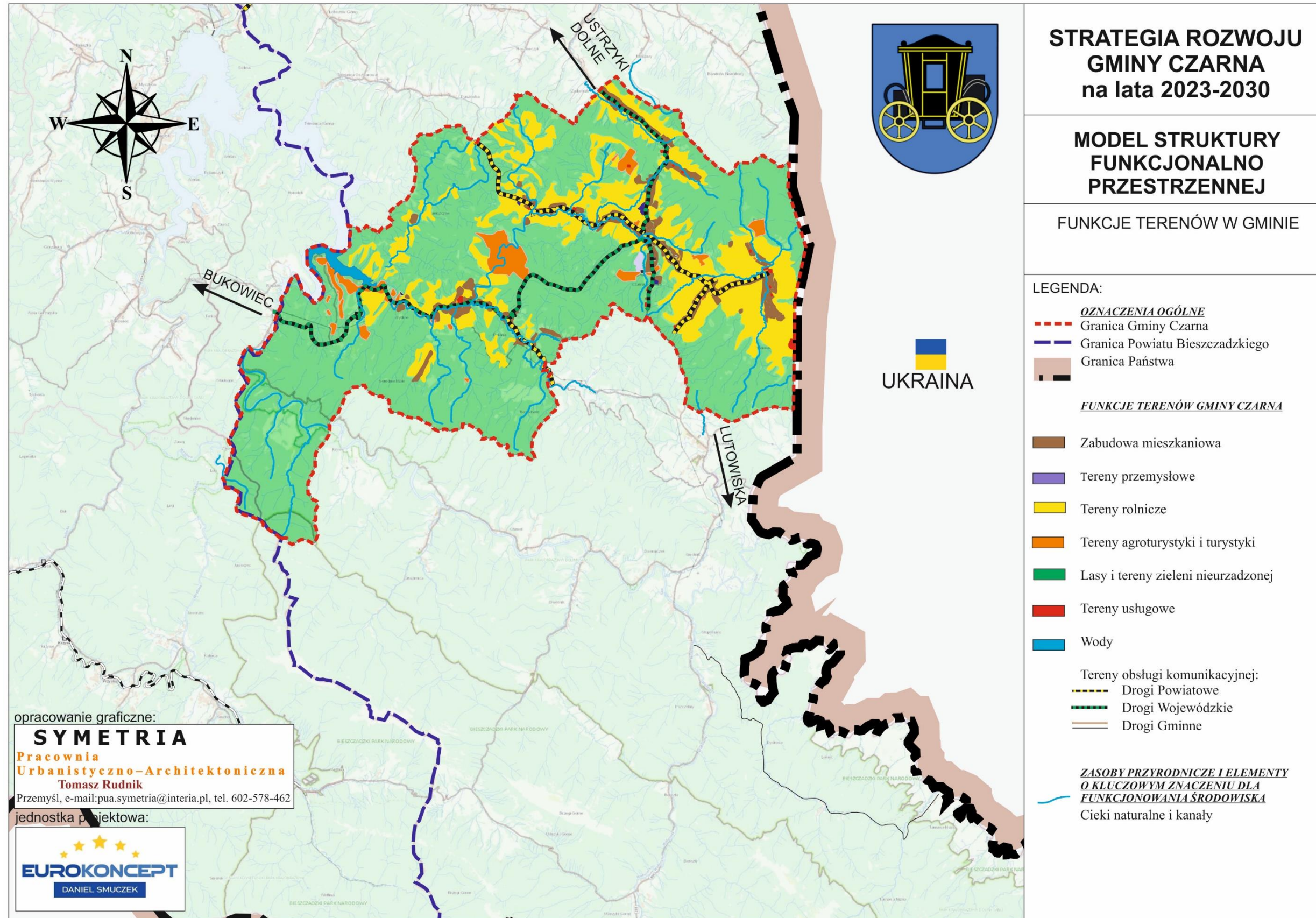
- inwestycje w infrastrukturę wodno-kanalizacyjną:
  - budowa i rozbudowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej oraz modernizacja już istniejących,
  - budowa przydomowych oczyszczalni ścieków,
  - modernizacja oczyszczalni ścieków, przepompowni ścieków oraz stacji uzdatniania wody wraz z hydroforniami,
- rozwój energetyki odnawialnej,
- rewitalizacja przestrzeni publicznej,
- termomodernizacja i modernizacja budynków użyteczności publicznej.

Infrastruktura społeczna:

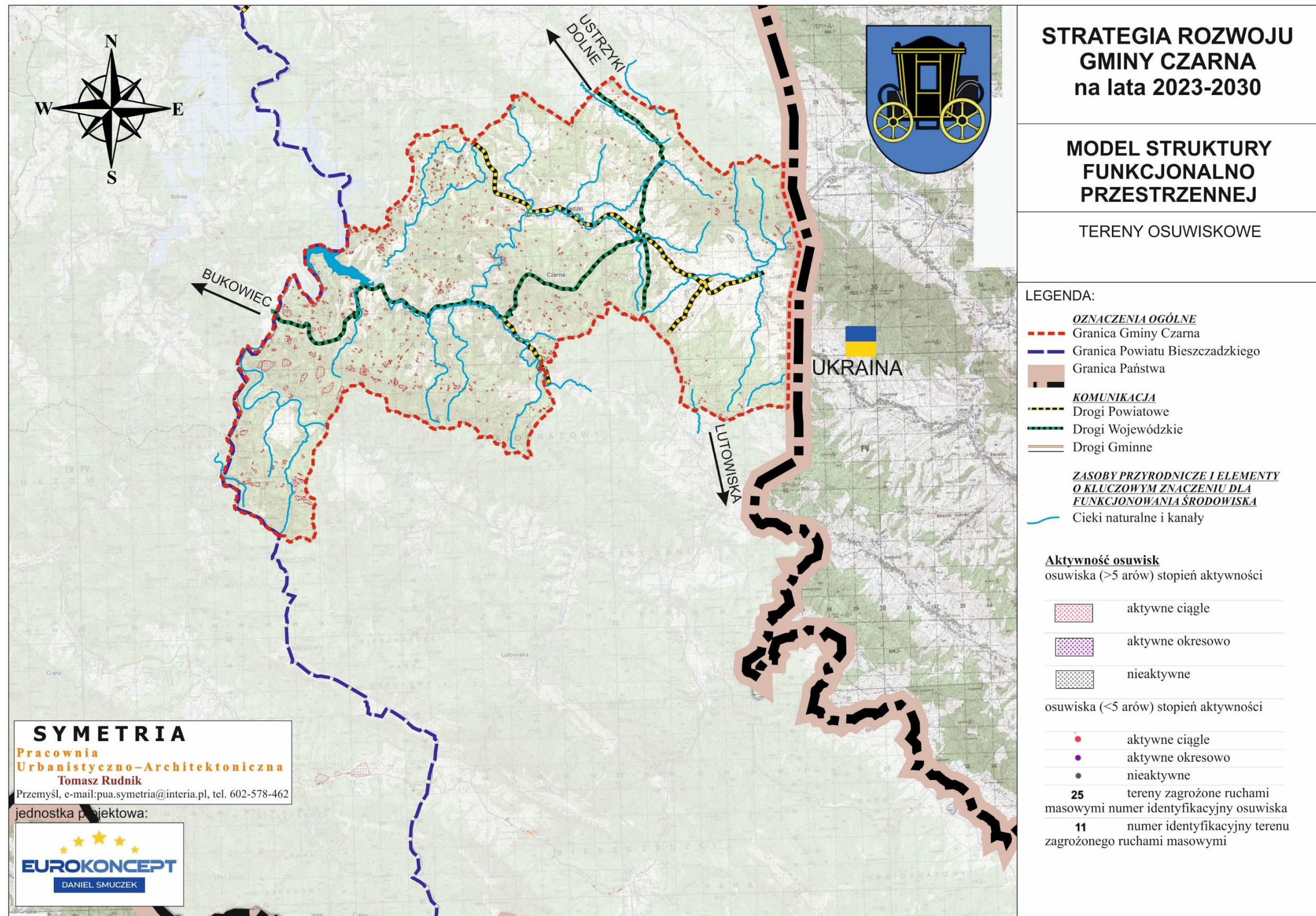
- zniwelowanie barier architektonicznych dla osób starszych i niepełnosprawnych, w szczególności w budynkach użyteczności publicznej,
- budowa infrastruktury społecznej np. Dom Seniora, Klub Seniora, świetlice środowiskowe,
- modernizacja remiz strażackich,
- rozbudowa i modernizacja infrastruktury edukacyjno-oświatowej,
- budowa infrastruktury zapewniającej opiekę najmłodszym dzieciom, w tym budowa żłobka.

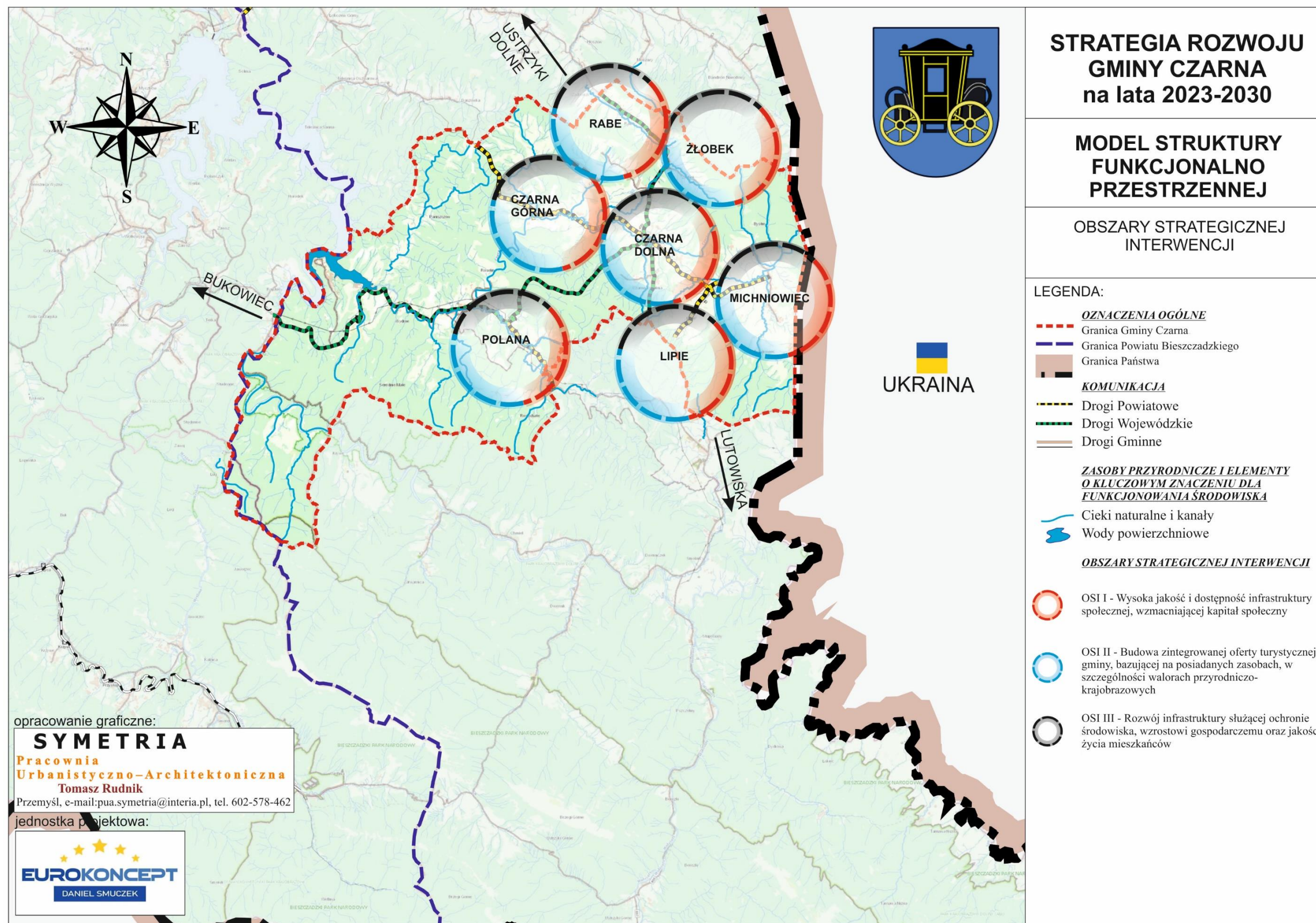
Źródło: Opracowanie własne

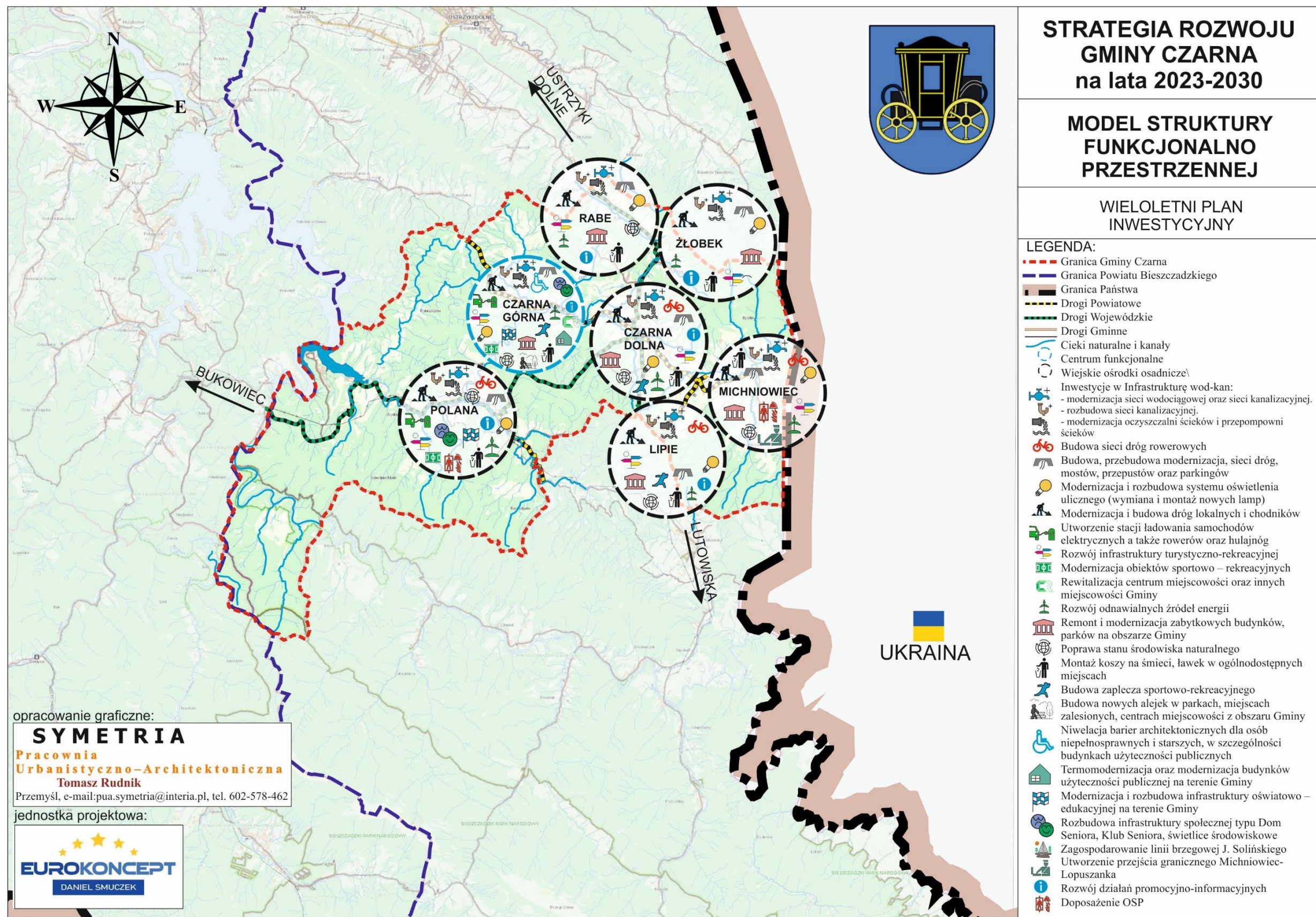
Źródło: Opracowanie własne

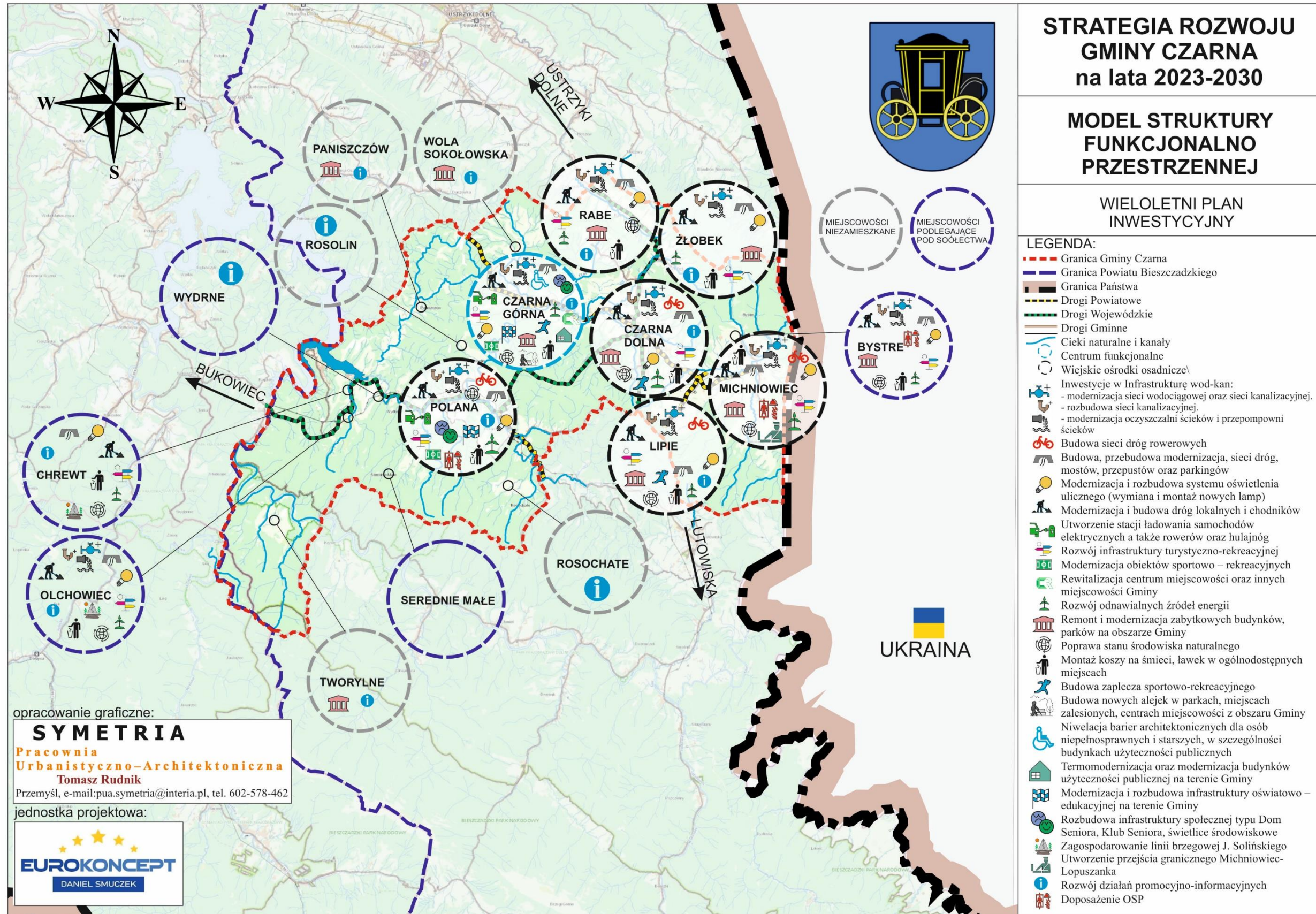
Źródło: Opracowanie własne

Źródło: Opracowanie własne

Źródło: Opracowanie własne

Źródło: Opracowanie własne

10.3. Obszary strategicznej interwencji wraz z zakresem planowanych działań

Gmina Czarna położona jest w obrębie wydzielonych obszarów specjalnych, które zostały wyznaczone w strategicznych i planistycznych dokumentach krajowych i wojewódzkich. W celu ich identyfikacji zostały przeanalizowane dokumenty, takie jak:

- Strategia Na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.);
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030);
- Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030”.

Przez obszary specjalne rozumie się:

- OF (obszary funkcjonalne) – obszary, na których występuje względnie wyodrębniający się, intensywny i otwarty system powiązań społecznych, gospodarczych lub przyrodniczych, uwarunkowanych cechami środowiska geograficznego (przyrodniczego i antropogenicznego). Szczególnym typem obszaru funkcjonalnego jest miejski obszar funkcjonalny;
- OSI (obszary strategicznej interwencji) – określone w strategii rozwoju obszary o zidentyfikowanych lub potencjalnych powiązaniach funkcjonalnych lub o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu barier rozwoju lub trwałych, możliwych do aktywowania potencjałów rozwojowych, do którego jest kierowana interwencja publiczna, łącząca inwestycje - w szczególności gospodarcze, infrastrukturalne lub dotyczące zasobów ludzkich, finansowane z różnych źródeł lub przez rozwiązania regulacyjne.

1. OSI Krajowe - Strategia Na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

- **Wschodnia Polska**

Wschodnia część kraju w największym stopniu skupia obszary zagrożone marginalizacją, a jej województwa - lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie - znajdują się w grupie regionów o zdecydowanie niższym poziomie konkurencyjności w porównaniu do średniej w Unii Europejskiej. **W zasięgu OSI Wschodnia Polska znajduje się gmina Czarna.**

Mapa 29 Wschodnia Polska

Źródło: Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

2. OSI Regionalne - Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030

Gmina Czarna wpisuje się w następujące priorytety:

7.3. Obszary wymagające szczególnego wsparcia w kontekście równoważenia rozwoju

w szczególności w następujące kierunki działań:

7.3.1. Wzmocnienie szans rozwojowych obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją w województwie

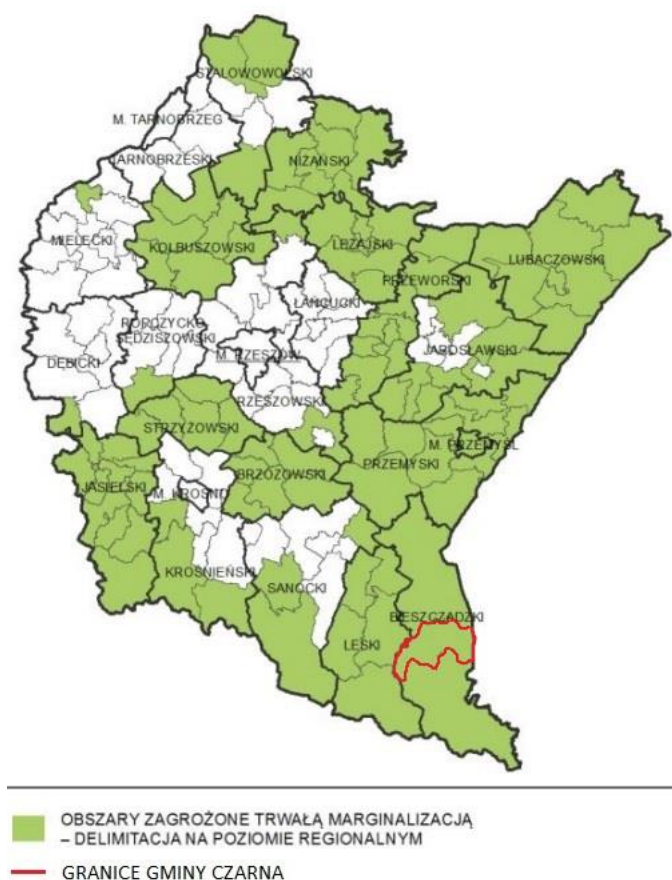
Polityka regionu dąży do realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, która obliguje do kierunkowania działań na zapewnienie mieszkańcom pełnego pakietu możliwości rozwojowych niezależnie od miejsca zamieszkania. Podejmowane działania mają identyfikować i wzmocniać czynniki rozwojowe obszarów o słabszych perspektywach rozwojowych, wynikających ze struktury społeczno-gospodarczej, peryferyjnego położenia bądź utraty dotychczasowych funkcji. Oczekiwanymi celami będzie m.in. zwiększenie zasobów infrastrukturalnych w strategicznych sektorach, zdynamizowanie rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o lokalne potencjały, rozwój przedsiębiorczości i innowacyjności, poprawa dostępu do podstawowych usług publicznych, zniwelowanie wykluczenia transportowego. Obszary te zostały zidentyfikowane na poziomie powiatów, w oparciu o syntetyczny wskaźnik uwzględniający ich poziom rozwoju społeczno-gospodarczego.

Zakładane działania:

- rozwój sektora inwestycji prywatnych w oparciu o lokalne zasoby;

- aktywizacja lokalnych inicjatyw gospodarczych i społecznych, poprzez wykorzystanie potencjału podmiotów publicznych, prywatnych, organizacji pozarządowych i mieszkańców;
- poprawa atrakcyjności inwestycyjnej poprzez zapewnienie przygotowanych terenów inwestycyjnych;
- pobudzenie procesów rozwojowych poprzez zapewnienie lepszej dostępności komunikacyjnej na zewnątrz, w tym rozwój infrastruktury drogowej łączącej się z węzłami sieci dróg szybkiego ruchu oraz infrastruktury kolejowej;
- włączenie komunikacyjne obszarów o utrudnionej dostępności;
- dostosowanie infrastruktury technicznej (energetycznej, telekomunikacyjnej, wodnokanalizacyjnej) i społecznej warunkującej rozwój gospodarczy i wyższą jakość życia mieszkańców;
- wzmocnienie roli instytucji publicznych jako inicjatora nawiązywania partnerstw, współpracy z innymi instytucjami publicznymi, społeczeństwem i innymi interesariuszami na rzecz rozwoju regionu;
- ograniczenie skutków peryferyjnego położenia obszarów przygranicznych poprzez wielopłaszczyznowe wykorzystanie potencjału współpracy transgranicznej;
- intensyfikacja działań w zakresie ochrony i poprawy stanu środowiska przyrodniczego.

Mapa 30 Obszary zagrożone trwałą marginalizacją – poziom regionalny

Źródło: Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

7.3.2. Rozwój i wspieranie obszaru Bieszczad

Bieszczady poza szczególnymi uwarunkowaniami środowiskowymi i przyrodniczymi, charakteryzują się skrajnie niską dostępnością przestrzenną zewnętrzną i wewnętrzną oraz niskim poziomem zaludnienia (Mapa 19). Niski poziom dostępności i gęstości zaludnienia tworzą negatywne warunki rozwojowe, które utrudniają realizację inwestycji w zakresie infrastruktury technicznej i społecznej, prowadzenie działalności gospodarczej, jak również dyfuzję działań ukierunkowanych na optymalizację dostępności do podstawowych usług publicznych oraz kształtowanie jakości kapitału ludzkiego i społecznego. Przywołane czynniki wpływają tym samym na niski poziom warunków życia mieszkańców. Podejmowane działania będą miały na celu w pierwszej kolejności wypełnienie luk infrastrukturalnych w zakresie dostępności przestrzennej i cyfrowej, poprawę stanu systemu wodnokanalizacyjnego oraz składowania odpadów, co będzie bazą wyjściową dla rozwoju potencjału Bieszczad w oparciu o unikalne endogeniczne zasoby.

Zakładane działania:

- rozwój gospodarki turystycznej i przemysłu turystycznego jako warunkujących w sposób istotny procesy rozwojowe na obszarze Bieszczad;
- podniesienie konkurencyjności produktów turystycznych w oparciu o endemiczne zasoby Bieszczad;
- wzmocnienie bazy ekonomicznej miast tworzących potencjalny obszar wzrostu w oparciu o tradycję ale przy wykorzystaniu nowych i innowacyjnych uwarunkowań organizacyjnych;
- wsparcie działań w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy poprzez rozwój wielofunkcyjny obszarów wiejskich w oparciu o przemysł bazujący na lokalnych zasobach tj. turystyczny, drzewny i spożywczy;
- poprawa poziomu towarowości rolnictwa Bieszczad poprzez rozwój spółdzielczości, rzemiosła i grup producenckich wraz z przetwórstwem rolno-spożywczym opartym na certyfikowanych produktach lokalnych;
- rozwój przedsiębiorczości w obszarze Bieszczad poprzez rozwój instytucji otoczenia biznesu;
- rozwój kapitału ludzkiego poprzez poszerzenie jakości edukacji w celu wzrostu elastyczności zachowań na rynku pracy;
- poprawa dostępności do wysokiej jakości usług w obszarze ochrony zdrowia;
- zwiększenie uczestnictwa obywateli w życiu publicznym i wzmocnienie instytucji z Trzeciego Sektora prowadzące do wspólnego rozwiązywania problemów i przezwyciężania barier;
- poprawa zewnętrznej i wewnętrznej spójności terytorialnej Bieszczad w wymiarze przestrzennym poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury drogowej i kolejowej oraz infrastruktury uzupełniającej;
- poprawa dostępności cyfrowej obszaru Bieszczad poprzez rozbudowę sieci informacyjnokomunikacyjnej;
- wykorzystanie położenia geograficznego do rozwoju sieci turystycznych przejść granicznych; • utrzymanie walorów środowiskowych i krajobrazowych Bieszczad jako podstawowego zasobu endogenicznego;
- dostosowanie gospodarki wodno-ściekowej i gospodarki odpadami pod kątem zachowania cennych walorów krajobrazowo-środowiskowych, przy uwarunkowaniach

- modernizacja i rozbudowa energetycznych linii przesyłowych jako podniesienie komfortu życia i bezpieczeństwa mieszkańców;
- rozwój i poprawa dostępności do infrastruktury wodociągowej, kanalizacyjnej i ściekowej;
- poprawa zarządzania sektorem gospodarki odpadami;
- tworzenie korzystnych warunków w tym kompleksowej infrastruktury technicznej dla rozwoju przedsiębiorczości.

Mapa 33 Obszary wiejskie województwa podkarpackiego

Źródło: Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

7.4.2. Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich

Rozwój obszarów wiejskich należy oprzeć na wykorzystaniu zróżnicowanych potencjałów rozwojowych, wzmocnieniu sektora rolnictwa, jak również pozarolniczych specjalizacji gospodarczych. Strategicznym działaniem jest również aktywizowanie społeczności do podejmowania działalności gospodarczej wykorzystującej endogeniczne zasoby obszaru, jako elementu konkurencyjności i zwiększenia dochodów ludności.

Zakładane działania:

- promowanie lokalnych zasobów (produktów tradycyjnych, regionalnych, ekologicznych) w celu powstawania alternatywnych źródeł dochodów;
- aktywizacja lokalnych społeczności ukierunkowana na rozwój przedsiębiorczości, jako element wzrostu dochodów ludności wiejskiej;
- kreowanie postaw przedsiębiorczych i lokalnych inicjatorów działalności gospodarczej;
- wspieranie i profilowanie specjalizacji regionalno-lokalnej oraz centrów produkcyjno-usługowych;
- ukierunkowanie na dywersyfikację specjalizacji w celu podniesienia towarowości gospodarstw rolniczych;

- rozwój funkcji turystycznych, kompleksowo wykorzystujących lokalne zasoby i specjalizacje.

7.4.3. Integracja i aktywizacja społeczności wiejskiej w aspekcie społecznym i kulturowym

Kluczowym czynnikiem determinującym inicjowanie procesów rozwoju obszarów wiejskich jest wielokierunkowa aktywizacja społeczności lokalnej. Podniesienie poziomu życia zależy od właściwej identyfikacji potrzeb i możliwości danego obszaru, w który to proces należy włączyć lokalną społeczność. Grupy społeczne powinny także współuczestniczyć w zarządzaniu lokalnymi zasobami. Istotne jest również oddolne zaangażowanie się społeczności w partnerstwa regionalne i ponadregionalne, a nawet międzynarodowe.

Zakładane działania:

- wsparcie mieszkańców w realizacji działań wynikających z lokalnych dokumentów strategicznych mających na celu wzmocnienie tożsamości regionalnej;
- podejmowanie współpracy na rzecz integracji społeczności lokalnej w planowaniu wspólnych działań i podejmowaniu wyzwań rozwojowych;
- poszerzenie i wzbogacenie oferty kulturalnej i usług czasu wolnego opartych na lokalnych zasobach, przyczyniające się do zwiększenia poczucia tożsamości mieszkańców obszarów wiejskich, integracji społecznej i aktywizacji, szczególnie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- promocja lokalnej twórczości kulturalnej, rzemieślniczej z wykorzystaniem lokalnego dziedzictwa, przyczyniającej się do wykreowania produktów charakterystycznych dla poszczególnych miejscowości w oparciu na istniejących zasobach;
- promocja regionalnych specjalizacji w rolnictwie, jego otoczeniu i rybactwie (winiarstwo, pszczelarstwo itp. oraz usługi socjalne i rzemiosło, handel, przetwórstwo produktów rolnych, rękodzieło itp.);
- upowszechnianie dobrych praktyk przez społeczność lokalną na płaszczyźnie międzyregionalnej i międzynarodowej;
- wzmocnienie powiązań funkcjonalnych obszarów wiejskich z lokalnymi ośrodkami osadniczymi.

7.4.4. Racjonalizacja przestrzeni wiejskiej

Jakość przestrzeni obszarów wiejskich warunkuje możliwość i efektywność działań prorozwojowych. Dlatego też gospodarka przestrzenna obszarów wiejskich powinna być określona w opracowaniach urbanistycznych, aby zapewnić racjonalne wykorzystanie przestrzeni i zasobów endogenicznych, przy zachowaniu walorów krajobrazowych i przyrodniczych. Należy również dążyć do zachowania zgodności z dokumentami planistycznymi sporządzanymi dla obszarów sąsiednich.

Zakładane działania:

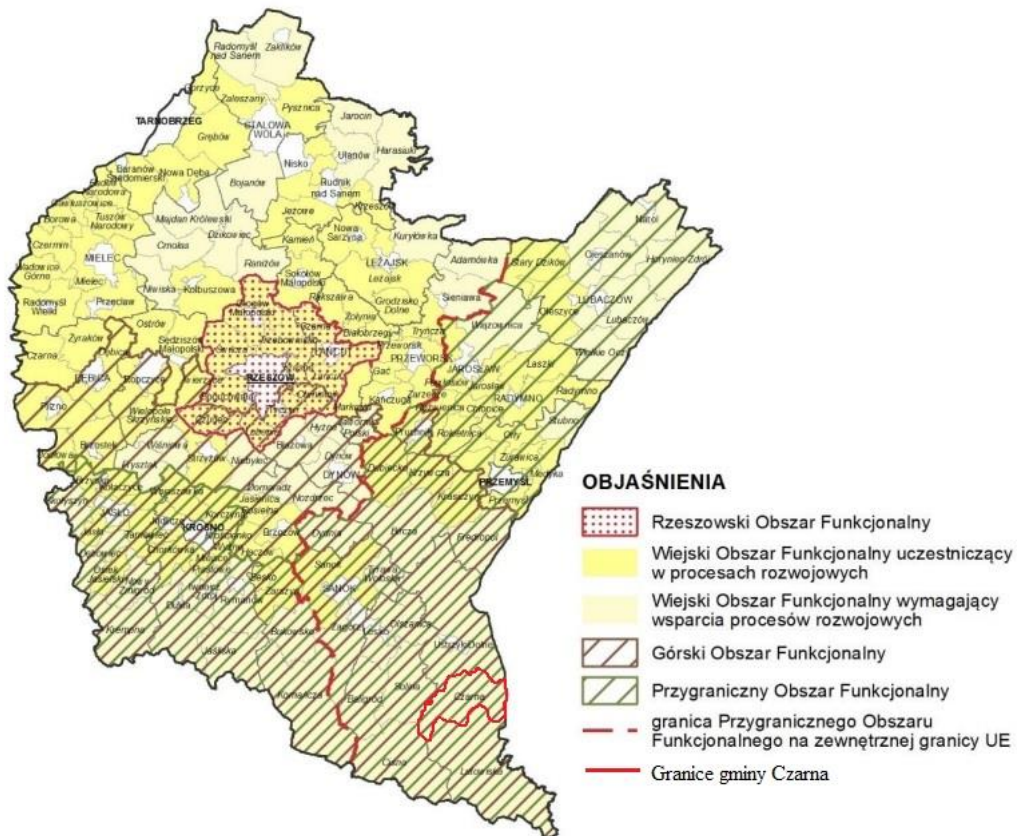
- dostosowanie przestrzeni wiejskiej do potrzeb gospodarczych i społecznych mieszkańców;
- efektywne wykorzystanie przestrzeni poprzez rozwój funkcji rekreacyjnej, sportowej i społeczno-kulturalnej obejmującej budowę i adekwatne wyposażenie obiektów;
- wykorzystanie potencjału uzdrowiskowego w projektowaniu przestrzeni wiejskiej;
- poprawa funkcjonalności i estetyki przestrzeni wiejskiej uzyskana poprzez wspieranie projektów mających na celu urządzenie i porządkowanie terenów zielonych, parków lub innych miejsc wypoczynku;
- budowa oraz modernizacja infrastruktury wspierającej rozwój funkcji kulturowo-społecznych na terenach wiejskich;
- racjonalne wykorzystanie przestrzeni produkcyjnej i osadniczej dzięki wspieraniu działań scaleniowych i zagospodarowania poscaleniowego.

3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego - Perspektywa 2030:

Gmina Czarna jest położona na terenie następujących obszarów funkcjonalnych o znaczeniu ponadregionalnym, określonych w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030:

- Wiejski obszar funkcjonalny wymagający wsparcia procesów rozwojowych
- Górski obszar funkcjonalny,
- Przygraniczny Obszar Funkcjonalny.

Mapa 34 Obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego - Perspektywa 2030

- **Wiejski obszar funkcjonalny wymagający wsparcia procesów rozwojowych**

Charakterystyka obszaru i potencjał rozwojowy

Wiejski Obszar Funkcjonalny wymagający wsparcia procesów rozwojowych obejmuje gminy wiejskie i miejsko-wiejskie położone poza WOF uczestniczącym w procesach rozwojowych. Zajmuje powierzchnię 8 247 km², co stanowi 46,3% powierzchni obszaru województwa podkarpackiego i 49,5% wiejskiego obszaru funkcjonalnego. Teren ten zamieszkuje 354,7 tys. osób, a średnia gęstość zaludnienia wynosi 43 os./km² i jest prawie trzykrotnie niższa od gęstości zaludnienia województwa (119 os./km²).

Wiodące kierunki zagospodarowania:

- 1) rozwój rolnictwa ekologicznego opartego na gospodarstwach rodzinnych;
- 2) rozwój działalności gospodarczej związanej z gospodarką rolną i turystyką;
- 3) rozwój kapitału ludzkiego oraz wzrost poziomu życia mieszkańców;
- 4) wzmocnienie powiązań funkcjonalnych obszarów wiejskich z lokalnymi ośrodkami osadniczymi;
- 5) poprawa dostępności komunikacyjnej obszaru w wymiarze lokalnym, regionalnym, krajowym i transgranicznym;
- 6) ochrona terenów o najwyższych walorach przyrodniczych i krajobrazowych;
- 7) racjonalne wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego;

- 8) rozwój turystyki, w tym agroturystyki, funkcji sportowo-rekreacyjnych i uzdrowiskowych,
- 9) rozwój infrastruktury technicznej i transportowej.

Zasady i warunki zagospodarowania:

- 1) rozwój bazy usług publicznych;
- 2) zapobieganie procesom rozpraszania zabudowy powodującym degradację terenów otwartych i przydatnych dla rolnictwa;
- 3) ochrona zasobów leśnych oraz rozwój zrównoważonej i wielofunkcyjnej gospodarki leśnej;
- 4) poprawa wyposażenia obszaru w infrastrukturę techniczną i transportową;
- 5) rozwój funkcji sportowo-rekreacyjnej i turystycznej, w tym agroturystyki oraz lecznictwa uzdrowiskowego z zastosowaniem zasad zrównoważonego rozwoju.

• **Górski Obszar Funkcjonalny**

Charakterystyka obszaru i potencjał rozwojowy

Według danych GUS z 2013 r. Górski Obszar Funkcjonalny (GOF) obejmuje powierzchnię 8 219 km², co stanowi ok. 46% powierzchni obszaru województwa, a zamieszkuje go 754,37 tys. osób, co stanowi 35,4% liczby ludności województwa. Średnia gęstość zaludnienia obszaru wynosi 92 os./km² (średnia dla województwa – 119 os./km²).

Wiodące kierunki zagospodarowania:

- 1) rozwój różnych form usług turystycznych i uzdrowiskowych;
- 2) ochrona terenów o najwyższych walorach przyrodniczych i krajobrazowych;
- 3) rozwój gospodarki rolnej i przemysłu;
- 4) rozwój infrastruktury technicznej i transportowej;
- 5) poprawa dostępności komunikacyjnej obszaru w wymiarze lokalnym, regionalnym, krajowym i transgranicznym.

Zasady i warunki zagospodarowania:

- 1) rozwój społeczno-gospodarczy z zastosowaniem zasad zrównoważonego rozwoju;
- 2) poprawa wyposażenia obszaru w infrastrukturę techniczną i transportową;
- 3) tworzenie warunków rozwoju powiązań komunikacyjnych, społecznych i gospodarczych pomiędzy ośrodkami miejskimi a obszarami wiejskimi;
- 4) rozwój rolnictwa ekologicznego, w tym: form specjalistycznej produkcji rolniczej (winiarstwo, pszczelarstwo) z zachowaniem wysokiej jakości środowiska przyrodniczego;
- 5) ochrona zasobów leśnych oraz rozwój zrównoważonej i wielofunkcyjnej gospodarki leśnej;
- 6) rozwój infrastruktury turystycznej w dostosowaniu do zasad ochrony obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo;
- 7) ochrona walorów przyrodniczych i klimatycznych miejscowości uzdrowiskowych;
- 8) przeciwdziałanie suburbanizacji i rozpraszaniu zabudowy na terenach otwartych oraz dostosowanie zabudowy do otaczającego krajobrazu;
- 9) wzmocnienie roli ośrodków miejskich – rozwój innowacyjnego przemysłu i bazy usług publicznych;

- 10) uwzględnienie przy zagospodarowaniu terenów ograniczeń związanych z położeniem na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią oraz narażonych na niebezpieczeństwo powodzi i zagrożonych osuwiskami;
- 11) budowa małych zbiorników wodnych celem zwiększenia zdolności retencyjnej terenów górskich.

- **Przygraniczny Obszar Funkcjonalny**

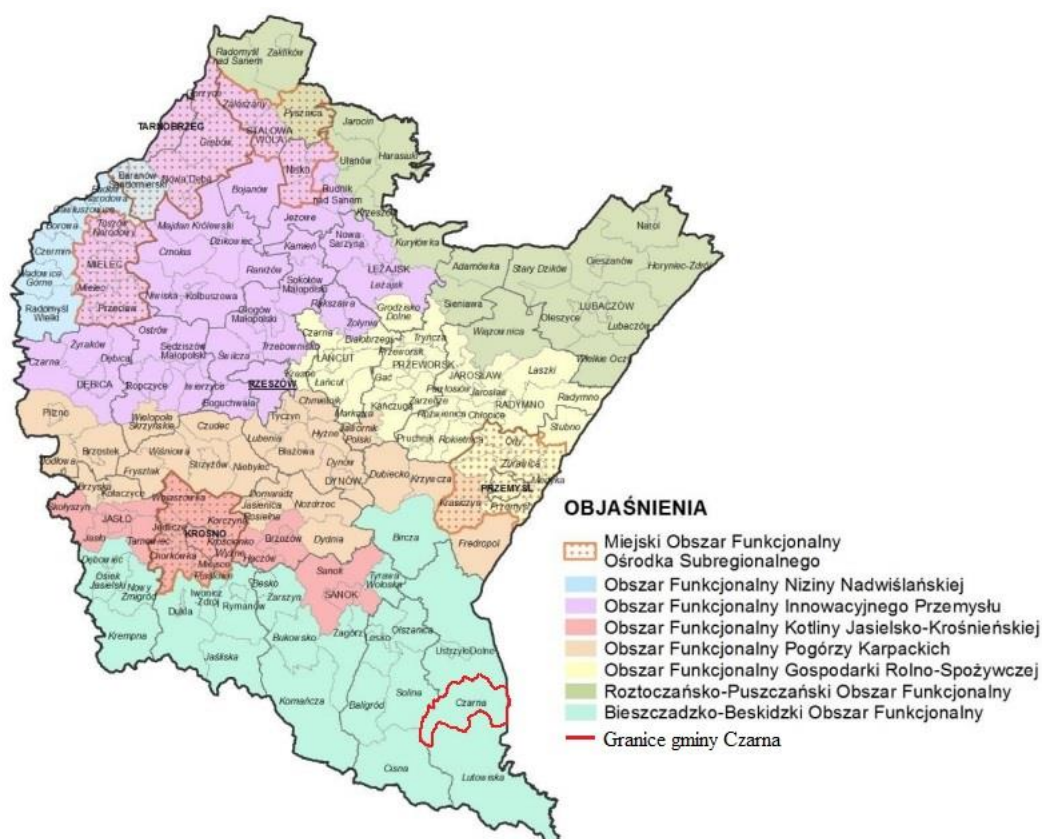
Wiodące kierunki zagospodarowania:

- 1) poprawa dostępności komunikacyjnej w wymiarze lokalnym, regionalnym, krajowym i transgranicznym;
- 2) wzmocnienie funkcjonalne ośrodków miejskich;
- 3) rozwój gospodarki rolnej i leśnej;
- 4) rozwój funkcji turystycznej w dostosowaniu do zasad ochrony obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo,
- 5) rozwój w infrastruktury technicznej i transportowej.

Zasady i warunki zagospodarowania:

- 1) zagospodarowanie przestrzenne obszaru z uwzględnieniem potrzeb związanych z obronnością i bezpieczeństwem publicznym;
- 2) rozwój i modernizacja infrastruktury granicznej, transportowej i logistycznej;
- 3) integrowanie systemów komunikacyjnych i usprawnienie powiązań transportowych;
- 4) wspieranie rozwoju nowych funkcji, zwiększających zakres świadczonych usług o charakterze ponadlokalnym, w tym logistycznych;
- 5) poprawa dostępu do usług publicznych zlokalizowanych w miastach i na obszarach wiejskich;
- 6) współpraca transgraniczna w zakresie planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego, realizacja i koordynacja wspólnych działań i projektów, zapewniających integrację planowania w zakresie ochrony środowiska, gospodarki wodnej oraz infrastruktury transgranicznej,
- 7) poprawa wyposażenia obszaru w infrastrukturę techniczną i transportową.

Mapa 35 Obszary funkcjonalne o znaczeniu regionalnym

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego Perspektywa 2030

Wiodące kierunki zagospodarowania:

- 1) ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
- 2) poprawa dostępności komunikacyjnej w układzie regionalnym, krajowym, i transgranicznym;
- 3) rozwój różnych form usług turystycznych oraz funkcji uzdrowiskowej;
- 4) kompleksowy rozwój infrastruktury wodno-kanalizacyjnej dostosowanej do skali ruchu turystycznego oraz poprawa gospodarki odpadami;
- 5) rozwój przemysłu drzewnego, budowlanego i elektromaszynowego, przemysłu spożywczego opartego o przetwórstwo;
- 6) rozwój rolnictwa ekologicznego, w tym służącego zachowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej.

Zasady i warunki zagospodarowania:

- 1) budowa i rozwijanie powiązań funkcjonalnych ze Słowacją oraz Ukrainą m.in. przez rozbudowę infrastruktury granicznej;
- 2) przebudowa i rozbudowa istniejącej sieci drogowej i kolejowej, w celu właściwego rozproszczenia ruchu turystycznego;
- 3) rozwój infrastruktury turystycznej, sportowo-rekreacyjnej i kulturalnej w ośrodkach uzdrowiskowych, wypoczynkowych oraz w miastach i gminach o potencjale turystycznym;
- 4) ograniczanie zjawiska rozpraszania zabudowy w celu zachowania ładu przestrzennego, walorów przyrodniczo-krajobrazowych, drożności korytarzy ekologicznych;

- 5) rozwój infrastruktury technicznej zwłaszcza na obszarach najczęściej odwiedzanych przez turystów, w szczególności kompleksowa budowa i przebudowa systemów wodno-kanalizacyjnych wokół zbiorników wodnych i w dorzeczach rzek;
- 6) minimalizowanie i ograniczanie negatywnych skutków suszy poprzez kompleksowe działania określone w Planie przeciwdziałania skutkom suszy w regionie wodnym Górnej Wisły;
- 7) ochrona i wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego, w tym wyróżniających region zabytków świadczących o jego dawnej wielokulturowości oraz związanych z przemysłem naftowym.

4. OSI – Lokalne - Strategia Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030

W ramach Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 wyodrębniono trzy cele strategiczne, które są względem siebie równoważne i uzupełniające się:

- Cel strategiczny 1: Wysoka jakość i dostępność infrastruktury społecznej, wzmacniającej kapitał społeczny
- Cel strategiczny 2: Budowa zintegrowanej oferty turystycznej gminy, bazującej na posiadanych zasobach, w szczególności walorach przyrodniczo-krajobrazowych
- Cel strategiczny 3: Rozwój infrastruktury służącej ochronie środowiska, wzrostowi gospodarczemu oraz jakości życia mieszkańców

Wskazane celą są powiązane ze zidentyfikowanymi lokalnymi obszarami strategicznej interwencji, co zostało przedstawione w załączniku graficznym, stanowiącym mapę nr 25 *Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Gminy Czarna - Obszary strategicznej interwencji* w podrozdziale 10.2 *Model strukturalny funkcjonalno – przestrzennej gminy*. Z kolei działania planowane do realizacji w ramach wyznaczonych obszarów strategicznym, w ujęciu graficznym przedstawia mapa nr 26 *Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Gminy Czarna – Wieloletni Plan Inwestycyjny*

11. System realizacji strategii, w tym wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych

11.1. System realizacji strategii

Istotnym elementem w procesie wdrażania Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 jest jej monitoring. Poprzez zbieranie danych i ich analizę wprowadzony zostanie system kontroli i oceny efektów realizacji założeń strategii. Działania te pozwolą na identyfikację zaistniałych nieprawidłowości i ich rozwiązanie oraz zapobieganie ich negatywnym skutkom w przyszłości.

Wdrożenie niniejszej strategii nakłada obowiązek pracowników Urzędu oraz jednostek organizacyjnych do zapoznania się z dokumentem i wyznaczenie obszarów, za które będą odpowiedzialne poszczególne jednostki, wydziały lub pracownicy. Dodatkowo, rekomenduje się

przyjęcie lub aktualizację szczegółowych planów i programów, które określą dokładny zakres działań niezbędnych do realizacji danego celu strategicznego, m.in. program ochrony środowiska, gminny program opieki nad zabytkami, strategia rozwoju kultury czy programy jednoroczne. Ponadto planowane jest opracowanie gminnego programu rewitalizacji.

Przy wdrażaniu strategii, gmina Czarna zadba o dobrą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi, otoczeniem społeczno-gospodarczym oraz z innymi jednostkami samorządu terytorialnego i administracją rządową.

System monitorowania pełni funkcję kontrolną i weryfikuje skuteczności wdrażanych przedsięwzięć. Zrealizowane efekty strategii będą monitorowane i opisywane w corocznym Raporcie o stanie gminy, który jest dokumentem obowiązkowym zgodnie z art. 28aa ust. 2 ustawy o samorządzie gminnym. Zgodnie z wskazaną ustawą „Raport obejmuje podsumowanie działalności wójta w roku poprzednim, w szczególności realizację polityk, programów i strategii, uchwał rady gminy i budżetu obywatelskiego”. Monitorowanie strategii umożliwi informowanie podmiotów zewnętrznych o uzyskanych wynikach, zrealizowanych działaniach, osiągniętych celach i planowanych strategicznych inwestycjach oraz projektach.

W celu podjęcia działań naprawczych i ewentualnej aktualizacji strategii podstawę będzie tworzył system monitorowania i ewaluacji. Aktualizacja strategii następować będzie w przypadku, gdy: stwierdzony zostanie brak osiągnięcia założonych celów, zaistnieje potrzeba wprowadzenia do strategii nowego zadania, zmiany harmonogramu realizacji, planu finansowego lub konieczność aktualizacji wskaźników. Ewentualne poprawki i aktualizacja strategii będzie wymagała przyjęcia odpowiedniej uchwały przez Radę Gminy Czarna, tak by program mógł w dalszym ciągu spełniać swoje zadania operacyjne. W celu zachowania przejrzystości strategii wszelkie zmiany będą sygnalizowane w odpowiednim załączniku do uchwały Rady Gminy w postaci rejestru zmian.

Wszelkie zmiany w dokumencie strategicznym będą musiały mieć swoje merytoryczne uzasadnienie. W trakcie wdrażania strategii będą mogli być również uwzględnieni dodatkowi partnerzy (zupełnie nowi, jak i zastępujący dotychczas funkcjonujących w strategii). Akceptowane będą tylko te inicjatywy, które mogą się przyczynić do sukcesu wdrożenia dokumentu.

Nie przewiduje się zmiany celów strategicznych w całym horyzoncie strategii. Procedura aktualizacji strategii obejmuje następujące elementy:

- zgłoszenie przez interesariuszy (mieszkańcy, podmioty działające na obszarze gminy) przedsięwzięć/kierunków działań przyczyniających się do realizacji celów strategii lub innej proponowanej zmiany. Propozycje będzie można zgłaszać w formie pisemnej do Urzędu Gminy Czarna przy wykorzystaniu karty projektu oraz formularza zgłaszania uwag umieszczonych na stronie internetowej gminy oraz dostępnych w ww. urzędzie,
- weryfikacja zgłoszonych przedsięwzięć - kierunków działań lub propozycji innych zmian przez jednostkę, wydział bądź pracownika odpowiedzialnego za aktualizację strategii,
- podjęcie decyzji o włączeniu lub odmowie włączenia zgłoszonych działań/kierunków działań bądź innej proponowanej zmiany do strategii oraz konieczności jej aktualizacji,
- przyjęcie odpowiedniej uchwały przez Radę Gminy Czarna.

11.2 Wdrażanie Strategii

Za wdrażanie Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 odpowiedzialny jest Wójt Gminy Czarna, który corocznie składa Radzie Gminy Czarna sprawozdanie z jej realizacji. Wójt odpowiedzialny jest także za bieżący nadzór nad realizacją Strategii, dbałość o zagwarantowanie środków finansowych na jego skuteczną realizację oraz pozyskanie zewnętrznych źródeł finansowania, a także podejmowanie decyzji o potrzebie dokonania zmian dokumentu.

Wójt Gminy oraz Rada Gminy Czarna, jako Samorząd Gminy będą zaangażowani w realizację Strategii poprzez następujące obszary aktywności:

- **OBSZAR BEZPOŚREDNICH KOMPETENCJI** - Samorząd jest odpowiedzialny za programowanie i późniejszą koordynację wdrażania dokumentu strategicznego. Główna jego rola sprowadza się do sprawowania funkcji strategiczno-kontrolnej nad wdrażaniem Strategii. Równolegle Samorząd jest wykonawcą działań przypisanych kompetencyjnie tej jednostce samorządu terytorialnego i wykonuje je w ramach własnych struktur (Urząd Gminy Czarna i gminne jednostki organizacyjne) bądź we współpracy z jednostkami autonomicznymi wobec samorządu lokalnego.
- **OBSZAR POŚREDNIEGO ODDZIAŁYWANIA** - obejmuje animacje projektów i działań, które finalnie realizowane będą przez partnerów społeczno-gospodarczych. W przypadku przedsięwzięć podejmowanych wspólnie przez Samorząd Gminy Czarna z innymi partnerami społeczno-gospodarczymi, Samorząd może zapewnić udział i realizację roli lidera w partnerstwie oraz partycypację finansową.

Zgodnie z właściwością gminy, zarządzanie i koordynacja wdrażania Strategii prowadzona będzie w strukturach organizacyjnych Urzędu Gminy Czarna w ramach Referatu Planowania Przestrzennego, Gospodarki Nieruchomościami i Budownictwa. W ramach swoich kompetencji, pracownicy będą realizowali zadania wchodzące w skład Referatu.

Do zadań pracowników Referatu Planowania Przestrzennego, Gospodarki Nieruchomościami i Budownictwa będzie należało:

- przygotowanie, koordynowanie oraz wdrażanie przedsięwzięć ujętych w ramach wykazu kierunków działań służących realizacji celów Strategii,
- uaktualnianie i kontynuacja procesu planowania, także w odniesieniu do poszerzenia Strategii o działania uwzględniające inne kategorie,
- dalsze programowanie procesów rozwojowych, wykraczających poza okres realizacji niniejszego dokumentu strategicznego (tj. po roku 2030),
- koordynowanie, animowanie i inspirowanie działań społeczności lokalnej służących wdrożeniu zamierzeń Strategii,
- monitorowanie realizacji i ewaluacja procesu wdrażania Strategii;
- przygotowywanie sprawozdań i dokonywanie wewnętrznej oceny efektów wdrażania Strategii,
- harmonizowanie i poszerzanie partnerstwa,
- poszukiwanie nowych źródeł finansowania działań.

Zespół pracowników Urzędu Gminy Czarna na potrzeby corocznego obowiązkowego Raportu o stanie gminy (do końca maja) będzie przygotowywał sprawozdanie z realizacji Strategii z poprzedniego roku, który będzie zawierał informacje o zadaniach ukończonych, zadaniach będących w trakcie wykonywania oraz zadaniach nierozpoczętych wraz z wyjaśnieniem przyczyn ewentualnych opóźnień. Konsekwencją wniosków, zawartych w sprawozdaniu może być propozycja nanoszenia zmian w dokumencie, polegających na przykład na zmianach terminów, usuwaniu, czy też dodawaniu określonych zapisów.

W proces opracowania, wdrażania i monitorowania Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 zaangażowane zostały różne grupy podmiotów i instytucji, w tym m.in.:

- Administracja rządowa – Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska;
- Administracja samorządowa – w tym m.in. sąsiednie gminy i Zarząd Województwa Podkarpackiego;
- Instytucje i podmioty sektora społecznego – w tym m.in. organizacje pozarządowe, organizacje społeczne, fundacje;
- Instytucje i podmioty sektora gospodarczego- w tym m.in. przedsiębiorstwa, grupy producentów oraz instytucje otoczenia biznesu.

Ważną rolę we wdrażaniu Strategii będą odgrywali partnerzy społeczno-gospodarczy, w tym m.in. jednostki sektora publicznego (administracja rządowa, samorządowa) i organizacje sektora społecznego, instytucje i organizacje sektora gospodarczego (adekwatnie do zakresu ich kompetencji) i inne. Przedmiotowa rola sprowadzać się będzie do realizacji projektów własnych poszczególnych podmiotów oraz inicjowanie działań na rzecz zmian organizacyjnych czy legislacyjnych tak, by rozwiązania systemowe wspierały realizację ustaleń Strategii. Na istotną jest również idea partnerstwa, której głównym zamierzeniem jest uzyskanie efektu synergii prowadzonych działań. Partnerstwa zawierane w celu realizacji różnego rodzaju zamierzeń będą stanowiły niezwykle istotny mechanizm włączania partnerów społeczno-gospodarczych w proces rozwoju lokalnego.

11.3 System monitorowania i ewaluacji Strategii

System monitoringu i ewolucji Strategii zapewnia mierzenie postępów w realizacji poszczególnych celów strategii, jak również identyfikowanie czynników, które pozytywnie lub negatywnie wpływają na ich osiągnięcie.

Monitoring jest systematycznym i szczegółowym badaniem realizacji Strategii. Koncentruje się na ocenie przebiegu prawidłowości wdrażania działań i zadań realizacyjnych w odniesieniu do przyjętego planu oraz stopnia osiągnięcia produktów i rezultatów. Monitoring przeprowadzany powinien być w trakcie realizacji i obejmuje: harmonogram, budżet oraz weryfikację zaplanowanych rezultatów poszczególnych zadań. Za monitoring odpowiada Referat Planowania Przestrzennego, Gospodarki Nieruchomościami i Budownictwa Urzędu Gminy Czarna.

Monitorowanie realizacji Strategii powinno odbywać się na bieżąco, natomiast zaleca się sporządzanie rocznych raportów z oceny stopnia realizacji celów i rezultatów. Monitoring obejmuje następujące działania:

- zbieranie i analizowanie danych,
- formułowanie wniosków, tworzenie raportów i ewaluację.

Monitoring Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030:

Ewaluacja to oszacowanie jakości, wartości i znaczenia. Charakterystyczne cechy ewaluacji, to m.in. systematyczne badanie prowadzone z użyciem zróżnicowanych metod, złożone

ze zbierania danych, analizy, oceny oraz informowania o wynikach. Jego celem jest oszacowanie (w odniesieniu do jasno sformułowanych kryteriów) jakości i wartości procesu oraz efektów wdrażania interwencji publicznych.

Ewaluacje są często drogimi i skomplikowanymi przedsięwzięciami, mającymi formę projektów, które muszą mieć początek i koniec, realizuje się je w określonych momentach. Wiąże się z tym określona typologia ewaluacji:

- ewaluacje ex-ante – realizowane przed przyjęciem ostatecznej wersji dokumentu (strategii). Służą oszacowaniu spodziewanych efektów i ocenie, czy założenia strategii odpowiadają potrzebom i czy są realne;
- ewaluacje mid-term – realizowane mniej więcej w połowie realizacji strategii. Sprawdzają, czy osiągnięte do tego momentu efekty gwarantują realizację celów, a jeśli nie, to sugerują, jakie działania naprawcze należy podjąć;
- ewaluacje on-going – realizowane w trakcie wdrażania strategii, „gdy zajdzie potrzeba”. Organizowane, pojawi się problem, który chcemy rozwiązać lub potrzeba wiedzy, którą chcemy zaspokoić;
- ewaluacje ex-post – realizowane po zakończeniu strategii, zwykle w kilkuletnim odstępie czasowym, tak by ujawniły się już wszystkie istotne efekty wdrażania.

Można wyróżnić pięć funkcji ewaluacji, są to:

- planowanie i efektywność – zapewnianie, że strategia jest są uzasadniona, a środki są efektywnie alokowane,
- odpowiedzialność – wskazywanie, w jakim stopniu strategia osiągnęła swoje cele, jak dobrze zostały wykorzystane środki i jakie było oddziaływanie strategii,
- wdrażanie – poprawianie wydajności strategii, skuteczności wdrażania i zarządzania,
- poszerzanie wiedzy – budowanie ogólnych zasad funkcjonowania i osiągania efektów przez programy społeczno-gospodarcze,
- wzmocnienie instytucjonalne – poprawienie i rozwój potencjału uczestników strategii, ich sieci i instytucji.

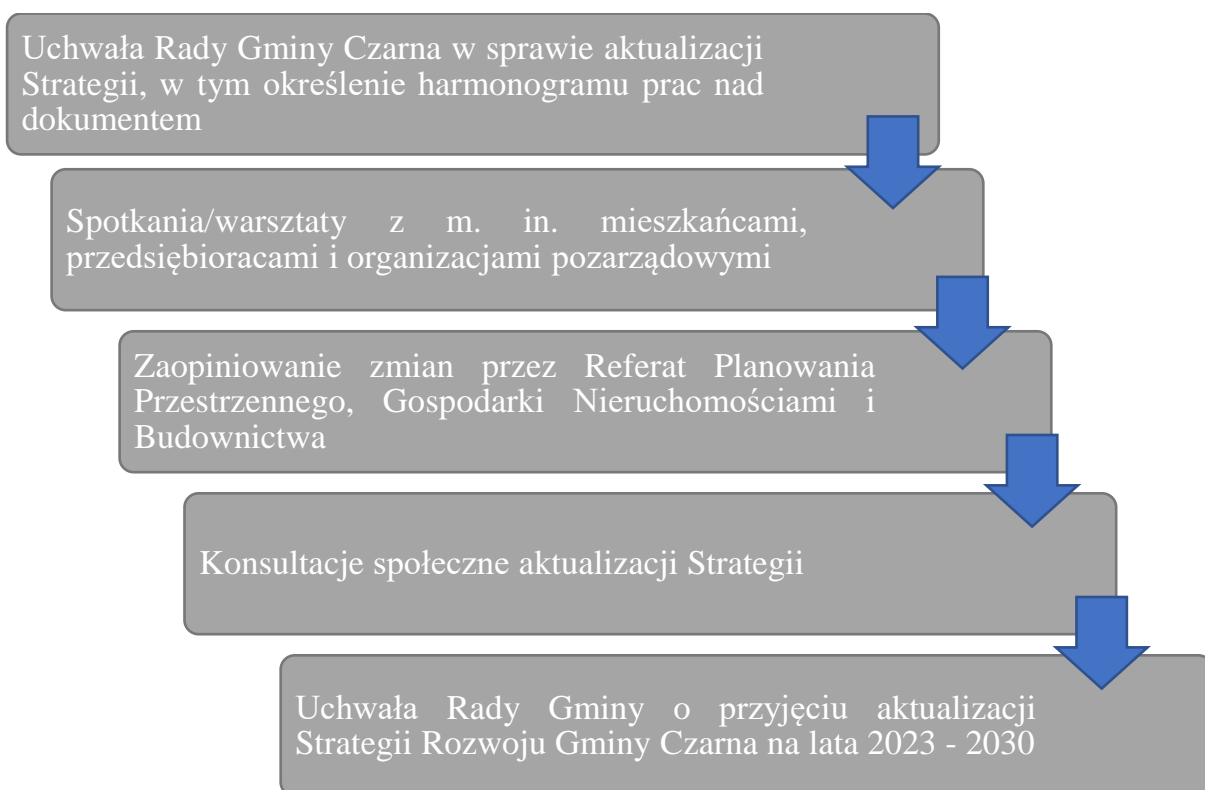
Do efektywnego monitorowania procesów wdrażania Strategii należy postużyć się wskaźnikami ze Wspólnej Listy Wskaźników Kluczowych (WLWK) dla projektów finansowanych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) oraz wskaźnikami własnymi. Przykładowe wskaźniki wskazano w rozdziale 7 Plan operacyjny Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 oraz kierunki interwencji rozwoju gminy osiągnięcia celów. Wskazane wskaźniki stanowią katalog otwarty. Dobór właściwych wskaźników rezultatu, produktu oraz oddziaływania umożliwi efektywne monitorowanie procesu wdrażania Strategii, w tym:

- wskaźniki produktu – określają bezpośredni, materialny efekt realizacji przedsięwzięcia mierzony konkretnymi wielkościami (np. długość wybudowanych dróg gminnych);
- wskaźniki rezultatu – określają bezpośredni wpływ zrealizowanego produktu na otoczenie społeczno–ekonomiczne uzyskany natychmiast po zakończeniu projektu (np. liczba osób korzystających z infrastruktury społecznej);
- wskaźniki oddziaływania – określają długookresowy wynik realizacji strategii (np. poprawa sytuacji na rynku pracy).

11.4 Ewaluacja – ocena skutków wdrażania zapisów Strategii

W przypadku stwierdzenia zmian warunków i bieżącej sytuacji gminy podczas monitorowania i ewaluacji Strategii, konieczna jest aktualizacja dokumentu. Dlatego niezbędne jest zaangażowanie m.in. mieszkańców, przedsiębiorców oraz organizacji pozarządowych, organizując spotkania/warsztaty mające na celu zaktualizowania celów i kierunków działań gminy. W trakcie ewaluacji materiały powinny być na bieżąco analizowane i uwzględniane przez Referat Rozwoju Gospodarczego. Pomysły i nowe projekty powinny być zamieszczane w Karcie Projektu, która powinna zawierać minimum składające się z następujących elementów: nazwa, podmiot odpowiedzialny za realizację zadania, opis zadania, cel, termin realizacji, koszty, źródła finansowania, zgodność ze Strategią, wskaźniki produktu, rezultatu oraz oddziaływania oraz wskazanie osoby zgłaszającej projekt.

W przypadku zmian zasadniczych celów i kierunków rozwoju gminy Czarna, należy uchwałą Rady Gminy Czarna zaktualizować zapisy Strategii. Aktualizacja Strategii powinna odbywać się według poniższego schematu:

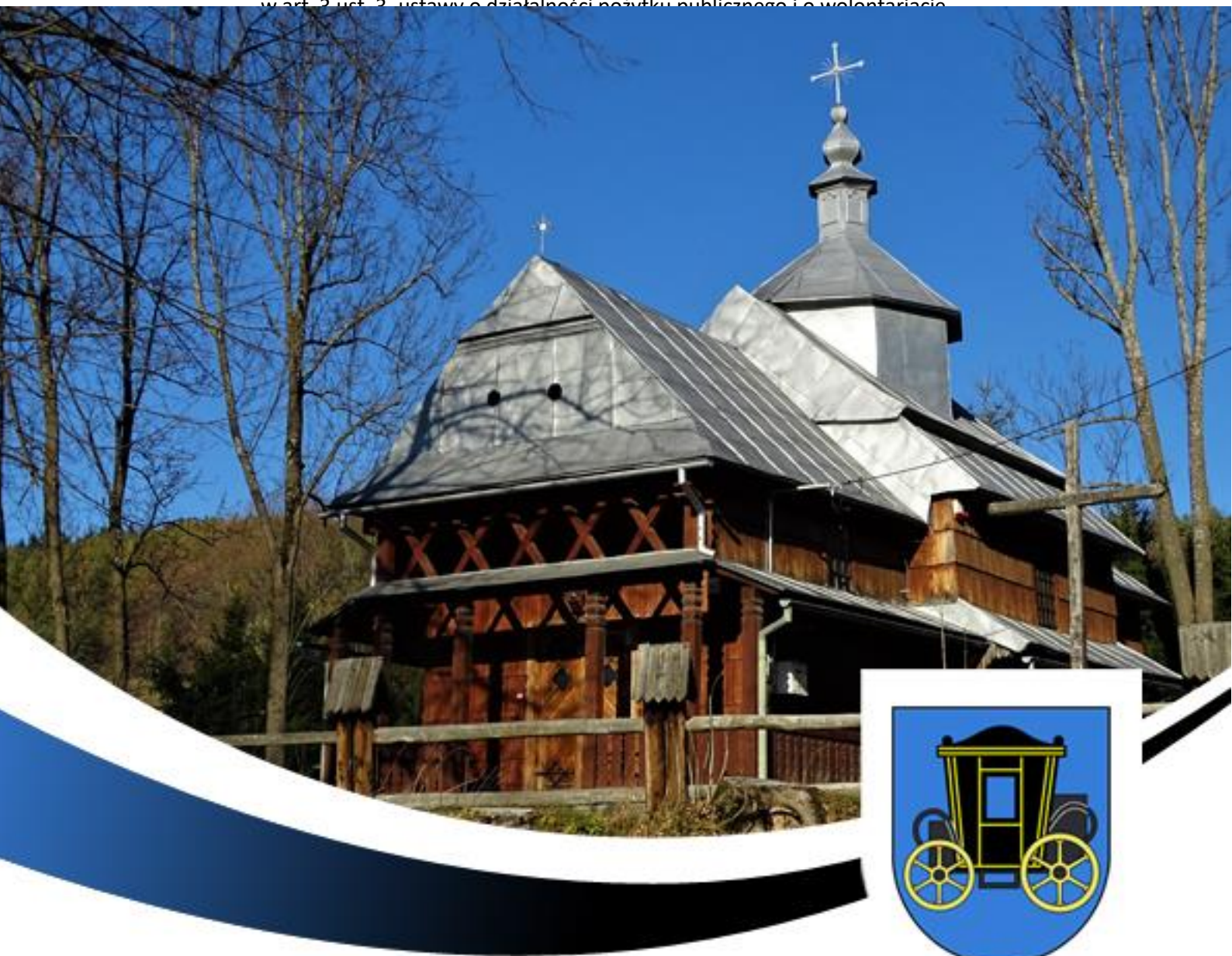
11.5 Wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych

Wytyczne Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej („Strategia rozwoju gminy – poradnik praktyczny” luty 2021 r.) określają dokumenty wykonawcze dla strategii rozwoju, czyli obowiązkowe lub fakultatywne plany i programy funkcjonujące w gminie.

Ważne jest, by podczas tworzenia nowych lub przy aktualizacji istniejących sektorowych gminnych planów i programów, były spójne ze Strategią Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030. W procedurze monitorowania strategii rozwoju gminy zaleca się wykorzystanie wskaźników Strategii.

Do dokumentów wykonawczych dla strategii rozwoju gminy zalicza się m.in.:

- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- Lokalny program rewitalizacji/Gminny program rewitalizacji,
- Program ochrony środowiska,
- Plan gospodarki niskoemisyjnej,
- Strategia rozwiązywania problemów społecznych,
- Program współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 2 ust. 2 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie

RAMY FINANSOWE ORAZ ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

12 . Ramy finansowe oraz źródła finansowania

Ramy finansowe Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 mają charakter prognostyczny oraz zależą od wielu zmiennych, które w praktyce mogą zmieniać dane kwoty. Po przeprowadzonej analizie zebranych danych z rozdziału 8 Wieloletni Plan Inwestycyjny określone zostały szacunkowe ramy finansowe w poszczególnych obszarach:

Cel strategiczny I Wysoka jakość i dostępność infrastruktury społecznej, wzmacniającej kapitał społeczny 125 500 000,00 zł	Cel Strategiczny II Budowa zintegrowanej oferty turystycznej gminy, bazującej na posiadanych zasobach, w szczególności walorach przyrodniczo-krajobrazowych 26 000 000,00 zł
Cel strategiczny III Rozwój infrastruktury służącej ochronie środowiska, wzrostowi gospodarczemu oraz jakości życia mieszkańców 146 000 000,00 zł	

Cele strategiczne i operacyjne Strategii, stanowią podstawę do podejmowania i realizacji konkretnych projektów, mogą być finansowane z dochodów własnych gminy oraz środków zewnętrznych. Do tych środków można zaliczyć:

- Funduszy Europejskich dla Podkarpacia na lata 2021-2027,
- krajowych programów w zakresie funduszy europejskich,
- Wspólnej Polityki Rolnej (WPR 2021-2027),
- Krajowego Planu Odbudowy (KPO),
- Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa,

- Rządowego Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych
- dofinansowania od Wojewody Podkarpackiego,
- Powiatowego Urzędu Pracy,
- pożyczek i kredytów bankowych,
- środków własnych.

Nowe perspektywy finansowe środków unijnych stwarza możliwości pozyskania przez gminę Czarna dotacji na realizację celów strategicznych i operacyjnych. Wykorzystanie tych możliwości uzależniona jest od aktywności władz samorządowych i ich aktywności w pozyskaniu nowych środków zewnętrznych. Poniżej przedstawiono programy, które mogą stanowić źródło finansowania projektów opisanych w Strategii.

- Instrumenty wynikające z polityk rozwojowych Unii Europejskiej:
  - Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS),
  - Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki (FENG),
  - Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027 (FERS),
  - Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy (FERC),
  - Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej (FEPW),
  - Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027,
  - Krajowy Plan Odbudowy,
  - inicjatywy zarządzane z poziomu europejskiego (np. Erasmus+, LIFE, Cyfrowa Europa, Interreg) lub dostępne na podstawie umów międzynarodowych (Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego).
- Instrumenty finansowane z budżetu państwa, funduszy celowych i innych krajowych środków publicznych

Oprócz środków wsparcia UE samorzady i ich interesariusze (m.in. organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy) mogą ubiegać się o dofinansowanie działań w ramach dostępnych instrumentów krajowych. Do najważniejszych należą:

- Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych, mający na celu bezzwrotne dofinansowanie projektów inwestycyjnych realizowanych przez gminy, powiaty i miasta lub ich związki w całej Polsce;
- Rządowy Fundusz Rozwoju Dróg, w ramach którego finansowane będą projekty związane z budową, przebudową, remontem dróg powiatowych lub dróg gminnych oraz przebudową dróg wewnętrznych, które po uzyskaniu właściwych parametrów technicznych będzie można zaliczyć do odpowiedniej kategorii dróg publicznych;
- Program Rozwoju Elektromobilności, w ramach którego finansowane będą projekty związane z rozwojem elektromobilności oraz transportem opartym na paliwach alternatywnych;
- Program Społecznych Inicjatyw Mieszkaniowych – to instrument wsparcia samorządów, które będą mogły realizować inwestycje w formule społecznego budownictwa czynszowego;
- pozostałe programy finansowane z budżetu państwa, m.in.: w zakresie ochrony środowiska - realizowane przez NFOŚiGW, właściwy WFOŚiGW; w zakresie opieki nad osobami niepełnosprawnymi – realizowane przez PFRON, a także Program Senior+, Program „Aktywni+” na lata 2021-2025; w zakresie kultury, itd.

W czasie realizacji Strategii, mogą pojawić się inne programy dofinansowujące nakierowane na rozwój inwestycji samorządowych. Wyselekcjonowanie potencjalnych źródeł finansowania wymaga właściwej organizacji i koordynacji procesu pozyskiwania tych środków. Dlatego należy założyć bieżące monitorowanie źródeł finansowania przez pracowników Urzędu Gminy Czarna, w celu ciągłej aktualizacji i dostosowaniu najlepszych źródeł finansowych do realizacji zamierzonych inwestycji.

Przewodniczący Rady Gminy

Jan Podraza

SPIS TABEL

Tabela 1 Powierzchnia gmin powiatu bieszczadzkiego (w km2)	14
Tabela 2 Ludność, średnia gęstość zaludnienia oraz powierzchnia gmin powiatu bieszczadzkiego	16
Tabela 3 Struktura mieszkańców gminy Czarna według trzech grup wiekowych w roku 2017 i 2021	19
Tabela 4 Prognoza ludności gminy Czarna na lata 2017-2030	21
Tabela 5 Ruch naturalny i wędrownkowy w gminie Czarna w latach 2017-2030	22
Tabela 6 Liczba uczniów w szkole podstawowej i w gimnazjum na terenie gminy Czarna na przestrzeni lat 2017-2021.....	23
Tabela 7 Dane dotyczące liczby porad lekarskich na terenie gminy Czarna w 2017 i 2021 roku ..	25
Tabela 8 Liczba korzystających ze świadczeń rodzinnych na terenie gminy Czarna oraz kwoty wypłacanych świadczeń w latach 2017-2021.....	29
Tabela 9 Liczba sekcji, członków oraz trenerów i instruktorów w klubach sportowych, a także liczba osób ćwiczących w roku 2018 i 2020 na terenie gminy Czarna	31
Tabela 10 Dane dotyczące frekwencji w wyborach na terenie gmin powiatu bieszczadzkiego w latach 2019-2020.....	34
Tabela 11 Miejscowe zagrożenia według rodzaju zagrożenia występujące na terenie gminy Czarna na przestrzeni lat 2019-2021.....	34
Tabela 12 Działania ratownicze podejmowane przez OSP na terenie gminy Czarna na przestrzeni lat 2019-2021	35
Tabela 13 Pracujący na terenie gminy Czarna w latach 2017 – 2021	36
Tabela 14 Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w gminie Czarna w latach 2017 – 2021.....	38
Tabela 15 Udział zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców gminy Czarna w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na tle powiatu bieszczadzkiego wg płci	38
Tabela 16 Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych na terenie gmin powiatu bieszczadzkiego w 2017 i 2021 roku	40
Tabela 17 Rodzaje podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych na terenie gminy Czarna w 2017 i 2021 roku.....	41
Tabela 18 Podmioty gospodarki narodowej wg sekcji PKD oraz sektorów własnościowych zarejestrowane na terenie gminy Czarna w 2017 i 2021 roku.....	41
Tabela 19 Wskaźniki dotyczące podmiotów gospodarki narodowej dla obszaru gminy Czarna oraz powiatu bieszczadzkiego za lata 2017 i 2021	43
Tabela 20 Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych, ich powierzchnia oraz powierzchnia użytków rolnych wchodzących w skład tych gospodarstw na terenie gminy Czarna	44
Tabela 21 Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych i użytków rolnych wchodzących w ich skład, struktura użytkowania gruntów przez gospodarstwa rolne, powierzchnia zasiewów wybranych upraw oraz liczba pracujących w gospodarstwach rolnych i źródła dochodów gospodarstw domowych objętych spisem rolnym na terenie gminy Czarna	47
Tabela 22 Liczba obiektów noclegowych oraz miejsc noclegowych w poszczególnych miejscowościach gminy Czarna	48
Tabela 23 Realizacja budżetu w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021 w zł	53
Tabela 24 Kształtowanie się dochodów majątkowych w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021	55
Tabela 25 Udział wydatków majątkowych (inwestycyjnych) w wydatkach budżetowych w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021	56
Tabela 26 Powierzchnię gruntów leśnych w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021	58
Tabela 27 Charakterystyka jednolitych części wód powierzchniowych na terenie gminy Czarna.	60

Tabela 28 Charakterystyka jednolitych części wód podziemnych na terenie gminy Czarna	62
Tabela 29 Wykaz miejscowości, w których obowiązuje MPZP na terenie Gminy Czarna.....	74
Tabela 30 Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy i decyzji o ustaleniu lokalizacji celu publicznego na przestrzeni lat 2017-2021 na terenie gminy Czarna	77
Tabela 31 Zasoby mieszkaniowe na terenie gminy Czarna w roku 2017 i 2021	77
Tabela 32 Wskaźniki dotyczące zasobów mieszkaniowych w gminie Czarna, powiecie bieszczadzkim i województwie podkarpackim dla roku 2021.....	78
Tabela 33 Wyposażenie mieszkań w instalację techniczne i sanitarne na terenie gminy Czarna .	78
Tabela 34 Budownictwo mieszkaniowe w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021.....	79
Tabela 35 Wskaźniki dotyczące budownictwa mieszkaniowego w gminie Czarna, powiecie bieszczadzkim oraz w województwie podkarpackim dla roku 2021	79
Tabela 36 Wybrane dane dotyczące sieci wodociągowej w gminie Czarna w roku 2017 oraz 2021	81
Tabela 37 Wybrane dane dotyczące sieci kanalizacyjnej w gminie Czarna roku 2017 oraz 2021 .	83
Tabela 38 Odpady komunalne zebrane na terenie gminy Czarna na przestrzeni lat 2017-2021 ..	85
Tabela 39 Najważniejsze problemy Gminy Czarna.....	97
Tabela 40 Zgodność celów Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2023-2030 ze Strategią rozwoju województwa - Podkarpackie 2030.....	114

SPIS MAP

Mapa 1 Gmina Czarna na tle województwa podkarpackiego	13
Mapa 2 Gminy powiatu bieszczadzkiego.....	14
Mapa 3 Wykaz sołectw wchodzących w skład sołectw Gminy Czarna.....	15
Mapa 4 Współczynnik obciążenia demograficznego w poszczególnych gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021 roku	20
Mapa 5 Liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności w poszczególnych gminach powiatu bieszczadzkiego w roku 2017 i 2021.....	28
Mapa 6 Liczba organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców w gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021 roku	33
Mapa 7 Wskaźniki pracujących na 1000 ludności w poszczególnych gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021.....	37
Mapa 8 Udział zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców gminy Czarna w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na tle gmin i powiatu bieszczadzkiego.....	39
Mapa 9 Przebieg pieszych szlaków turystycznych PTTK na terenie gminy Czarna	50
Mapa 10 Przebieg rowerowych szlaków turystycznych PTTK na terenie gminy Czarna	51
Mapa 11 Przebieg szlaków rowerowych na terenie gminy Czarna	51
Mapa 12 Wskaźnik lesistości w gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021 roku	59
Mapa 13 Sieć cieków wodnych na terenie gminy Czarna	60
Mapa 14 Obszary szczególnego zagrożenia powodzią na terenie gminy Czarna.....	63
Mapa 15 Łączne zagrożenie suszą na terenie gminy Czarna	65
Mapa 16 Położenie gminy Czarna względem Bieszczadzkiego Parku Narodowego i Parku Krajobrazowego Doliny Sanu.....	67
Mapa 17 Położenie gminy Czarna względem Wschodniobeskidzkiego Obszaru Krajobrazu.....	68
Mapa 18 Specjalne obszary ochrony ptaków – Natura 2000 na terenie gminy Czarna.....	69
Mapa 19 Specjalny obszar ochrony siedlisk – Natura 2000 na obszarze gminy Czarna	69
Mapa 20 Rezerваты przyrody na terenie gminy Czarna	70
Mapa 21 Korzystający z sieci wodociągowej w % ogółu ludności w gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021 roku	82
Mapa 22 Korzystający z sieci kanalizacyjnej w % ogółu ludności w gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021 roku	84
Mapa 23 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy Czarna – Uwarunkowania przyrodnicze i infrastrukturalne	131
Mapa 24 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy Czarna – Funkcje terenów w gminie	132
Mapa 25 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy Czarna – Tereny Osuwiskowe..	133
Mapa 26 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy Czarna Obszar strategicznej interwencji.....	134
Mapa 27 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy Czarna - Wieloletni Plan Inwestycyjny I	135
Mapa 28 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy Czarna - Wieloletni Plan Inwestycyjny II	136
Mapa 29 Wschodnia Polska	138
Mapa 30 Obszary zagrożone trwałą marginalizacją – poziom regionalny	139
Mapa 31 Obszar objęty Programem Strategicznego Rozwoju Bieszczad.....	141
Mapa 32 Obszar objęty Programem Strategicznym „Błękitny San”	142
Mapa 33 Obszary wiejskie województwa podkarpackiego.....	143
Mapa 34 Obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym.....	146
Mapa 35 Obszary funkcjonalne o znaczeniu regionalnym	149

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1 Liczba urodzeń i zgonów oraz przyrost naturalny w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021.....	17
Wykres 2 Liczba urodzeń, zgonów oraz przyrost naturalny w gminach powiatu bieszczadzkiego w 2021.....	17
Wykres 3 Zameldowania i wymeldowania ogółem w gminie Czarna na przestrzeni lat 2016-2021	18
Wykres 4 Zameldowania i wymeldowania ogółem oraz saldo migracji na terenie gmin powiatu bieszczadzkiego w roku 2021	18
Wykres 5 Struktura mieszkańców gminy Czarna według trzech grup wiekowych w roku 2017 i 2021	19
Wykres 6 Wyniki procentowe z egzaminów ósmoklasisty, przeprowadzonych w 2022 roku w gminie Czarna, w powiecie bieszczadzkim i w województwie podkarpackim	24
Wykres 7 Liczba gospodarstw domowych i osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na terenie gminy Czarna w latach 2017-2021*	27
Wykres 8 Liczba czytelników oraz wypożyczeń księgozbioru na zewnątrz w gminie Czarna w latach 2017-2021.....	31
Wykres 9 Podmioty gospodarki narodowej wg klas wielkości na terenie gminy Czarna w 2017 i 2021 roku.....	43
Wykres 10 Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych, ich powierzchnia oraz powierzchnia użytków rolnych wchodzących w skład tych gospodarstw na terenie gminy Czarna	45
Wykres 11 Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych oraz ich powierzchnia według grup obszarowych użytków rolnych na terenie gminy Czarna oraz w powiecie bieszczadzkim	46
Wykres 12 Dochody na 1 mieszkańca oraz wydatki na 1 mieszkańca w 2017 i 2021 roku w gminie Czarna oraz w powiecie bieszczadzkim	53
Wykres 13 Struktura dochodów budżetu gminy Czarna w roku 2017 i 2021	54
Wykres 14 Udział wydatków bieżących oraz majątkowych (inwestycyjnych) w wydatkach ogółem w gminie Czarna na przestrzeni lat 2017-2021	56
Wykres 15 Wysokość pozyskanych przez gminę Czarna środków w ramach programów i projektów unijnych realizowanych w latach 2017-2021	57
Wykres 16 Udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie w ilości odpadów zebranych ogółem na terenie gminy Czarna na przestrzeni lat 2017-2021	86
Wykres 17 Ocena poszczególnych sfer życia na terenie gminy (w % udzielonych odpowiedzi)....	88
Wykres 18 Atuty gminy – pytanie wielokrotnego wyboru (w % udzielonych odpowiedzi)	88
Wykres 19 Priorytetowe działania do wykonania na terenie gminy – pytanie wielokrotnego wyboru (w % udzielonych odpowiedzi)	89
Wykres 20 Branża gospodarki posiadająca największy potencjał rozwojowy – pytanie wielokrotnego wyboru (w % udzielonych odpowiedzi)	89
Wykres 21 Wizytówka gminy w 2030 r. według jej mieszkańców – pytanie wielokrotnego wyboru (% udzielonych odpowiedzi).....	90
Wykres 22 Informacje dot. ankietowanych mieszkańców gminy Czarna	90

GMINA CZARNA

www.czarna.pl

EUROKONCEPT
DANIEL SMUCZEK